

Giellamolsun sámi boazodoaloservodagas

Marja-Kristin Skum - Sámegeiela ja girjjálašvuoda mastergráda dutkamuš - giddalohkanbadji 2011f

«dem förstå ju int om jag säg
klåmsietjårvvie utan då måst jag säg
*den där ren som har horna som en
busk»*

Sámi allaskuvla
Sámi University College

Sisdoallu

1. Álggahus	7
1.1 Čuolbma	9
1.2 Guovlu.....	10
1.3 Disposišuvdna.....	11
2. Ubmisámeguovllu gielat ja historjjá.....	12
2.1 Gávts	12
2.1.1 Ubmisámegiella	12
2.1.2 Geat ja gos hupmet (leat hupman) ubmisámegiela?	13
2.1.3 Ubmisámegiella odne	14
2.2 Movt davvisámit bohte guvlui.....	14
2.2.1 Bággjohtimat - historjá ja váikkuhusat.....	14
2.2.2 Lappekodicillen ja riikarájit.....	14
2.2.3 Bággjohtimat.....	15
2.2.4 Boazodoallokonvenšuvdna 1919	15
3. Metoda	17
3.1 Diehtoaddit	17
3.1.1 Diehtoaddiid välljen	17
3.1.2 Diehtoaddiid gielladuogážat	18
3.2 Metoda välljen	18
3.2.1 Metodalaš vättisvuodát.....	19
3.2.2 Jearahallangiella.....	19
3.2.3 Vättisvuodát jearahallanoktavuodás.....	20
3.2.4 Jearahit vuoras olbmuid.....	21
4. Ruovttobáikkis dutkat	22
4.1 Siskkáldas perspektiivvain dutkat.....	22
4.1.1 Eamiálbmot dutkan ja dieđuid čoaggit.....	22
4.1.2 Eamiálbmotdutkan indiviida dásis	23
4.1.3 Lahka, muhto goitge hui guhkin	23
5. Teorehtalaš duogáš	25
5.1 Fishmana skála	25
5.1.1 Sámegielaid dilli Viddolváriin, erenoamážit Gávtsas	28
5.2 Unesco – Red Book of Endangered Languages	29
5.2.1 Dutkanguovllu gielladilli Unesco meroštallamiid ektui.....	30
5.3 Haugen	31
5.3.1 Dutkanguovllu gielladilli - Haugena modealla vuodđun	32
5.4 Mañemus statistihka Ruota bealde mii guoská giellamáhttui	33
5.4.1 Sámegiella boazodoalus – vehá statistihkka.....	34
5.5 Dorian.....	35
5.6 Terminologija	35
5.7 Sámi dutkit ja dutkamušat	37
6. Bealljemearka.....	38
6.1 Vehá bealljemearkkaid historjjá birra.....	38

6.1.1 Mearkka mearkkašupmi	38
6.1.2 Boazolihkku ja mearka	39
6.1.3 Mearkka ráhkadeapmi	40
6.1.4 Mearkka geavatlaš ja symbolalaš doaibma	40
6.1.5 Muhtun doahpagat mat gusket bealljemerkee ja dan vuogádahkee	41
6.2 Materiála	42
6.2.1 Ealli giella	42
6.2.2 Iežas mearkka čilget	42
6.2.3 Earáid mearkkaid čilget	46
6.2.4 Analysa	47
7. Guolga	50
7.1 Oanehaččat guolggaid birra	50
7.1.1 Liigeguolggat	50
7.1.2 Váldoguolggat	50
7.2 Materiála	51
7.3 Analysa	72
8. Buohtastahtti ságastallan	74
9. Fáktorat mat leat váikkuhan dutkanguovllu gielladillái.	77
9.1 Ruotaiduhttinpolitihka váikkuhusat	77
9.2 Sámi servodaga siskkáldas vuogádagaid mearkkašupmi	81
9.3 Oktavuolta luondduin ja bohccuin	82
10. Loahpaheapmi	83
Gáldut	85
Govuslistu	91
Mildosat	92

Ovdasátni

Giittán buot ovddemus ja eanemus mu diehtoaddiid geaid haga ii livčče lean vejolaš čađahit dan barggu. Sii leat váimmolaččat juohkán iežaset vásáhusaid muinna vaikko ii leat álo nu álki hupmat giellamassima birra. Mu ruovttobáikki olbmot, erenoamážit eadni, Per-Nils ja viellja, ja boazodoaloservodat gos lean bajásšaddan mearkkašit munnje hui olu.

Háliidan maid giitit iežan váldobagadalli, professor Jon Todala gii lea veahkehan ja movttiidahtán mu. Maid giitu professorguoktái Vuokko Hirvonenii ja Ole-Henrik Maggai sudno kommeanttaid ja rávvagiid ovddas mastersemináraid oktavuodas.

Ollu, ollu giitu maid Åsa Nordin-Jonssonii, gii lea mu veahkehan olles čállinproseassas, dan rájes go čohkkame Vindelkrokenis ja álggiime prošeavtta hutkat gitta lohppii, šaddá somá fas geasseorohagas gávnnadit, jag tror vi har fler ideer på lut.

Márjá Saijets ja Injá-Márjá Steinfjell eaba leat dušše buorit rádnat, muhto leaba maid lohkan ja dárkkistan čállosan, lean hui buorre dudnuide!

Giittán professor Olavi Korhonena go lea dárkkistan ubmesámegieltarpmaid ja Ánte Siri hábmenveahki ovddas.

Sámi allaskuvla ánessáša dieđusge maid rámi buori bargo- ja giellabirrasa ovddas, gos lean beassan váldit iežan váibmogiela ruovttoluotta ja dan ovddidan. Sámegiela lea gusto vejolaš oahppat vaikko muhtumin orruge nu máilmmi váttis.

Allaskuvlla geallerlanjas lea maid leamašan buorre čohkkát guokte mañemus jagi, Helene ja John-Heandarát gal diehtiba dan ja mis leamaš ollu buorit ságastallamat dieppe.

Loahpas maid Juhán-Ásllagii, giitu go leat gillen guldalit mu nohkkatmeahttun ságaid guolggaid ja bealljemearkkaid birra, lea dáidá nu go áhččát lohka – lean buot boazun!

Guovdageaidnu odđajagemánnu 2011

1. Álggahus

Boazosámi áhčči (riegádan 1970-logus) čuorvvu bárdnásis (riegádan loahpageahčen 1990-logus):

“Kasta fast den röda kalven (rukses miessi)!”

Bárdni vástida; ”Men pappa, pappa, det finns ju inga röda kalvar, de är ju orange!”¹

Giella lea hui dehálaš oassi kultuvrras nu lea maid Sámis. Boazodoalus leat ollu doahpagat mat eai gávdno eará gielain, ovdamearkka dihte sánit maiguin bagadit bohccuid. Mu dutkanfáddá lea *giellamolsun sámi boazodoaloservodagas*, gos guorahalan muhtun tearpmaid mat gullet sámi boazodollui. Mun lean válljen dainna fáttáin bargat dan dihte go lean bajásšaddan boazodoallobearrašis ja čearus gos váldogiella dál lea ruotagiella. Lean dan rájes go mun ledjen mánná mearkkašan movt min olbmot leat geavahišgoahtán eambo ja eambo ruotagiela omd. gárddástallamis. Sámegiella lea dattege álo mearkkašan ollu sihke munnje ja earáide ruovttus. Jáhkán min buohkaid váillahit iežamet giela, muhto eat máhte čilget movt ja manne.

Dan čállosis geavahan ovdamearkkaid sámi boazodoalus čájehandihti movt sámegielmáhttu lea rievdan ja čálán vel vehá mainnalágiin giellajávkán váikkuha olbmuide. Dan lea dehálaš iskat dasgo olbmot vurkejit dieđuid ja máhtu earret eará gillii. Jus giella jávká, de jávká maid dat máhttu mii lea dasa vurkejuvvon. Giella lea dasto dehálaš ii dušše gulahallangaskaoapmin muhto maiddái kultuvrra- ja identitehtaguoddin.

Giella lea mávssolaš olbmuid identitehtii ja gullevažvuhtii. Mii atnit giela go galgat gulahallat gaskaneamet muhto giella sisttisdoallá mihá eanet nugo dutki Anette Schmidt čállá:

“ Juohke giella lea historjjálaš dokumeanta mii muitala olbmuid eallinvugiid, siskkáldas struktuvraid, máilmmioainnu ja luonddu hálldašeami birra” .

(Schmidt 1993: 28)²

Diktačállli Paulus Utsi maid čilge giela dehálašvuoda ja dan mearkkašumi olbmuide iežas teavsttain, earret eará ná:

“Ovttá gielas lea oadjebasvuhta, ja eatnigiella guoddá lihku iešguhtet olmui máilmmis. Áiggi mielde dát šaddá ain divraset go jávkagohtá.”

¹ Bonesgárddi luhtte geassemánnu 2009.

² Mu jorgaleapmi eŋgelasgielas sámegillii.

Gillii mii vurket máhtu iežamet servodaga ja kultuvrra birra ja máhttu man dárbbášit juohke beaivvi, fievrriiduvvo buolvvaid čađa gielaide bokte.

Västerbottenis, Ruota bealde Sámis, gos mun lean eret, lea sámegiella meastá oalát jávkán beaivválaš giellan.

Viddolvárit (Gran, Svájppa ja Ran – čearut) lea guovlu Västerbottenis gos elemeanttat ubmi- ja davvisámeárbevieruin leat gávnadan bággojohtimiid geažil maid ruota stáhta čadahii 1900-logu álggus Ruota bealde Sámis³(gč. maid kap.2). Namuhuvvon čearuin ledje juo sápmelaččat go davvisámit bijahalle eret ruovttuguovllusteaset ja ollejedje earret eará Viddolváriide nu ahte guokte boazodoalokultuvrra gávnadeigga. Dan rájes leat sii eallán bálddalaga ja heivehan iežaset bargovugiid ja gielaide nubbi nubbái. Mun lean mearkkašan ahte mearkasámit ja guolganamahusat leat muhtin muddui seilon gitta otnáži ja boazodoallit leat oahppan beaivválaš barggusteaset geavahit nuppi joavkku namahusaid vai boazodoallu galgá doaimmat nu bures go vejolaš.

Barggus áiggun geahččat makkár sániid dutkanguovllu boazosámit máhttet go bagadallet bohcco erenoamážit bealljemearkkaid ja guolggaid dáfus ja mainnalágiin sámegiellamáhttu lea rievdan giellajoavkkuid ja buolvvaid gaskkas.

Dat mii birasta min váikkuha dasa man birra hupmat. Mii fertet ja leat álo ferten hutkat sániid mat heivejit iežamet beaivválaš dilálašvuodaide. Olbmot geat ellet ovdamearkka dihte luonddus fertejit birgen dihte gávdnat sániid mat heivejit sin bargui ja birrasii. Dárbbášlaš máhttu luonddu, dálkki ja elliid birra gáibida giela gos dat máhttu eallá ja johtá boahtte buolvvaide. Vásáhusat leat ovddidan doahpágiid mat čilgejit birrasa. Dan dihte leat sámegielas ollu sánit mat čájehit oktavuoda luondduin ja elliiguin (Jernsletten 1994: 234). Boazodoalus leat bagadallansánit guovddážiis dasgo dat dárbbášuvvojit beaivválaš boazobarggus. Boazosámit fertejit máhttit čilget buot boazodoalu beliid nugo rátkamiid, njuovvamiid, miessemearkumiid ja ieš dan bohcco maid.

Sámegielas leat ollu sánit dasa movt bagadit bohcco. Olbmot sáhttet bealljemearkkas, guolggas ja čorvviin čilget guđe bohccos lea sáhka. Ii leat dattege sáhka das man ollu sániiguin bagada bohcco muhto baicce das man ollu informašuvdna sániin leat (Eira 1984: 9). Jus galgá bures bagadit bohcco, de dat gáibida sámegielas dárkilis sániid. Jus boazosánit dahje namahusat váilot de ii leat ávki vaikko man bures muittáši bohcco. Namahusaid haga ii sáhte

³ Marainen, Johannes (1984) *Förflyttningar i Sápmi: gränsregleringar i Norden och deras följdverkningar för samer*, Marainen, Johannes (1996) *Tvångsförflyttning av samer*, Åhren, Ingvar, *Tvångsförflyttning eller dislokation, Norrbottens Museum, årsbok 1976-77, Luleå, 1979, s 107-143.*, Lantto Patrik (2000), *Tiden börjar på nytt*, Lantto Patrik (2006); *Rotlösa nomader? De första försöken att tvångsförflytta samer i Sverige*, Oknytt 27 (3-4), Partapuoli Thomas (1973); *Minnen, Västerbotten 1973, 85-88*

daid dieđuid nuppiide čilget go ii máhte gova bohccos čilget earáide (Eira 1984: 12). Mii dáhpahuvvá dasto dakkár oktavuodas go sámeigiella lea jávkame boazodoalu árgabeaivvis? Guorahallan gos geahččá dakkár rievdadusaid boazodoalloterminologiija dáfus ii leat ovdal čadáhuvvon.

1.1 Čuolbma

Geahččalan dan barggus speadjalastit sihke gielalaš rievdademiid boazodoalus mat leat dáhpáhuvvan ja dáhpáhuvvame ja vehá movt boazosámiid ieža jurddašit dan dili birra. Čuolmma čoavdima sáhtá čalmmustahttit daiguin gažaldagaiguin:

Leago sámegiellamáhttu rievdan sámezieljoavkkuid ja buolvvaid gaskkas manemus buolvvain dutkanguovllus boazodoalloterminologiijas?

Jus nu, manin ja movt lea rievdan?

Ozan vástádusaid gažaldagaide jearahallamiid bokte nugo čilgen metodaosis (kap. 3). Materiála mii bohtá ovdán dain jearahallamiin sáhtá čájehit makkár sámeigiella dilli lea ja sáhtán dulkot dan gova. Lea miellagiddevaš oaidnit movt terminologiija rievdá buolvvas bulvii ja maiddái oaidnit vejolaš erohusaid davvisámiid ja ubmisámiid gaskkas giellamáhtu dáfus.

Eará gažaldagat mat šaddet dehálaččat barggu oktavuodas leat:

Ihtágo siskkáldasgiella dan dihte go boazosápmelaččat fertejit gulahallat?

Guđet elemeanttat jávket ja guđet seilot?

Miellagiddevaš šaddá oaidnit leatgo suopman/giellaerohusat váikkuhan sámeielmáhttui. Dan oktavuodas sáhtá maiddái gávdnat rievdamiid go boarráseamos buolvva diehtoaddit ain muitet ja máhttet sihke davvi- ja ubmisámeigiella⁴ muhto nuorat buolvvaid diehtoaddit eai máhte.

Go lean bajásšaddan guovllus, de lean oaidnán ahte sámeigiella lea jávkame beaivválaš geavahas ja dan dihte háliidan diehtit makkár sánit seilot ja makkár sánit jávket ja manne nu dáhpahuvvá. Áiggun maid geahččat movt sámeigiella rievdamat ja giellamolsun váikkuhit guottuide ja giella ealáskahttimii.

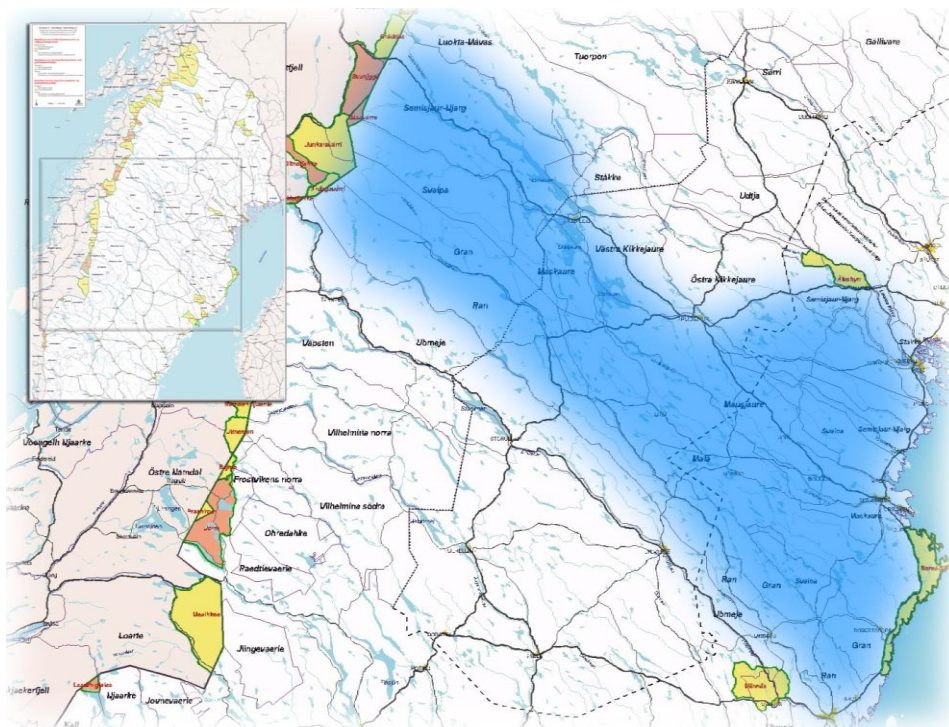
⁴ Sámeielaid birra gč. omd. Hyltenstam, Stroud ja Svonni (1999: 42č).

Máhtu sáhtta čilget geavaheami vuodul muhto lea veadjemeahtun dadjat maidege geavaheami birra dušše beare máhtu vuodul. Jus galgá geavaheami nagodit čájehit de fertet čadahit guhkesáiggi áicamiid, juoga mii ii leat leamaš vejolaš dan barggu oktavuodas. Danin leange välljen guorahallat giellamáhtu.

1.2 Guovlu

Lean välljen dutkat iežan ruovttoguovllu, čearuin main leat guohtuneatnamat Viddol- ja Lájssuoeanuid mielde, nammalassii Gran, Svájppa, Tjállas ja Ran. Lean mielaevttus dan välljen go dovddan guovllu dili, erenoamážit Gran- ja Svájppa čearuin, ja go háliidan čiekŋudit dieđuid boazosámiid gielas. Erenoamáš lea oaidnit movt guokte sierra boazosámeárbevieru leat deaivvadan ja movt sii leat čoavdán váttisvuodaid mat leat kultuvrralaš erohusaid geažil, earret eará giela bokte. Guovlu heive mu dutkamii go doppe barget sihke davvi- ja ubmisámit ovttas beaivválaš boazodoalus. Lea maid guovlu gos giellamolsun sámeielas ruotagillii lea ollen viehka guhkás ja gos ruotagiella dál doaimmá váldogiellan maidái boazodoalus⁵.

Dutkanguovlu

(Gáldu: Länsstyrelsen i Norrbottens Län)

Govus 1.1: Kárta čájeha Tjállas-, Svájppa-, Gran- ja Ran čearuid eatnamiid, gos johtet ealuideasetguin geasse- ja dálveorohagaid gaska.

⁵ Iežan áicamat ee. suoidne- ja juovlamánuin, miessemearkuma ja rátkkašeami oktavuodain.

1.3 Disposišuvdna

Nuppi kapihttalis govvidan oanehaččat dutkanguovllu gielaid ja historjjá. Goalmmát kapihttalis muitalan diehtoaddiid, metoda ja metodalaš váttisvuođaid birra. Čálán eamiálbmot dutkama ja siskkáldas perspektiivvaid birra njealját kapihttalis. Viđat kapihtal gokčá teorehtalaš duogáža ja dan kapihttalis muitalan vel dutkanguovllu gielladili birra obbalaččat. Guđat ja čihččet kapihttalis guorahalan materiála mii guoská bealljemearkkaide ja guolggaide. Gávccát kapihttalis buohtastahtán bohtosiid mat leat bohtán ovdán guđat ja čihččet kapihttalis. Ovccát kapihttalis čálán vehá fáktoriid birra mat leat váikkuhan giellamolsašupmái sámeielas ruohtagillii dutkanguovllus. Logát ja maŋemus kapihttalis árvoštalan oanehaččat barggu sisdoalu ja maid lean fuomášán. Loahpakapihttalis leat maid jurdagat dan birra movt sáhhtá viiddáseappot bargat guovllus vejolaš ealáskahttinprošeavttaiguin ja muđui sámeielaiiguin.

2. Ubmisámeguovllu gielat ja historjjá

2.1 Gávts

Sámit leat ássan guovllus mánja čuođi jagi ovdal dáčča eanandoallu bođii. Dološ orrunsjáit mat leat 5-6000 jagi boarrásat leat gávdnon Viddolváriin, ee Gávtsjávrrri birra ja Luspasjávrrri gáttis. Ollu bivdinrokkit leat maid gávdnomis Gávtsa lahka ee. Stuora Givnjuojávrrri lulágeahčen.

Dan guovllu sámit álge juo 1602:s máksit vearu Ruota stáhtii iežaset eatnamiid ovddas. Jonas Gedda kárta 1671:s čájeha daid vearroeatnamiid ja geain dat ledje (Riksarkivet, kárta mii gokčá Ubmi Sámi – Gran ja Ubmeje čearuid eatnamiid).⁶

Vuosttaš oapmedálu válldii badjelasas sápmelaš Abraham Sjulsson 1803. Jagi 1820 son álggahii fas dállođoalu ovttaš Måns Sjulssoniin, gii maiddái lei sápmelaš (Ammarnäs historia 2008: 14).

Vuosttaš dáža gii ásaiduvai Gávtsái lei Márten Erson Renlind. Son osttii Måns ja Abraham Sjulssonis 1823 *Öfyre Gautsträsk* báikki. 1826 vuvdii dan fas Nils Johanssonii. Su bearrašis lea stuora oassi Gávts dáža sogain vuolgán (ibid op cit: 15).

2.1.1 Ubmisámegiella

Ubmisámegiella gullá lullisámegiela jovkui vaikko leat oasit gielas mat earuhit dan lullisámegielas. Hasselbrinka (1944) mielde lea ubmisámegiela sadji eará sámegielaid ektui vehá eahpečielggas (Svonni 2006: 151). Larsson (1985) lohka ahte:

“Umesamiskan utgör en övergångsdialekt mellan de s. k egentliga sydsamiska dialekterna och pitesamiskan” (Larsson 1985, siterejuvvon Svonnis 2006: 156).

Ubmisámegielas leat mánja beali mat čájehit oktavuodaid sihke lullisámegielain ja bihtán- ja julevsámegielaiguin. Ubmisámegiela fonologalaš ja morfologalaš bealit sulastahttet mánjii lullisámegiela ja sánit fas eambo davit suopmaniid. Lullisámegielas ii leat dássemolsun, mii gávdno muhtin muddui ubmisámegielas. Svonnis (2006) ovdanbuktá artihkkalisttis teoriija manin ubmisámegielas leat elemeanttat sihke lullit ja davit sámegielasuopmaniin.

⁶ Eanet dan birra sáhtta lohkat Olavi Korhonena artihkkalis “Movt Ruota sámi báikenamat ihte boarráseamos gártaide”, *Sámi dieđalaš áigečála – Sámi báikenamat virggálaš geavahusas Ruota, Suoma ja Norgga bealde*.

2.1.2 Geat ja gos hupmet (leat hupman) ubmisámeigiela?

Vuovdesámit lulli Árjjepluovi, Árvvesjávrrre, Máláge ja nuortalulle-Suorsá guovlluin, duottarsámit Suorssás (Gran- ja Ran) ja davve-Deartnas (Upmeje) ja maiddáí Ranas Norgga bealde leat hupman ubmisámeigiela (Svonni 2006: 155, Bergslanda mielde 1968).

Dássemolsuma rádjji manná Ubmieanu mielde, oarjjábeale dan ii leat dássemolsun ja dan dihte šaddá ubmisámeigiella dássemolsuma oarjjimus (lulimus) rádjji.

Sámedielguovllut

Govus 2.1:

1. Oarjelsámeigiella
2. Ubmisámeigiella
3. Bihtánsámeigiella
4. Julevsámeigiella
5. Davvisámeigiella
6. Anársámeigiella
7. Nuortasámeigiella
8. Áhkkilsámeigiella
9. Gielddasámeigiella
10. Darjjesámeigiella

(www.samediggi.se)

Svonni (2006) čujuha boares báikenamaide Ubmi-gávppoga guovllus ja Västerbottena mearragáttis. Maŋemus jagiid lea maid leamašan vejolaš duodaštit ahte ollu arkeologalaš gávndnosat mat leat Västerbottena mearragáttis leat sámi ee. bierdnahávddit (Fossum 2006: 104). Svonni (2006) mielas nannejit gávndnosat su teoriija ahte Västerbottenis orro mearrasámit gitta 1300-lohkui ja ahte sis lei jámma oktavuoha siseatnansápmelaččaiguin. Nu čilge Svonni manin ubmisámeigielas lea sihke dássemolsun ja terminologiiija, mii gullá davit suopmaniidda muhto seammás fonologalaš ja morfologalaš bealit mat gullet lullisámeigillii. Svonni lohká ahte ubmisámeiguovlu orru leamen guovlu gos lullisámeigiella ja guovddáš-sámeigiella leat deaivvadan. Dan guovtti joavkkus leat guhká, mánŋa čuođi jagi leamašan oktavuodát ja dan geažil leat ubmisámeigillii bohtán iešguđet elemeanttat iešguđet guovlluin ja giellaajoavkkuin (Svonni 2006: 165-168).

2.1.3 Ubmisámeigiella odne

Eat dieđe gallis hupmet sámeigiella dábálaččat Ruotas. Gielladutkit árvalit olles Sámis leat sullii 25 000 sámeigielhálli muhto dat leat dušše árvvoštallamat (SOU 2006:19: 90).

Árvvoštallet ahte 80-85% sis geat hupmet sámeigiella, hupmet davvisámeigiella. Ubmisámeigiella hupmet vuollel 20 olbmo Ruota bealde (Ruota Sámedikki logut 2009). Maŋemus jagiid lea ubmisámeigiella ožžon olu beroštumi ja sihke nuorat ja vuorrasat leat váldigohtán gielaset ruovttoluotta.

2.2 Movt davvisámit bohte guvlui

2.2.1 Bággiojohtimat - historjá ja váikkuhusat

Bággiojohtimat álge Ruota bealde 1880-logus. Ruota stáhta fárrehii boazodolliid ođđa guovlluide čoavdin dihte guohtuneatnamiid gárživuođaid muhtun guovlluin (Lantto 2008: 141). Gárživuohta lei riikkarájiid giddemiid boadus.

2.2.2 Lappekodicillen ja riikarájit

Ovdal 1750 eai lean Davvi-Skandinavias eaige Guoládagas riikarájit (Udtja Lasse 2007: 15) ja sámiin lei buorre dilli go besse johtit go dáhtto. Eai lean nu ollu nákkut stáhtaid ja sámiid gaskkas vel. Riikarádji Norgga (mii delle gulai Dánmáarkui) ja Ruota gaskii (gosa Suopma gulai) gessui 1751. Gonagaslaš traktáhtii gulai oassi mii sihkkarasttii sápmelaččaid rievtti johtit ealuideasetguin ráji rastá. Dat oassi gohčoduvvo “Lappekodicillen”:

“Kodicillen inte bara garanterar samernas rättigheter för all framtid utan den erkänner även den gamla lapprätten, bland annat intern samisk förvaltning och domsrätt.” (ibid).

Ruošša giddii Norgga ja Suoma gaskasaš ráji 1852 iešguđet sivaidd geažil (gč. ee. Udtja Lasse 2007: 33č) ja de rievddai kodicilla sisdoallu. Guovdageainnu boazodoallit geain ledje dálveguohtumat Suoma bealde šadde Ruota válddi vuollái ja dainnalágiin sáhtte ain geavahit dološ guohtuneatnamiiddiset go Ruota ja Suoma rádji ain lei rabas (Lantto 2008: 141č). Muhtun sámit šadde Ruota stáhtaborgárin báhpira nalde ja muhtumat johttájedje Gárasavvonii, ee. Skum-bearraša máttaráddjá (mu mearkkašupmi). Go sámit čovde váttisvuodaid dainnalágiin, de Ruošša giddii Suoma – Ruota ráji 1889 (Udtja Lasse 2007: 39). Guovdageainnu sámit masse dalle vejolašvuodaid geavahit Suoma beale dálveeatnamiid. Muhtun bearrašat máhce fas Guovdageidnui ja Finnmáarkui ja muhtumat sirde ollásit Gárasavvonii ja Čohkkirassii.

2.2.3 Bággojohtimat

Boazolohku dain guovlluin lassánii giddemiid geažil ja eiseválddit oaivvildedje danin ahte áidna čoavddus lei sirdigoahtit sámiiid eará guovlluide. Árjepluovvi lei okta báiki mii evttohuvvui vaikko Frans Forstrøm, gii lei sáme fáldi, celkkii ahte: “ så långt som till Arjeplog tror jag inga [lappar] förmås flytta” (Lantto 2008: 143). Vaikko mángii celkkii ná, de šattai goitge su ovddasvástádus eiseválddiid bealis čađahit guhkimus johtimiid. Sámit ieža vuosttildedje garrasit daid plánaid ja dolvo ášši gitta alimus riektái muhto ii lean ávki. Sáme fáldi vuosttildii sámiiid čuoččuhusaid ahte ledje sin eatnamat (ibid op cit: 145). 1893:s manai joavku geahččat makkár eatnamat ledje Árjepluovi – guovllus ja sii gávnnaheedje ahte lei unnán jeagil, dan dihte šadde baicce Jielleváre- ja Johkamohki – guovllut miellagiddevaččabun eiseválddiide.

2.2.4 Boazodoallokonvenšuvdna 1919

Go boazodoallokonvenšuvdna Norgga ja Ruota gaska 1919:s čállui vuollái, de miedihedje Ruota eiseválddit unnidit Ruotabeale boazologu, dasgo dat váikkuhii Norggabeale eanandollui. Ruota njealji davimus čearus ledje viiddis geasseguohtumat Norgga bealde gos kolonisašuvdna dađistaga lassánii. Norga lei šaddan sierra stáhtan logi jagi ovdal ja háliidii dan dihte doarjut iežas riikkaássiid. Nu rievddai maid oaidnu Ruota beale sámiiid ektui. Ruota sámit eai lean šat bures boahdin Norgii ja masse viiddis geasseeatnamiid, mii bealistis dagahii ahte boazolohku Ruota bealde šattai ilá allat (Udtja Lasse 2007: 49č). Bággojohtimat ledje áidna čoavddus váttisvuodaide. Eiseválddiid bealis ledje bággojohtimat eaktodáhtolaččat muhto ee. Lanttos (2008) lea eará oaidnu. Son čállá artihkkalisttis ahte:

“hade lappillsyningsmannen i Karesuando i uppdrag att bearbeta lapparna vilket även lappfogden gjorde...en reell valfrihet tycktes inte existera” (2008: 148).

1920-logus lei boazolohku Ruota njealji davimus čearus stuorát go dat mii lei sohppon konvenšuvnnas. Dan dihte bággi Ruota stáhta vel eanet sámiiid guođdit ruovttoeatnamiid, dan háve gitta Västerbottenii. Sámit ledje hui vuostá guođdit ruovvtoleana (Norrbotten) go orui sin mielas beare stuora lávki sirdit nubbi leanai. Ollugat eai máhttán ruotagiela, eaige lullisámegiela, mii váikkuhii sin boahttevaš dillái. Leanastivra ii váldán vuhtii dakkár áššiid mearrádusastis. Sii ávžžuhedje baicce sin geat vuostálastte evttohit earáid geain ealuid sáhte unnidit. Dainnalágiin bijai leanastivra sámiiid vuostálaga. Stuora oassi Gárasavvona sámiiin álge vuostálastit plánaid, muhto sáme fáldi Holm ii dohkkehan ovttage sin váidagiin (Lantto 2008: 149), Holm logai:

“ Vål finnes alltid då en lapp kommenderas att flytta från sin hemtrakt till långt avlägsna ort rent mänskliga skäl för flyttning ej sker enligt föreskrift, men om man för sådana skäl ger med sig, kan man icke få ordning på vare sig det ena eller det andra” (sámefáldi Holm muitala overetssakföraren Corn. Holmboe:ii 18/8 1927).

Vaikko eiseválddit eai dohkkehan sámiiid váidagiid geahččaledje mángasat gárvit johtimiid. Lantto (2008) mielde geavahedje guokte vuogi, earret čálalaš váidagiid eiseválddiide. Vuosttáš vuohki lei badjelgeahččat eiseválddiid mearrádusaid nu guhká go vejolaš ja bissot ruovttubáikkis. Nubbi vuohki lei álggahit johtima hui mañit jagis ja de bisánit leana oarjjimus osiide. Nu dahke ee. Skum- ja Partapuoli bearrašat geat johttájedje Sárevuomis 1926:s ja bisánedje fulkkiid lusa Gáitumii, gos orro 1930 rádjái go eiseválddit fas bidje sin johttát gitta Ammarnäsii/Gávtsái gosa jovde gidđat 1931. Sin fárus bođii davvisámegiella Gran-čerrui. Svájppái ja Tjállasii ledje vuosttáš davvisámit ollen juo 1923:s. Ran-čearus eai dárbbášan váldit vuostá davvisámiid go lei juo dievva. Náitalemiid geažil lea davvisámegiella mañemus jagiid maid joavdan dohko.

3. Metoda

Jearahallamat leat semi-strukturerejuvvon, mii mearkkaša ahte čuovvut vissis minstara man jearahalli stivre muhto seammás lea ságastallan friddja ja ii leat áibbas mearriduvvon ovdalgihtii makkár gažaldagaide diehtoaddi galgá vástidit (Grenier 1998: 59).

3.1 Diehtoaddit

Ságastalan boazosámiiguin iešguđetge buolvvain sihke nuoraiguin ja vuorrasiiguin oaidnin dihte leago sámegeiellamáhttu rievdan buolvvas bulvii. Sáhtta leat nu ahte nuorra boazosámiin lea terminologija mii bohta goappešiid árbevierus. Dan dihte jearahalan diehtoaddiid golmma buolvvas sihke davvi- ja ubmisámiid nugo dat skovvi čájeha:

	Davvisámit	Ubmisámit
Buolva 1		
Buolva 2		
Buolva 3		

Govus 3.1: Diehtoaddiid juohku

Ulbmil vuosttaš oasis lea jearahallat 18 olbmo Gran-, Svájppa-, Tjállas- ja Ran čearuin. Lean geavahan bohccogovaid ságastallamiid vuodđun. Go čájehan seammá govaid buohkaide de šaddá vejolaš dulkot movt árbevirolaš boazodoaloterminologija lea seilon ja rievdan dan guovllus, giellajoavkkuid siskkobealde ja buolvvaid gaskkas.

3.1.1 Diehtoaddiid välljen

Lean välljen diehtoaddiid strategalaččat vai nagonan speadjalastit gielalaš rievdademiid boazodoalu siskkobealde. Dat lea dábálaš vuohki kvalitatiivalaš guorahallamiin go dainnalágiin sáhtta čiekŋudit gielalaš servvodahkii unnán diehtoaddiiguin. Sin čalmmiid bokte lea vejolaš dulkot servodaga gielalaš gova (Johansen 2007: 21). Mun lean ieš välljen diehtoaddiid daid kriterioid mielde maid ieš lean bidjan. Dovddan buot diehtoaddiid persovnnalaččat dasgo gullet seammá čerrui go mun dahje ránnjáčearuide. Válljemiin sáhtán oaidnit movt rievdadusat leat dáhpuhuvvame bearrašiid siste ja buolvvaid gaskkas.

Lean geahččalan válljet bearrašiid gos buot golbma buolvva leat boazodoalus. Go dat ii lean vejolaš juohke háve, de lean šaddan válljet diehtoaddiid sierra bearrašiin muhto iešguđetge buolvvas. Boarráseamos diehtoaddit leat riegádan 1923 – 1942, gaskabuolvva diehtoaddit 1953 - 1968 ja nuoramus diehtoaddit 1975 – 1990. Lean jearahallan 13 dievddu ja 7 nissona. Buohkat gullet boazodollui Gran-, Svájppa-, Tjállas- ja Ran čearuin.

3.1.2 Diehtoaddiid gielladuogážat

Diehtoaddiin leat iešguđetlágan gielladuogážat. Boarráseamos buolvva váhnemat, sihke ubmi- ja davvisámeárbevierus, bohtet seammá sámegiela duogážis. Gaska- ja nuoramus buolvva diehtoaddiid váhnemiin lea buohkain sierra gielalaš duogáš. Omd. davvisámegiela áhčči ja ruotagiela eadni, ubmisámegiela áhčči ja árjjepluovisámegiela eadni, davvisámegiela áhčči ja árjjepluovisámegiela eadni, davvisámegiela áhčči ja ubmisáme eadni gii lea oahppan davvisámegiela dahje ruotagiela áhčči ja ubmisámegiela eadni. Nugo oaidnit dain ovdamearkkain, lea meastá juohkehaččas girjját gielladuogáš mii váikkuha njuolga gielladillái.

3.2 Metoda válljen

Válljejin geavahit govaid jearahallamiid vuodđun das go oanehis áiggi dihte in sáhttán čuovvot olbmuid boazomeahcis. Dan dihte šaddenge fokuseret eanet máhttui go dan geavaheapmái. Go čájehan govaid sáhttet diehtoaddit buorebut čilget tearpmaid. Govaid haga livččii dat goasii veadjemeahtun go fertešedje konteavstta olggobealde čilget juoidá hui dárkilit.

Čohkken dábáleamos mearkasániid ja bohccoguolggaid tearpmaid ságastallamiid bokte boazodolliiguin. Ságastallamiidda leat govat vuodđun. Čájehan bohccogovaid ja diehtoaddit mitalit maid oidnet. Govat čájehit dábáleamos guolggaid, sihke misiid, njiñnelasaid ja varrásiid. Vejolaš erohusat ja sullásašvuodat ubmisániid ja davvisániid giellamáhtus bohtet ovdan govaid čilgemis. Beasan maid oaidnit leatgo boazosámit váikkuhan guđet guimmiidasaset dahje heivehan sámegiellamáhtuideaset vai buorebut gulahallet gaskaneaset.

Sullásaš metoda lea Pittsa-Omma (2007) geavahan iežas prošeavttas miessemearkuma árbedieđuid sirdima birra buolvvas bulvii. Diehtoaddit čilgejedje maid iežaset mearkka ja de vel davvisápmelačča dahje ubmisápmelačča mearkka. Dainnalágiin geahččalan oažžut ovdan makkár sániid sii válljejit go čilgejit sihke iežaset mearkkaid ja mearkkaid mat gullet nubbi árbeviri. Diehtoaddit leat maid deavdán Sámedikki skovi mii čilge bealljemearkka davvi-, julev- ja lullisámegillii. Dainnalágiin čohkkejin ee. ubmisámegiellamearkasániid mat eai gávdno almmolaš registariin (gč. mielddus 2).

Barggustan háliidan maid gávdnat sámiid oainnuid iežaset giela ektui ja jerren diehtoaddiin maid sii oaivvildit sáme giela birra ja makkár persovnnalaš vásáhusat sis leat sáme giela guoskevaš áššiin.

3.2.1 Metodalaš váttisvuodát

Sáhtta leat hástaleaddji bargu mihtidit gielalaš máhtolašvuoda go guovttegielalašvuolta lea dynámalaš proseassa ja dasto ii leat bissovaš. Børestam ja Huss (2001) čilgeba mihtidanváttisvuodaid dakkár oktavuodas ná:

“Dominansförhållandena mellan den tvåspråkigas språk är beroende av yttre omständigheter på ett sätt som gör att språkliga test kan ge ytterst olika resultat beroende på den tidpunkt eller den situation som gäller för ögonblicket” (2001: 53).

Čilgen čuovvovaš osiin makkár hástalusaid ieš lean fuobmán jearahaladettiin ja manne lea váttis mihtidit olbmuid gielalaš máhtu.

3.2.2 Jearahallangiella

Jearahallamat čadahuvvojedje davvisámegillii ja ruohtagillii. Boarráseamos davvisámediehtoaddiiguin geavahin davvisámegiela ja maddái nuoramus buolvva davvisámediehtoaddiiguin gain davvisámegiella lea ruovttogiellan. Eará jearahallamiin lei ruotagiella jearahallangiella. Muittus ferte atnit ahte ubmisámit soitet heivehan gielaset go dihtet ahte in máhte ubmisámegiela, muhto dan lea váttis diehtit. Okta ubmisámediehtoaddi logai ahte geavaha eanet sáme giela go munnje čilge iežas mearkka dan dihte go diehtá ahte mun máhtán sáme giela, vaikko lea davvisámegiella.

Movt bagada bohcco rievdá guovllus guvlui ja maddái olbmos olmui (Eira 1994). Oktasaš gielladuogáš ja siskkáldas giellakodat dagahit ahte gulahallat. In leat iežan barggus iskan leatgo diehtoaddiin “rivttes” doahpagat go dat lea mu mielas measta veadjemeahtun. Dat ii leat leamašge ulbmil bargguin. Bohtosat čájehit baicce movt dilli lea ja makkár terminologija sámit guovllus geavahit go bagadallet bohccuid. Lea stuora hástalus čállit ubmisámegielsániid birra go ii gávdno dohkkehuvvon čállingiella, iige sátnegirji, eaije baljo olbmotge geat máhttet njuovžilis ubmisámegiela. Professor Olavi Korhonen lea gielalaččat dárkkistan ubmisámegieltearpmaid mat leat mielde barggus (gč. mielddus 2 ja 3). Lean geavahan su čállinvuogi go lea heiven diehtoaddiid giela mielde ja muhtumin lean šaddan válljet čállit juste nu movt sii ieža leat lohkan dan dihte go ii juohke álo heive Korhonena evttohusaid čuovvut. Livččii leamaš buoret fonologalaččat maid čállit tearpmaid, muhto in

leat unnán áiggi geažil dan nagodan, mu ubmisámeგიელმაჰttu lea maid ilá váilevaš. Livččii dárbu morfologalaččat vuodjut tearpmaide.

Go vuosttaš oassi jearahallanbarggus lea sámeგიელმაჰttu birra mii gávdno, de geahččalan loahpas čatnat dan máhtu oktii sivaiguin mat leat váikkuhan giellamolsašupmái dan guovllus ja movt sáhtášii bargat boahhteáiggis vejolaš ealáskahttinprošeavttaiguin.

3.2.3 Váttisvuodát jearahallanoktavuodas

Muhtun diehtoaddit eai suovvan báddet iežaset. Soapmásat lohke ahte eai háliidan ahte sin “heajos” giella galgá gullot ja dokumenterejuvvot. Eai sii liikon go báddenrusttet lei beavddis ja heite hupmamis. Sii lohke oazžut “prestationsångest” ja go vel galge sámeგიელსანიid geavahit šattai vel vearrát. Ruošša professor Nikolai Vakhtin gohčoda dakkár reakšuvnna “fear of shame”⁷. Unnitloguálbmoga olmmoš heahpana go ii máhte gielas vaikko diehtá ahte ii leat su sivva go leat massán gielas. Erenoamážit nuoramus- ja gaskabuolvva diehtoaddit namuhedje váttisvuodaid hupmat báttis dahje/ja geavahit sámeგიელსანიid jearahallanoktavuodas vaikko lean sidjiide hui oahpis ja fáddá man birra galge hupmat iešalddis gullá sin beaivválaš dillái. Maidái Johansen (2006: 97č) namuha dan fenomena, ahte lea heahpat go sápmelaš ii máhte sámeგიელა. Manne lea nu? Okta nuorra diehtoaddi čilgii su dovdduid sámeგიელა geavaheami ektui ja logai:

“jag pratar svenska för att jag är rädd för att säga fel, rädd för att göra bort mig...Vi skäms så mycket för att vi inte kan samiska så det blir för jobbigt att ta tag i det. Det är som det har gått i arv att skämmas för språket” (nisu, r. 1981).

Muhtun diehtoaddit muitaledje man lossat ja váttis lea vuolggit sámedoaluide, omd. Johkamohki márkaniidda, go eai máhte sámeგიელა. Sii dovdet dávjá movt eará sámít badjelgehččet sin:

“ Aldrig i h-vete att jag går på Jokkmokks marknad och försöker prata samiska med nån”
(nisu, r. 1981)

“ Ibland blir man nästan beskylld för att man inte kan samiska men vi blev ju aldrig lärd, vi är ju försvenskade här söderut. Det är ju inget roligt, trist när man inte kan” (dievdu, r. 1979)

⁷ Logaldallan Sámi allaskuvllas čakčamánu 4-5b. 2009.

Jáhkán ahte leat sihke siskko – ja olggobeale váikkuhusat mat dagahit ahte dakkár dovddut ilbmet. Vakhtin čilge dili ná: “ feeling of language inferiority both from outside the group and within the group” (logaldallan 2009)⁸. Mán̄ga diehtoaddi namuhit ahte leat sihke olggobeale olbmot (ruotalaččat) geat eai ipmir man váttis lea massit eatnigielas muhto maiddái sápmelaččat, geat leat sámezielagat, čájehit muhtumin sullásaš oainnu. Dat fámut diehtelasat leat váikkuhan dasa ahte eai duostta geavahit dan sámeziela maid sii máhttet ja eaige duostta oahpahallagoahtitge sámeziela.

Olmmoš gii massá iežas giela, fámohevvá eará kultuvrraid ektui dasgo giella ii doaimma dušše gulahallangaskaoapmin, muhto fievrrida seammás kultuvra viidáseappot. Nanu gielalaš identitehta dagaha olbmo oadjebassan go de diehtá ahte nubbi olmmoš ipmirda su. Jus giella jávká, de jávká maiddái oassi dorvvolašvuodas iežas gielalaš identitehtas. Go giella ja identitehta leaba nu lahkala de diehtelasat muhtin oassi dorvvolašvuodas maid jávká. Dan dihte lea vejolaš dadjat ahte albmot sáhttá gahčat oktasaš morrašii⁹ go massá eatnigielas. (Fishman 2001: 5). Gielaset massit váikkuhit olbmuid kultuvrra siskkobealde. Vaikko ii leat sin sivva go giella lea jávkán, de goitge dovdet iežaset olggobealde kultuvrraset. Oktasaš moraš ii dušše guoskka eanetlogu ektui, muhto maiddái unnitlogu joavkku siskkobeallái nugo diehtoaddit leat muitalan.

3.2.4 Jearahit vuoras olbmuid

Muhtun vuoras diehtoaddit eai suovvan báddet go háliidedje jurddašit guhkit áššiid birra. Lei maid váttis oaččuhit sin čuovvut mu jearahallanminstara. Sii vástidedje ja bládededje govvagirjjiis justte nu movt ieža háliidedje, juoga masa in sáhttán váikkuhit. Jus livččii buoret áigi, de ledjen mán̄gii fitnat sin luhtte, muhto nu ii šaddan dan háve. Lea váidalahtti go sis lea hui ollu máhttu mii sáhttá jávkat vaikko guđe beaivvi. Oainnán goit ovdamunnin jearahallat iežan guovllu olbmuid. Diehtoaddit dihtet gii mun lean ja gosa gulan ja gillejit dan dihte searvat jearahallamiidda.

⁸ Logaldallan Sámi allaskuvllas čakčamánu 4-5b. 2009.

⁹ Collective sadness (Fishman 2001: 5)

4. Ruovttobáikkis dutkat

4.1 Siskkáldas perspektiivvain dutkat

Go válljejin dutkat ruovttobáikkistan de čuožžiledje mánnga jurdaga omd. movt mu posišuvdna dutkin váikkuha dutkanbargui? Dán oasis geahčan dutki posišuvnna. Álggus geahčan oanehaččat eamiálbmotdutkanmetodaidda go čoaggá árbevirolaš máhtu obbalaš dásis ja dasto ehtalaš beliid indiviida dásis go dutká siskkáldas geahčastagain eamiálbmotservodaga. Movt mun lahknonan daid olbmuid ja dan servodaga man siste lean bajásšaddan muhto man dál áiggun dutkat? Mun maid guorahalan vehá mu saji sápmelažžan unna báikegottáži¹⁰ gos olbmot ellet hui lahkcalaga, muhto goitge guhkkinn eret guđet guoimmisteaset árvvuid ja eallinvugiid dáfus.

4.1.1 Eamiálbmot dutkan ja dieđuid čoaggit

Vuodđojurdda go čoaggá eamiálbmogiid dieđuid guoská vugiide movt dokumenteret maid olbmot dahket ja manne, sin obbalaš jurddašeami siskkobeaide. Grenier čállá, ahte báikkálaš olbmot dárbbasit áiggi árvvoštallat makkár olmmoš dutki lea ja sáhtta leat nu, ahte dutki maid dárbbasa áiggi rievdadit iežas guottuid ja láhttenvuogi báikkálaš olbmuid ektui (Grenier 1998: 57). Dat lea erenoamáš dehálaš go dutká eamiálbmogiid máhtuid dasgo sii ellet dábálaččat unnitlogus ja leat dávjá vásihan vealaheami. Lea maid dehálaš ahte dutkis leat čielga gažaldagat ja máhttu das maid áigu dutkat. Johannes čilge maid dutki galggašii máhttit ná:

”the researcher should be able to determine whether the information is new, already well known, or implausible and, most importantly, be able to highlight the potentially significant points” (Johannes 1993).

Jus dan galgá nagodit de dárbbasuvvo siskkáldas máhttu, juoga mii eamiálbmotdutkanis juo lea álgu rájes ja mii dasto álkida su barggu eará olggobeale olbmuid ektui. Lea hástaleaddji bargu dutkat máhtovuogádagaid mat gullet vuolit dásái, go fápmorelašuvnnat oarjemáilmmidutkan ja eamiálbmogiid máhtovuogádagaid gaskkas ain váikkuhit jurddašvugiide ja dutkanmáilbmái.

Agrawal čuoččoha ahte:

”the critical difference between IK and scientific knowledge lies in their relationship to power and that it is not the holders of IK who exercise the power to marginalize” (Grenier 1998: 49).

¹⁰ Dan oktavuodas báiki gos orrot sullii 250 olbmo, bealli sis boazosámit.

Son oaivvilda ahte son guhte dutká eamiálbmogiid máhtuid, ferte diehtit makkár rolla sus lea, geas lea fápmu ja geas ii ja movt dat váikkuha dutkamii. Nabai eamiálbmotdutki mo son galgá jurddašit daid ektui? Máhcahit dieđuid lea okta válđoášši das. Báikkálaš servodagat eai galgga doaibmat dušše materiálalaš gáldun veahkehit akademihkkariid gizzot virgeráidallasas (Sefa Dei ja earát 2000: 16).

Mun dutkin ferten čilget manne mun čálán ja manne dárbbášán diehtoaddiid veahki ja movt mu bargu sáhtta leat ávkin viidásit giellabargguin sihke alccen ja earáide min servodagas.

4.1.2 Eamiálbmotdutkan indiviida dásis

Marit Myrvoll lea čállán artihkkala iežas vásáhusaid birra go dutkkai ovttá sámeservodaga. Son lohka, ahte sutnje lei dehálaš ipmirdit maid dutkan lea máksán ja ain máksá olbmuid báikegottis ja makkár dutkanvásáhusat sis leat. Lea dehálaš diehtit báikki dutkanhistorjjá, geat leat dutkan doppe ovdal ja manne. Vaikko dutki lea šaddan bajás sámeservodagas ja máhtta siskkáldas kodaid, de ferte goitge ipmirdit movt dutkan doaibmá olbmuid mielain. Vaikko ii leat vejolaš rievdat historjjá de lea goitge vejolaš oahpat das vai diehtit makkár konteavsttas ieš bohta doaibmat (Myrvoll 2002: 53). Dutki ferte almmuhit ahte lea boahtime sin gillái ja diktit olbmuid buktit iežaset oaiviliid dan birra ovdán.

Go dutká unnitloguálbmogiid, de ferte leat vel várrogeabbo ja jurddašit vejolaš váikkuhusaid. Sámeigiella lea hui váttis ja rašes fáddá ollu sámiide go leat iešguđetlágan sivaidd geažil massán eatnigielaset¹¹. Dan dihte fertejin maiddái mun várrogas lávkkiiiguin lahkoni iežan ruovttobáikki ja daid olbmuid geat doppe ellet.

4.1.3 Lahka, muhto goitge hui guhkin

Leago ovdamunni vai hehttehus dutkat iežas kultuvrra siste? Vaikko eat livčče jearran dan gažaldaga majoritehta dutkama ektui, de lea goitge nu ahte sámiid ovddeš dutkanvásáhusaid geažil šaddá dehálaš ságastallat dan birra. Nordin oaidná sámeduogáza sihke ovdamunnin ja hehttehussan, dat lea dan duohkin geainna deaivvada (Nordin 2002: 35). Ovdamunnin lea dieđusge ahte máhtat ja ipmirdat iežat kultuvrii gullevaš kodaid. Nordin čilge movt doaibmá go dutkis ja informánttas/diehtoaddis lea seammá duogáš:

¹¹ Fishman (2001) čilge eatnigiella tearpmain *heritage language*, mii mearkkaša giella mii lea lagamus váimmu ja mii gullá dutnje, giella maid don leat árben.

”Hos forskaren och informanten finns redan en gemensam referensram som bidrar till att missförstånd undviks genom den kunskap som finns om symbolspråk och de rådande värderingarna.” (Nordin 2002: 34)

Siskkáldas gullelašvuolta sáhtta maid leat hehttehussan go ii leat sihkar ahte diehtoaddit dohkkehit du iešguđet sivaidd geažil, ovdamearkka dihte guđe sohki gullá, gos lea eret, leago davvi- vai ubmisápmelaš. Jearahaladettiinan šadden jurddašit makkár čalmmiiguin olbmot oidne mu ja mu saji dan servodagas, ja váikkuhago mu duogáš davvisápmelažžan ubmisámiid vástádusaide. Válljejedje go sii omd. geavahit eambbo ruotagiela namahusaid govaid čilgedettiin go maid muđui livčče dahkan, go dihtet ahte in máhte ubmisámeagiela?

5. Teorehtalaš duogáš

Earret eará Mæhlum (2007) lea čilgen man váttis sáhtta leat gávdnat heivvolaš teoriijaid go dutká gielaid ja daid oktavuodaid:

“Et av det mest framtreddene særtrekkene ved språkstudier er feltets interdisiplinere karakter. Det lingvistiske i disse studiene blir, mer eller mindre ekplisitt, satt i sammenheng med en eller flere *andre* forskningsdisipliner – såsom psykologi, sosialantropologi, historie, pedagogikk, sosiologi, statsvitenskap. Den tverrfagligheten som slik framstår nærmest som et konstituerende aspekt ved forskningen på språk i kontakt, gjør det vanskelig å snakke om en definert vitenskaplig disiplin” (Mæhlum 2007: 34).

Maiddái Todal namuha doavttirgrádabarggustis (Todal 2002: 17č) ahte ii leat gávdnomis okta dihto teoriija mii govččašii buot dakkár fáttá osiid. Čuovvovaš kapihttalís čilgen iešguđet lágan dutkamusaidda ja modeallaid mat veahkehit guorahallat giellamolsuma ja gielalaš deaivvademiid iešguđet domeanain nugo boazodoalus.

Johannes čilge manin máŋgga suorggát lahkonanvuohki (interdisciplinary approach) lea dehálaš maiddái go dutká árbevirolaš máhtu. Su jurdagiid lea vejolaš čatnat dán barggu metodii ja lahkonanvuohkáii. Son čállá earret eará ahte galgá čatnat árbevirolaš máhtu ja dieđu eará surggiin oktii ja de guorahallat dan materiála geavahettiin máŋgga suorggát lahkonanvuogi (Johannes 1993: 20-21). Teoriijaid bokte lea vejolaš sajuštit ubmi- ja davvisámegielaidda dili Gávts-guovllus mii bealistis lea veahkkin ipmirdit materiála ja analysa kapihttaliin 6-9.

5.1 Fishmana skála

Dán oasis geahččalan vástidit gažaldaga leago ávkkálaš geavahit Fishmana skála go árvoštallá gielladili Viddolváriin, erenoamážit Gávtsas (Ammarnäs), ja sáhtta go dan geavahit giellabarggus?

Álggus suokkardan oanehaččat Fishmana cehkiid váldosisdoalu ja dasto geahčan váttisvuodaid maid son namuha go galgá jorgalahttit giellamolsuma. Loahpas geahčan movt sáhtta Fishmana skála bokte govvidit sámegielladili mu ruovttoguovllus Viddolváriin/Vindelfjällen.

Fishmana skála lea okta veahkkeneavvu mo sáhtta árvoštallat giela dili dihto guovllus. Dili lea dehálaš dovdat ovdal go diehtá maid sáhtta bargat omd. ealáskahttinprošeavttaidda bokte.

Vuosttáš lávki lea sajuštit giela rivttes ceahkkái ja dasto gávnnaht maid ferte bargat vai giella giccošii ceahkiid mielde ja proseassa jorggihišgoađášii.

Fishman geavahii Richter eanandoarggástusskála vuodđun go ráhkadii iežas skála. Skálas leat 8 ceahkki mat mitalit man rašes dilis guoskevaš giella lea (Fishman 1991: 87). Son gohčoda dan *GIDS – Graded Intergenerational Disruption Scale*. Fishman čilge giellamolsuma proseassan mas giella massá doaimmaid, hálliid ja gaskaomiid ceahkiid mielde (jorgalan eñgelasgielas Rasmussen 2005: 18). Ealáskahttin dihte giela ferte dan proseassa jorgalit ja dainnalágiin hukset buoret gielladili.

8. ceahkki: Ceahkki lea eanemus áitojuvvon dilli mas giella sáhtta leat. Dušše boares olbmot hupmet giela. Sii orrut dábálaččat guhkin eret guđet guoimmisteaset ja eai beasa hupmat áitojuvvon giela gaskaneaset. Jorgalahttin dihte giellamolsuma dan ceahkis lea bággu čohkket gielalaš dieđuid boares olbmuin ja geahččalit seailuhit áitojuvvon giela mañemus osiid. Veahkkin sáhttet leat sihke dutkit ja dábálaš olbmot. Fishman lohka vejolažžan hukset vuodu dan ceahkis čohkkenbargguid bokte ja gizzut viidáseappot bajás skálas (Fishman 1991: 88).

7. ceahkki: Áitojuvvon giela geavaheaddjit leat aktiivvat servodagas. Sii geavahit gielaset aktiivvalaččat ja oassálastet iešguđetlágan doaimmaide, muhto eai leat šat riegádahttinagis. Vaikko leat bajábeale riegádahttinagi, de sii máhttet ain veahkehit áitojuvvon giela sosiálalaččat ja kultuvrralaččat. Sii leat maddái giellaaktivistaid deháleamos gáldu. Váldoulbmil dan ceahkis lea oaččuhit nuoraid oahpat áitojuvvon giela nubbin giellan vai sii máhttet oahpahit dan viidáseappot mánáidasaset. Fishman deattuha, ahte deháleamos lea movttiidahttit buolvvaid gaskasaš sirdáseami.

6. ceahkki: Giella geavahuvvo ruovttuin ja sirdása mánáide eahpeformálalaš dilálašvuodaid bokte njálmmálaččat. Dan ceahkis doaibmá áitojuvvon giella lunddolaš giellan bearraša golmma buolvva gaskkas. Fishman dadjá, ahte dat ceahkki lea buot deháleamos jus galgá jorgalahttit giellamolsuma.

5. ceahkki: Ulbmil das lea olahit čállin- ja lohkanmáhtu ruovttus, skuvllas ja lagas servodagas. Fishman oaivvilda ahte čállin- ja lohkanmáhttu veahkeha gulahallama doaibmat omd. interneahtha ja aviissaid bokte. Lea dehálaš, ahte áitojuvvon giella álggus doaibmá bures njálmmálaččat ja ahte unnitlogugiela hállit ieža mearridit daid doaimmaid.

4. ceahkki: Áitojuvvon giella geavahuvvo vuolit dási oahpahas. Fishman earuha a- ja b-skuvllaid. 4a-skuvllat leat muhtin muddui unnitloguálbmoga hálddus ja sáhttet dan dihte buorebut váldit vuhtii sin servodaga ja kultuvrra ja leat eanet čatnon eará unnitloguálbmoga institušuvnnaide. 4a-skuvllat máhttet buorebut ovddidit olles kultuvrra, eai dušše osiid. 4b-skuvllat leat eanetloguálbmoga hálddus ja oasit oahpahas leat unnitloguálbmoga gillii.

3. ceahkki: Áitojuvvon giella geavahuvvo vuolit dási bargobáikkiin. Eanetlogugiellagat fertejit gulahallat unnitlogugillii go fáallet bálvalusaid ja gálvvuid unnitloguálbmogii. Fishman dadjá, ahte dábálaččat ii leat vejolaš ollet dan dássái go jorgalahtta giellamolsuma ja ii leat eará go geahččalit birget dan ceahki haga barggadettiin 4.-6. ceahkiiguin (Fishman 2005: 105).

2. ceahkki: Báikkálaš hálddahasat ja mediat geavahit giela muhto ii fal bájit dásis. Ealáskahttindoaimmat hárve ollet guovtti maŋemus dássái ja Fishman váruha ahte dájá bidjet beare ollu resurssaid ja návccaid daidda dásiide ja “vajálduhttet” 4. – 6. ceahki. Ferte čadat bearráigeahččat buolvvaid gaskasaš sirdáseami.

1. ceahkki: Áitojuvvon giella geavahuvvo buot dásiin, alitoahpahas, stáhta hálddahas ja riikka mediain. Unnitlogugiella ii sáhte guhkkileabbu ollet Fishmana mielas. Unnitlogugiella lea dattege ain eahpesihkkaris dilis ja gilvala eanetlogugielaiguin.

Jus galgá jorgalahttit giellamolsuma, de ferte giella sirdásit buolvvaid gaskkas ruovttuin ja lagas birrasiin. Fishman dadjá ahte muhtumin vájalduvvo deháleamos ceahkit ja boasttu ceahkit deattuhuvvojit ja ruhtaduvvojit giellaealáskahttimis. Son deattuha maid ahte buot deháleamos go galgá jorgalahttit giellamolsuma lea álbmoga jáhkku alccesis, ahte sii jáhkket vejolažžan lihkestuvvat. Ruđalaš doarjja lea buorre veahkki, muhto áigi ja olbmot geat duodas háliidit rievdadit proseassa lea áidna geaidnu gizzot skálas. Fishman lohka gávdnot máŋga eahpelihkestuvvan giellaealáskahttinproševtta gos váldodeaddu lea biddjon 4. -1. ceahkkái. Dat eai lihkestuva go eai doalvvu njuolga buolvvaid gaskasaš giellasirdáseapmái, giella ii sirdás njálmmis njálbmái ruovttuin, ja seammás mielddisbuktá ahte unnitloguálbmot eambo ja eambo dárbbáša eanetloguálbmoga doarjaga ja šaddá dasto sidjiide velggolažžan (Fishman 1991: 112).

Jus sajušta giela ja gávdná man dilis lea ovdal go álgá giellaealáskahttimiin, de buorránit lihkestuvvanvejolašvuodát. Lea maid dehálaš muitit, ahte buolvvaid gaskasaš sirdáseapmi ja

giellaseailun eaba leat seammá áššit. Buolvvaid gaskasaš sirdima haga lea hui váttis sealluhit giela Fishmana mielas.

5.1.1 Sámeielaid dilli Viddolváriin, erenoamážit Gávtsas

Viddolváreguovllus leat guokte sámegeiela, ubmi- ja davvisámegeiela. Go geahččá Fishmana skála ja geahččala sajuštit daid, de fuobmá ahte goappeš gielat leaba rašes dilis.

Ubmisámegeielhállit leat meastá oalát jávkan ja dušše moadde boares olbmo ain máhttet sámegeielaset. Dasalassin sii orrut guhkkín eret guhtet guimmiineaset. Giella ii leat sirdášan njálmmis njálbmái maŋemus 40-50 jagis. Jus atná Fishmana modealla vuodđun, de oaidná, ahte lea bággu čohkket dieđuid ubmisámegeiela birra boarrásiin ja oahpahit giela viidáseappot ollesolbmuide nu ahte sii fas máhttet oahpahit mánáide ubmisámegeiela nubbin giellan. Dainnalágiin šaddá vejolaš jorgalit giellamolsuma.

Fishman namuha maid, ahte ii leat dušše giella mii lea dehálaš muhto maiddái kultuvrralaš jorgaleapmi. Giellabarggut gievrudahttet unnitloguálbmoga ja veahkehit sin birget stuora servodagas. Sápmelaččat Västerbottenis leat meastá oalát mássán sámegeielaset ja ellet čađat unnitlogus, juoga mii váikkuha sidjiide negatiivalaččat. Sámegeiela ealáskahttin livččii buoridan mángasiid iešdovddu ja sápmelaš identitehta.

Davvisámegeiela dilli Viddolváriin lea vehá buoret go leat ain olbmot geat hupmet davvisámegeiela beaivválaččat, muhto sii leat meastá buohkat bajábeale riegádahttinagi. Sii leat oassin servodagas ja aktiiva giellageavaheaddjit muhto dábálaččat eai leat hupman sámegeiela mánáideasetguin. Fishmana mielde leat dat olbmot giellaaktivisttaid deháleamos gielalaš resurssat. Go geavahan Fishmana skála vuodđun ja iežan dieđuid mielde sajuštan Viddolvárreguovllu-sámegeielaid skálái de bijašin ubmisámegeiela 8. ceahkkái ja davvisámegeiela 7. ceahkkái.

Lean oanehaččat ovdanbuktán Fishmana skála, namuhan moadde váttisvuoda giellamolsuma jorgalahttimis ja loahpas sajuštan ubmi- ja davvisámegeielaid diliid Viddolváreguovllus seammá skálái. Sámegeielat guovllus leat hui rašes dilis go eai báljo šat sirdás buolvvaid gaskkas. Juoga mii vearáskahtta ubmisámegeiela dili lea dán stáhtus eará sámegeielaid ektui, go lea sámegeiella mas leat dušše moadde hálli olles Sámis. Almmolaš ruota rapporttain ii namuhuvvo ubmisámegeiella. Ubmisámiid rahčamušat oazžut dohkkehuvvot iežaset čállinvuogi ii váldo, sin mielas, vuhtii Ruota bealde Sámis, juoga mii bohtá ovdán e. e facebook-joavkkus “Vi som vill bevvara umesamiskan”. Olu ubmisámit eai dovddas iežaset sámivuoda earáide ja sin maŋisbohttit eai dieđe ahte sin máddarat leat sámít. Danin eai leat

nu gallis geat sáhtášedje ja geat dovddašedje ovddasvástádusa oahpahallat ubmisáme giela. Dattege leat sin gaskas giellaaktivisttat geat leat baktán dihtomielašvuoda maiddái Ubmisámis¹².

Davvisáme gielas lea dutkanguovllus buoret dili. Lea álkit identifiseret vejolaš hálliid, nuorat geat leat riegádahttinagis leat oahppan sáme giela, ja guvlui leat bohtán olbmot ođđa áiggis geat leat riegádahttinagis ja máhttet davvisáme giela. Fishman skála sáhtta báikkálaččat dadjat juoidá davvisáme giela dili birra maiddái Gávtsas, muhto ferte atnit muittus davvisáme giela dili oppalaččat ja dan vihkke ubmisáme giela dili ektui sihke báikkálaččat ja oppalaččat.

5.2 Unesco – Red Book of Endangered Languages

Unesco lea almmuhan dokumeantta mii veahkeha árvvoštallat vassis giela dili máilmmis (UNESCO 2003).

Unesco-joavku mii bargá áitojuvvon gielaiguin geavaha sierra kategoriijaid vai nagodit mearridit man áitojuvvon áitojuvvon giella lea. Dá leat dat ovcci kategoriija maid sii leat ovdanbuktán:

(Gáldu: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00142>)

Govus 5.1: Unesco ovcci meroštalli kategoriija.

¹² Omd. Álgguogáhtie – ubmisámi giellasearvi mii vuodduuvvui 2009:s.

1. buolvvaid gaskasaš sirdáseapmi
2. gallis hupmet
3. gallis hupmet ollislaš giellaservodaga ektui (omd. galle davvisámi hupmet davvisámegiela)
4. man oktavuodas (domeanas) ja man ollu giella geavahuvvo
5. geavahuvvogo giella ođđa domeanain ja medias
6. makkár oahppovejolašvuodát mat leat
7. giela stáhtus ja movt giella lea lága bokte suddjejuvvon servodagas
8. guottut iežas giela dáfus joavkku siskkobealde
9. gávdnojit go gielalaš materiála, man ollu lea giella dokumenterejuvvon

Juohke kategoriija mielde čuovvu viđadássásaš skála man mielde áitagat giela vuostá meroštallojit. Gielalaš dilli lea *sihkkar* jus buohkat hupmet giela. Dilli lea *eahpesihkkar* jus buot mánát hupmet giela muhto dušše vissis oktavuodain. Giella lea *áitojuvvon* jus dušše váhnenbuolva máhttá giela ja *erenomáš áitojuvvon* jus dušše boarráseamos buolva ovttasteaddjit máhttet giela. Gielladilli lea *hirbmat heittot* jus dušše moadde boarrása máhttet giela ja giella lea *jápmán* go ii oktage šat huma giela.

Sámegielaide dilli lea árvoštallon daid kategoriijaid ektui SOU:2006:19 gos leat guorahallan e.e. lullisámegiela. Dan guorahallamis oaidnit ahte ubmisámegiela dilli lea *meastá jávkan/hirbmat heittot* (Nearly extinct/critical) ja davvisámegiela dili fas *áitojuvvon* (endangered).

5.2.1 Dutkanguovllu gielladilli Unesco meroštallamiid ektui

Mu suokkardeapmi čájeha sullásaš bohtosiid: ubmisámegiella lea meastá jávkan ja dilli lea hirbmat heittot, giella ii sirdojuvvo buolvvas bulvii ja ii leat dan dahkan mángalot jahká. Mu dutkanguovllus ii báljo oktage huma ubmisámegiela šat. Giella geavahuvvo boazodoalu siskkobealde muhtun domeanain nugo bealljemearkkaid čilgemis, muhto muđui ii geavahuvvo eará domeanain šat. Ubmisámegiella ii oahpahuvvo skuvllas go oahpaheaddjit váilot. Suorssá suohkan lea goit bargagohtán áššiin (jearahallan Persson, S-H, borgemánus 2010). Suorssá suohkan šattai 2010:s sámegiela hálddašanguovlun ja vaikko dan rádjái ii leat dáhpuhuvvan olus mihkkige de sáhttá mearrádus veahkehit čalmmustahttit sámegielaide dili suohkanis. Maid joavku ieš jurddaša giela birra bohtá ovdan maŋemus kapihttalis, goitge makkár oainnut boazosámiin leat. Ruotabeale Sámis gávdnojit hui unnán sámegiel oahppogirjjit. 2007 ilbmái lullisámegielsátnegirji (Israelsson ja Nejne) Ruota bealde gos

maiddái muhtun ubmisámegielsánit ja báikenamat leat mielde. Ubmisámegielas ii leat dohkkehuvvon čállingiella.

Go geahččá davvisámegiela seamma guovllus, de ii leat dilli nu heittot go ubmisámegielas dasgo giella sirdása buolvvas bulvii muhtun bearrašiin ja leat ain olbmot geat geavahit davvisámegiela beaivválaččat. Davvisámegiella ii oahppahuvvo skuvllas seamma sivaiddihte go ovdal namuhuvvo. Davvisámegiela dilli dan guovllus lea diedusge maid buoret dan dihte go davvisámegiella lea ealli giella eará guovlluin Sámis juoga man ubmisámegiella ii leat. Fertet dan dihte árvvoštallat gielladili mángga oaidningeahčastaga bokte.

Sámegiela geavaheapmi lea unnon 1960-logu rájis lohket mánga diehtoaddi. 1930-logu rájes lea ruotagiella vuotigoahtán sámegiela badjel go sámis álge viesuid hukset Gávtsái ja dađe mielde go ruota álbmot lassánii guvlui (jearahallan Persson, S-G, cuoŋománnu 2010).

5.3 Haugen

Dan oasis ovdanbuvttán movt dovddus gielladutki Einar Haugen lea čilgen giellamolsuma. Das oaidnit dáhpáhusa mas guovtti giela deaivvadeapmi lea mielddisbuktán ahte A-giella geavaheaddjit lea heaitán geavaheamis A-giela ja dan sajis váldán atnui B-giela. Go odđa B-giela geavaheaddjit gullet ovddeš A-giellagiidda de sáhttet “árbe” osiid álgogielas maid váldet mielde B-gillii, (B (a)), nu gohčoduvvon *substrat*. Dábálaččat lea nu ahte minoritehtajoavku lea deaivvadan majoritehtajoavkkuin ja minoritehtajoavku molsu de giela majoritehtagillii. Majoritehta lea dábálaččat váldoposišuvnnas ja nu maid majoritehtagiella. Dat mearkkaša, ahte unnitlogugielas dávjá leat unnit geavahanvejolašvuodat servodagas go majoritehtagielas leat. Giellamolsun dahje giellajápmi čuoovu dávjá vissis minstara movt dáhpahuvvá. Ii leat nu, ahte giella fáhkkestaga jápmá dahje ahte giellageavaheaddjit heitet hupmamis A-giela ja álget nuppi beaivvi B-giela hupmat. Proseassa dáhpahuvvá mánga dási bokte ja Haugen modealla (1957: 370-371) čájeha roavva gova movt proseassa dáhpahuvvá:

Dássi 1: A (ovttagielalašvuolta unnitlogugielas)

Dássi 2: Ab (dievaslaš máhttu unnitlogugielas, máhttet osiid eanetlogugielas)

Dássi 3: AB (dievaslaš máhttu goappešat gielas)

Dássi 4: aB (máhttet osiid unnitlogugielas, dievaslaš máhttu eanetlogugielas)

Dássi 5: B (máhttet dievaslaččat eanetlogugielas, ii fal unnitlogugielas)

Dasa sáhtta lasihit vel dásiid.

Dássi 6: Ba (B lea váldogiella muhto lea oahppan unnitlogugielas ollesolmmožin)

$$A \rightarrow Ab \rightarrow AB \rightarrow aB \rightarrow B$$

Dat govva čájeha movt ollislaš giellamolsun sáhtta dáhpáhuvvat ja heive varrá buoremusat geavahuvvot bearašdásis iige servodatdásis, muhto jus geahččá indiviidadási de leat ollu dutkamát čájehan ahte synkronalaččat sáhttet leat indiviidat juohke dásis seammá áiggis. Nugo Johansen (2009) čállá, de sáhtta giellamolsun dáhpáhuvvat mánja dásis oktanaga, iige leat sihkar ahte juohke álo olle viđat dássái (2009: 32). Minoritehtajoavkku siskkobealde sáhttet seammá áiggis leat giellageavaheaddjit sihke vuosttaš ja goalmmát dásis.

5.3.1 Dutkanguovllu gielladilli - Haugena modealla vuodđun

Gávtsas sáhtta oaidnit sámiid geat leat nuppi dásis gitta guđat dássái iešguđetge buolvvas. Mæhlum čállá ahte nuorat dábálaččat leat dat guđet leat ovddimusas giellamolssonproseassas nu ahte gávdnat nuoraid njealját ja viđat dásis ja boarrásiid vuosttaš dahje nuppi dásis (Mæhlum 2007: 25). Gávtsas oaidnit guđat dási giellageavaheddjiid gaskkas, geat leat váldán gielaset ruovttoluotta, ahte sin mánát leat gávdnamis nuppi ja goalmmát dásis ja dainnalágiin lea giellamolsuma jorgališgoahtán indiviidadási muhtun bearrašiin.

Mun geavahan formela vuodđun ipmirdan dihte iežan materiála ja árvvoštalan jearahallamiid bohtosiid nugo čuovvovaš tabeallaid čájehit. Lene Antonsen lea iežas masterbarggus árvvoštallan iežas diehtoaddiid guovttegielatvuoda dan formela mielde ja lea ráhkadan tabealla dan mielde (Antonsen 2007: 49). Mun geavahan su tabealla vuodđun go čájehan movt sámeielmáhttu lea rievdamá Gávtsguovllus.

Tabealla 1: Davvisámit

	A	Ab	AB	aB	B
Áhkut/ádját (Buolva 1)	x-----	----->			
Váhnemat (Buolva 2)		x---	---->		
			x-----	---->	x
				x-----	----->
Ráves mánát (Buolva 3)			x----->	x-----	----->
				<-----	-----x

Govus 5.2: Davvisámeárbevieru giellamáhturievdadeamit

Tabella 2: Ubmisámit

	A	Ab	AB	aB	B
Áhkut/ádját (Buolva 1)			x-----	-----> x-----	----->
Váhnemat (Buolva 2)				x-----	-----> x
Ráves mánát (Buolva 3)				x----- <-----	-----> -----x

Govus 5.3: Ubmisámeárbevieru giellamáhturievdadeamit.

Dáid tabeallaid sáhtta atnit vuodđun go galgá giellamolsuma čilget Gávtsguovllus. Nugo oaidnit de leat erohusat davvi- ja ubmisámeárbevieruin dan dáfus guđe muttus giellamolsunproseassas leat. Buolva 2 ja 3 leat dattege seammá dásis dál ja čájeha maid ahte giellamolsun lea jorgaleame go muhtun indiviidat leat váldán sámegielaaset ruovttoluotta. Dušše mu materiála vuodul lea váttis árvvoštallat man dássái leat ollen. Stuurámus erohus lea ahte ubmisámeárbevierus eai gávdno šat olbmot geain lea leamaš sámegiella áidna giellan ruovttus, eaige gávdno bearrašat gos sámegiella geavahuvvo beaivválaččat. Davvisámeárbevierus, nugo tabealla čájeha, lea sámegiella ealli giellan moadde bearrašis ja leat ain boares olbmot eallime geat ohppe ruotagiela easkka go álge skuvlla. Leat tendeanssat mat čájehit ahte ollu nuorat háliidit oahppat sámegiela. Oassi sihke ubmi- ja davvisámenuorain dan guovllus leat maid váldán sámegiela ruovttoluotta, muhtumat sis leat dál ieža váhnemat geat sámástit mánáideasetguin. Mu duogáš lea veahkehan mu hukset daid skemáhtalaš govvošiid ja árvvoštallamat maid dagan, vulget iežan duogášdieđuin.

Mu materiála čájeha dušše unna oasáža gielladilis ja muitala dušše sámegielmáhtu rievdademiid birra muhtun domeanain mat gullet boazodollui. Tendeanssaid maid dás oaidnit sáhtta dattege geavahit indikáhtorin go galgá dulkot sámegiela dili obbalaččat guovllus.

5. 4 Mañemus statistihka Ruota bealde mii guoská giellamáhttu

Sameutredningen 1975 iskkai giellamáhtu sámiiid gaskkas ja jugii joavkku guovtti oassái: sii geat bohccuiguin barget ja sii geat eai bargga bohccuiguin. Mu suokkardeami oktavuodas lea miellagiddevaš oaidnit sulastahttetgo sin bohtosat mu bohtosiid ja leago dilli rievdan. Sámegiela professor Mikael Svonni čadahii iskosa 2005 mas geahčai makkár sámegiela dili

Ruota bealde lea. Son geavahii Sámedikki jienastuslogu materiálan ja geahčai guovlluid mielde makkár dili lea. Svonni bohtosiid sáhttet maid buohtastahttet mu bohtosiiguin. Su iskkadeamit gokčēt obbalaččat sámegielaid dili joavkkuid ja guovlluid siste ja mu iskkadeapmi fas indiviida dási ja unna joavkku vassis guovllus, vassis domeana siskkobealde.

5.4.1 Sámeigiella boazodoalus – vehá statistihkka

Guorahallan mii dahkkui 1975:s (SOU 1975:100) čájeha ahte boazodoalus lei sámegiella ceavzán buorebut go boazodoalu olggobealde (SOU 2006:19: 100). Guorahallamis jerre ee. mánáid giellamáhtu birra juoga mii čájehii ahte mánát geat hálle sámegiela ledje boazodoalobearrašiin muhto dušše bealli boazosámemánáin máhtii sámegiela. Eanas oassi sámegielhállu mánáin gulai davvisámegielljovkui. Dat logut čájehedje nappo juo 1975:s ahte sámegiela dili Ruotabeale Sámis lei áitojuvvon. Leat unnán guorahallamat mat dan rájes leat dahkkon, muhto árvideames lea dili vearránan go sámegielhállit leat unnon buolvvas bulvii, juoga mii e. e. bohtá ovdán mu guorahallamis.

Maŋemus guorahallan sámegiela dili birra lea prof. Mikael Svonni dahkan 2005:s. Oassi dan guorahallamis bohtá ovdán SOU rapportas 2006:19. Su guorahallan čájeha ahte sullii 55 % sámiiin Sámedikki jienastuslogus váilo sámegiellmáhttu, sullii 28 % máhttet davvisámegiela, sullii 8 % julevsámegiela ja sullii 10 % lullisámegiela. Svonni lea maid buohtastahttán máhtu sámiiid gaskkas geain lea boazomearka ja dat logut čájehit ahte sin gaskkas máhttet eanet olbmot sámegiela, juoga mii doarju ovdal namuhuvvon guorahallama bohtosiid (SOU 2006:19: 108). Guorahallama oasseválddit hálldašit sámegiela iešguđet dásiin. Sullii 25 % lohket ahte hálldašit sámegiela váttisvuodaid haga ja sullii 20 % váttisvuodáiguin. Maiddáa ahki mearrida man hálldašandásis jerron olbmot leat. Svonni jugii oasseváldiid golmma jovkui. Bohtosat čájehit ahte boarrásepmosat hálldašit sámegiela buoremusat. Eai leat nu stuora erohusat nuoramus- ja gaskabuolvvaid gaskkas. Geográfalaš guovlu váikkahe baicce olu man hálldašandásis oasseválddit leat: Oarje-Lappland (Västerbotten ja oarje-Norrboten) čájehit logut ahte dušše 10 % sámiiin gaskabuolvvas hálldaša sámegiela ja 15 % boarráseamos buolvvas. Nuoramus buolvvas lea 20 % lohkan ahte sii hálldašit sámegiela muhtin muddui, juoga mii sáhtta mearkašit ahte nuorat leat álgán ealáskahttit sámegiela guovllus. Mu bohtosat čájehit sullii seammá tendeanssaid nuoraid giellamáhtu ektui man birra sáhtta lohkat kap. 7-9.

5.5 Dorian

Nancy Dorian čuovui 15 jagi rievdademiid gaellicgielas engelasgillii East Sutherlanddas, Skottlánddas. Dego Nancy Dorian (1981: 4) lean välljen jearahit mánggalágan olbmuid geaid sámegeilmáhttu lea hui iešguđetlágan. Boarráseamos buolvva diehtoaddiin lea njuovžilis sámegeiella, juobe davvisámegeielagiin. Gaska- ja nuoramus buolvva diehtoaddiid váldogiella lea fas ruođagiella. Sidjiide lei váttis geavahit moadde sáni sámegillii, iešguđet sivaidd geažil (gč. 3.2.3). Dorian čállá ahte:

“this proficiency continuum can be plumbed not only for differences in actual Gaelic usage, but also for differences in personal linguistic history and in language attitudes and habits” (1981: 5)

Juohke buolva lea iešguđet sivaidd geažil välljen eret sámegeiella. Sivat mat leat váikkuhan boarráseamos buolvva välljemiidda leat váikkuhan gaskabulvii ja de loahpas maid nuoramus diehtoaddiid guottuide ja välljemiidda giella ektui. Johansena mielas lea dehálaš jearahit ovttaskas olbmuin maid sii oaivvildit iežaset giella birra:

“Å konsentrere seg om individnivået er å forsøke å forstå det mest grunnlegende synspunktet i språkbrukerens og sette den inn i en større analytisk sammenheng” (Å-M Johansen 2007: 163).

Geahčan sámegeiella máhtu indiviidadásis iežan materiála vuodul seammás go geahččalan bidjat bohtosiid stuorát analyhtalaš oktavuhtii kap 7-9.

5.6 Terminologija.

Čilgen das oanehaččat muhtun doahpagiid mat leat guovddážis dutkamušas:

Giellamolsun: Doaba *language shift* lea sámegillii *giellamolsun* ja mearkkaša ahte olbmot heitet geavaheamis nuppi giella ja álget nuppi giella geavahit, omd. sámegeiella ii sirdo šat buolvvas bulvii, muhto váhnemat hupmet baicce ruođagiella mánáideasetguin (gč. maddái 5.1.1).

Semi-hállit: Doaba *semi-speakers* geavahii Nancy Dorian dutkamušastis (1981) go dutkkai giellamolsuma gaellicgielas engelasgillii East Sutherlanddas, Skottlánddas. *Semi-hállit* leat olbmot geat ipmirdit sámegeiella muhto eai hálldaš dan njálmmálaččat. Sii leat oassin giellaservodagas ja nagodit gulahallat eará sámegeielagiiguin go ipmirdit buot osiid ságastallamis.

Passiivva guovttegielagat: Dorian (1981) váldá maid atnui doahpaga *passive bi-linguals*. Dat leat olbmot geain leat jaskes máhttu, dan oktavuodas sámegielas, muhto eai hálddaš giela njálmálaččat, eaige ipmir buot osiid ságastallamis. Leat gullan sámegiela bajásšaddadettiin muhto eai leat oahppan giela seammá bures go *semi-hállit* leat dahkan. Eai gula giellaservvodahkii seamma ládje. Boazodoalus Gávts-guovllus gullet oassi sámiin dan jovkui (árvvoštallan iežan mearkkašumiid vuodul).

Giellamolsuma jorgalahttin: Go jorgalahtta giellamolsuma, de geahččala iešguđet vugiid mielde buoridit áitojuvvon giela dili, oaččuhit eanet olbmuid omd. sámegiela hupmat.

Ealáskahttit giela: Doaba gokčá buot viggamušaid oažžut omd. sámegiela fas šaddat ealli giellan, sihke dakkár guovlluin gos lea jávkan ja maddái ođđa domeanain (eambbo dan birra gč. Todal 2002 ja Rasmussen 2005).

Domeanat: Go guokte dahje eanet gielat deaivvadit de dábálaččat juohke giella šaddá geavahuvvot sierra oktavuodain ja nubbi giela áibbas jávká dan oktavuodas (Dorian 1981: 74), omd. gullet mearkasánit dakkár domenii gos sámegiella lea váldogiella muhto jus galgá omd. politihkka ságastallat de geavahit olbmuid baicce ruotagiela go dat fas orru gullame dakkár domenii. Unnitlogugielat masset dávjá domeana-sajiid ja váldogiella leavvá buot domeanaide ja dainnaláigiin giellamolsun dáhpáhuvvá.

Mun geavahan davvi- ja ubmisámi *árbevierut* go čilgen erohusaid dan guovtti joavkku gaskkas. Lea nu ahte vaikko davvisámit leat orrun guovllus badjel 70 jagi, de leat ain áššit mat earuhit dain guovtti joavkku. Lea ollu mii lea seammalágan, muhto ovdamearkka dihte gávttiid geavahusas ja bealljemearkkaid bagadallamis davvisámit geavahit iežaset gávttiid ja ubmisámit fas iežaset gávttiid, go čilgejit bealljemearkkaid de maid geavahit iežaset sániid bagadettiin. Erohusat gávdnojit maid biebmokultuvrras, omd. movt bierggu goikada ja praktihkalaš boazobargus omd. movt guođoha ealu.

Go geavahan tearpma *siskkáldasgiella*, de oaivvildan giella mii lea “seaguhus” ubmi- ja davvisámegielas muhto maddái ruotagielas nugo omd. *gammelšaddi, härk, sarv, röd kalv, opposfläcka* ja nu ain. Siskkáldasgiella sisttisdoallá sihke luoikkasánit sámegielas ruotagillii ja jorgalusloanat.

5.7 Sámi dutkit ja dutkamušat

Namuhan das oasi sámi dutkamušain mat giedahallet áššiid láhka mu dutkanfáttá:

Sámegiela professor **Mikael Svonni** čállá doavttirgrádabarggustis *Samiska skolbarns samiska* (1993) sámi mánáid sámegiela ovdáneami ja giellaválljemiid birra. Son lea e. e. maid čohkken statistihka sámegiela dili birra Ruotas (2005). Lean geavahan oasi Svonni doavttirgrádabarggus ja maiddái buohtastahtán su statistihkalaš bohtosiid iežan áicamiiguin. Professor **Jon Todal** dutká sámegiela geavaheami ja ealáskahttima doavttirgrádabarggustis *Jos fal gáhttet – Vitalisering av samiska språk i Noreg på 1990-talet* (2002) ja girjjistis *Samisk språk i Svahken sijte: sørsamisk vitalisering genom barnehage og skule* (2007). Dutki **Annika Jansson** lea iežas dutkosis guorahallan sámegiela skuvllas ja ruovttus ja čuovvun golmma buolvva guottuid ja geavahusa sámegiela ektui (Jansson 2005). Son lea beroštan eanet skuvlla guoskevaš áššiin. Suomabeale dutki **Marjut Aikio** lea dutkan earret eará suoma sápmelaččaid gielladiliid sihke giellaseailluheami, molsuma ja ealáskahttima (ee. Aikio 1991). **Nils Jernsletten** jođihii dutkanprošeavtta “Språket blant samene i Troms” 1982-83, gos čohkkejedje dieđuid Romssa sámi-dáru mánggagielat servodaga birra (Jernsletten 1985). Son lea maid almmuhan mánga artihkkala mat earret eará gusket sámegiela terminologijai ieš guđet fáttáin. **Elina Helander** (1984) dutkkai golmmagielatvuoda Badje-Sohpparis, dutkamušas giedahallá earret eará giellaválljema. Masterbarggut mat giedahallet sámegiela ja sosiolingvistihka leat ee. **Lene Antonsen** (2007), **Elisabeth Scheller** (2004), **Inger Johansen** (2006), **Åse-Mette Johansen** (2009) ja **Torkel Rasmussen** (2005) almmuhan. Dat masterbarggut leat leamašan veahkin hábmet iežan barggu ja lean maid geavahan erenoamážit sin sosiolingvisttalaš dulkomiid čáledettiinan.

Bohcuid ja boazodoalo birra čállet ee. **Nils-Isak Eira** iežas girjjiin *Boazobargi giella* (1984) ja *Bohcuid luhtte* (1994). **Gun-Margret Utsi** čállá bealljemearkkaid ja guolggaid birra girjjistis *Bovtsen guelmieh* (1994). Lean atnán sihke Eira ja Utsi girjjiid teorehtalaš vuodđun čiekŋudit bozoterminologijai, lean maid geavahan sudno čilgejumiid ja buohtastahtán daid iežan diehtoaddiid čilgejumiiguin. **Nikolaus Kuhmunen** lea čállán girjji mii čilge *Boazodoallu Ruotas dolin ja dál* (2000). **Joseph Fjellgren** (2009) lea iežas masterčállošis buohtastahtán lulli- ja davvisámegiela čoarvenamahusaid.

6. Bealljemearka

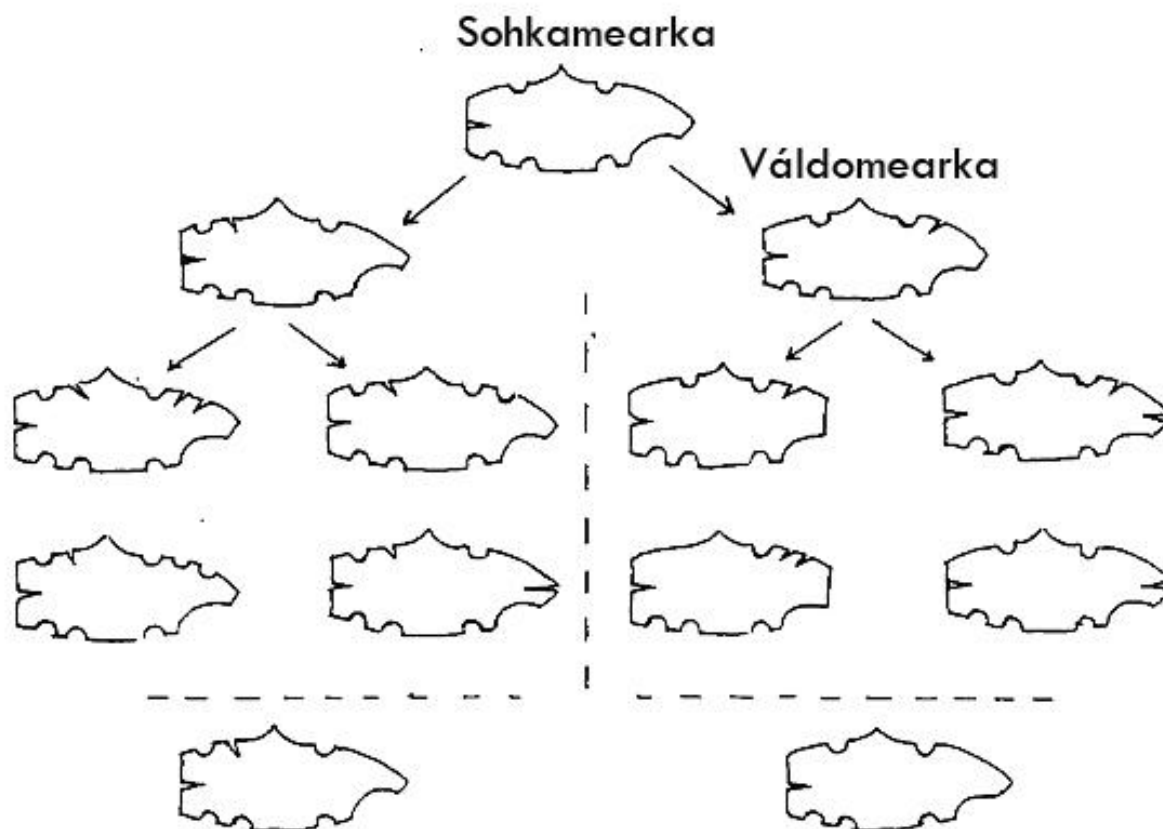
6.1 Vehá bealljemearkkaid historjjá birra

Elliid mearkun lea boares ja viiddis árbevierru. Go mánga iešguđetlágan eaiggáda dollet ealuideaset seammá eatnamiin, ja go juohke eaiggádis leat ollu bohccot, de dárbbášuvvo vuogádat mii sirre geasa guhtege ealli gullá. Go oaidná bealljemearkka de diehtá gean boazu lea, sáhtta bealljemearkkas goit oaidnit gosa boazu gullá (Eira 1994: 78). Ii leat dušše sámiid gaskkas leamašan vierrun merket bohccuid, Solem namuha mánga boazodoalukultuvrra gos lea dábálaš merket bohccuid (Solem: 1933: 228č). Okta boarráseamos čálalaš gálduin gos lullisámi bealljemearkka sánit leat namuhuvvon lea Sigrid Drake girjjis *Västerbottenslapparna* (1918). Son čilge muhtun sániid julevsámegillii, earret eará daid: *nappa, autaltes pekke, nappa-tjata sleptje, tjuolda, aitaires, skarja, raike* (Drake 1918: 229). Son čilge sániid ruotagillii muhto go eai leat sárgojuvvon, de lea váttis diehtit juste makkárat leat. Sápmelaš lea goitge oalle čielggas ja mánga namahusa leat seammaláganat go dat mat leat bohtán ovdán mu iskkadeamis (gč. mielddus 2).

Sániid hápmi lea iešlágan iešguđet oamasteaddjis. Sáhtta čuohppat sániid guhkibun dahje oanibun, čiekŋaleabbon dahje coahkaseabbon, badjelii dahje vuollelii bealljai (Kuhmunen 2000: 31). Solem čájeha ahte mearkun lea máilmmiviidosáš fenomena ja dat lea dan dihte go bealljai heive buoremusat čuohppat. Lea lunddolaš ja bastevaš čoavddus mii čuovvu ealli olles su eallinagi (Solem 1933:230č).

6.1.1 Mearkka mearkkašupmi

Eai leat dušše praktihkalaš doaimmat mat leat čatnasan bealljemerkii. Eaiggádii lea mearkkas sierra mearkkašupmi. Mearka čuovvu dábálaččat soga ja dat árbejuvvo. Dan dihte ferte odđa mearkkaid ráhkadit ovddidanvejolašvuodaid ektui. Mánnái addojuvvon mearka galgá leat vejolaš ovddidit vai go mánná ieš rávásmuvvá beassá bealistis dan mearkka geavahit vuodđun iežas mánáide ja nu ovddasgavlui. Mearka čájeha dasto earáide sohkašuvvovašvuoda ja boazoeaiggádiid gaskasaš čanastagaid. Mearkka bokte lea maid vejolaš oaidnit ealus guđe sohkiid guđetge bohccot gullet (Eira 1994, Bjørklund 1999, Kuhmunen 2000). Govus čájeha mainnalágiin sohkašuvvovašvuoda earuhuvvo váldomearkkas:

(Gáldu: Kuhmunen 2000: 31)

Govus 6.1: Sohkamearka ja váldomearka

6.1.2 Boazolihkku ja mearka.

Boazolihkkuai váikkuhit praktihkalaš diŋggat nugo omd. makkár orohahkii lea riegádan ja olbmo čehppodat bargat bohccuiguin. Muhto daddjo maid ahte “juohke olmmoš riegáda lihkuinis”. Dat mearkkaša ahte muhtumat riegádit ruhtalihkuin, muhtumat bargolihkuin ja muhtumat fas boazolihkuin. Boazolihkku sáhtta čuovvut mearkka ja lohket ahte omd. diet mearka lea buorre boazoguoddi dahje ahte mearkkas seilot bohccot. Solem namuha, ahte lihkuhisvuohta sáhtta maid čuovvut vissis mearkka ja go dakkár dáhpáhus lea leamašan, de lea bearaš oastán dahje lonuhan eará merkii (Solem 1933: 227). Nils Oskal čállá doavttirgrádabarggustis (1994) boazolihku birra ja čállá e. e ahte dus lea boazolihkku go bohccot seilot eaige jávkka ja ahte movt manná boazolihkuin ii leat dušše das gitta movt meannudit bohccuidat movt maiddái mainnaláigiin ealát olmmožin (1994: 94). Mearkka birra čállá ná:

“Muđui ii galgga olmmoš oheat mearkkaid mat galggaše duodaštit ja dahkat vissisin ahte olbmos lea boazolihkku. Seilot go bohccot dan gal fuomáša áiggi mielde.” (1994: 103)

6.1.3 Mearkka ráhkadeapmi

Go galgá ráhkadit ođđa mearkka, dárbbasuuvvo máhtu mearkkaid birra, sihke daid birra mat leat sogas ja dain mat gullet eará siidáide. Ii leat doarvá ahte lea praktihkalaččat vejolaš ráhkadit vissis mearkka, ferte maid čuovvut njuolggadusaid. Ruota bealde gullet bealljemearkkat Sámedikki vuollái ja sii čilgejit njuolggadusaid mat gusket mearkkaide ná:

“Boazomearkkat

Boazomearka lea submi sániin olgeš ja gurut beljiin mat muitalit gii bohcco eaiggáda. Ruotas eai gávdno gottit, visot bohccot eaiggáduvvojit priváhtaolbmui. Geažotbealjit leat čearu oktasaš oapmi. Boazomearka lea erenoamáš persovnnalaš ja árbejuvvo dábálaččat soga siste.

Gii sáhtta boazomearka oamastit?

Boazomearka eaiggádušša čearru, miellahttu čearus gos boazomearka galgá adnojuvvot dahje olmmoš geas leat geažobohccot čearus gos lea lohpi atnit boazomearka.

Boazomearkaregistar

Visot boazomearkkat leat čohkkejuvvon ovttá boazomearkaregistarii. Sámedikkis lea ovddasvástádus registreret ja registreret eret boazomearkkaid” (www.samediggi.se)

Sámedikki čilgehusas oaidnit mii mearka lea, gii sáhtta leat mearkka eaiggát ja ahte buot mearkkat Ruota bealde leat čohkkejuvvon oktasaš registerii. Sámedikki ruovttosiiddus lea vejolaš geahččalit iešguđetlágan mearkkaid ja oaidnit heivego daid geavahit du guovllus. Maŋŋil go lea sárgun mearkka, de ferte ohcat dan Sámedikkis ja de šaddet čearru ja ránnját mearridit beassá go geavahit mearkka vai ii.

6.1.4 Mearkka geavatlaš ja symbolalaš doaibma

Go galgá bohccuiguin bargat, de gáibiduvvo máhttu boazodoalu birra ja ahte máhtta bearráigeahččat ealus/bohccuidis ja eatnamiid, lea maid dehálaš ahte máhtta earáiguin gulahallat ja ovttasbargat ja ahte ipmárdus lea huksejuvvon seammá kultuvrralaš máhtu ja árvvu vuodul (Bjørklund 1999: 145).

Go juohke bohccos lea eaiggát leat eallit merkejuvvon. Mearkasánit čujuhit vissis olbmui ja čájehit, ahte dat olbmoss lea riekti mearridit bohcco eallima. Boazomearka čájeha eaiggátvuoda (Solem 1933: 222). Merken huksejuvvo dološ vuogádhkii mas leat *váldosánit* ja *smávva sánit*. Vuogádat lea árvideamis seammá boaris go boazodoallu ieš ja gávdno boazodoalloguovllus miehtá Sámi (Solem 1933). Bjørklund čilge bealljemearkkaid verdde-
oktavuođas ná:

“Øremerkene er å forstå som et kulturelt definert *kart* og et *språk* som tjener til å kommunisere fundamentale ikke-materielle verdier og relasjonsforhold” (1999: 152).

Vaikko ii boade mu jearahallamiin čielgasit ovdán, de sisttisoallá mearka eambo go praktihkalaš funkšuvnmaid. Das lea maid symbolalaš mearkašupmi ja čájeha gullelašvuoda sámi identitehtii. Dán áiggi sáhtta oaidnit bealljemearkka geavahuvvon silbačikŋan gáktái dahje tatuerejuvvon gorudii. Čájeha ahte mearkatearpmat leat guovddážiis ja lea dan dihte seilon domeana siskkobealde.

6.1.5 Muhtun doahpagat mat gusket bealljemerkii ja dan vuogádahkii

Juohke sogas lea iežas *mearkaoalli*. Mearkkat čájehit gii lea gean fuolkki ja lea dan dihte vejolaš “lohkat” fuolkevuoda jus lea ealu siste ja máhtta mearkkaid (Bjørklund 1999: 149). Dološ mearka dahje árbemearka lea mearka man mielde ráhkadit rievdadusaid omd. mánáide. Árbemearka lea čuvvon soga guhká ja lea árbejuvvon, nugo sátne muitala, buolvvas bulvii. Lullisámegillii lea namma *maadtmierhke/mattermerkie*, girjjis *Kristoffer Sjulssons minnen* muitaluvo ahte:

“*mattermerkie*, stammärken, hvilka äro urgamla och hafva gått i arf från släkte til släkte” (1979: 251).

Okta mu diehtoaddiin gohčoda dan mearka “*áliemearka*”. Son muitala ee. man dehálaš lea geahččat ja čuovvut “*áliemearkka*” go ráhkada ođđa mearkkaid (nisu, r. 1924). Go galgá mearka mánáide, de lea dehálaš geahččat mearkkaid mat leat lahka, gean mearka boahhtá lagamussii vai ii šatta beare lahka earáid mearkkaid. Árbemearkkas leat váldosánie ja go galgá árbemearkkas rievdadit, de lasiha liigesánážiid, Sjulsson gohčoda dakkár mearka *gerats* “*afbrotsmärken*” (Sjulsson 1979: 251) mii lullisámegiel dála čállinvuohkái šaddá *jearohks* (Bergsland ja Mattson Magga 1993). Mu diehtoaddi geavaha seammá sáni go Sjulsson nammalassii *jerats* go lea hupmu dakkár erohusmearka birra mii čuovvu mearkaoali (nisu, r. 1924).

Sjulsson namuha maid sáni *nipiegeje* (Sjulsson 1979: 251) mii mearkaša “*mer eller mindre felaktigt märke*”, mearka mii ii šaddan rievttis vuogi mielde merkejuvnot. Davvisámegielas gávdno tearbma *hubat* mii máksá ahte mearkkas leat hui ollu ja stuora sánie ja ahte bealjit leat čuohtaduvvon oanehažžan. Jus hubahin merke, de sáhtta merkejeaddji leat čuorbi, ii máhte riektá dahje mielaevttus merke nie iešguđege ákkaid geažil, muhto boadus lea goit fasttes mearka. Mu diehtoaddit dadjet earret eará ná dakkár mearkkaid birra: “*olmmoš*

sáhhtá merket hubahin”, “ dál ballet rievdadallat dan dihte merket hubahin” ja “ii leat buorre bohccui merket beare stuora sániiguin”. *Šearus* mearka lea dakkár mearka man lea álki oaidnit ealus ja dan dihte čielggas. Dábálaččat eai leat das ollu sánit. Lea čielggas, ahte sámemearkavuogádat lea dárkilis huksehus mii lea leamaš anus olu čuđiid jagiid ja mii lea hui dehálaš sámi kultuvrii ii dušše beaivválaš boazobarggus, muhto maiddá eará sámi servodatoktavuođain.

6.2 Materiála

6.2.1 Ealli giella

Mearkasánit orru leamen oassi sámegeiela mii lea ceavzán dutkanguovllus. Buot diehtoaddit, nugo boadán maŋŋil čilget, máhttet sámegeiela namahusaid ja lohket iežaset geavahit daid beaivválaš boazobarggus. Lei maid álki jerrat dan birra go olbmot máhttet čilget ja dovdet iežaset oadjebassan jearahallandilis. Buohtastahtán dainna movt lea jearahallat guolganamahusaid birra main lei eanet eahpesihkarvuotta goitge diehtoaddiid gaskkas geat eai máhttán sámegeiela nu bures.

6.2.2 Iežas mearkka čilget

Mu diehtoaddit máhttet buohkat čilget iežaset mearkkaid, hui njuovžilit. Muhtumat geavahit sámegeiela čilgema buot osiin, muhtumat seaguhit ruotagielain ja muhtumat fas geavahit sihke davvisámegeiela ja ubmisámegeiela. Dás muitalan ovdamearkkaid mat govvidit movt diehtoaddit čilgejit iežaset mearkkaid.

Boarráseamos buolvva davvisámediehtoaddit

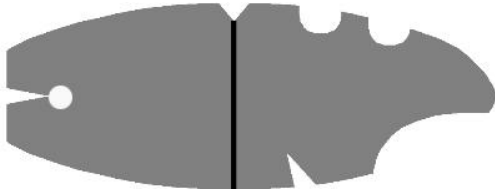
Boarráseamos buolvva diehtoaddit geavahit dušše sámegeiela čilgedettiin mearkaset:

“gurut bealjin guobir ja ráigeguobir, sárggaldat maŋil ja sárggaldat ovdal, olges bealjin vakŋa maŋil ja guokte sárggalda ovdal” (dievdu, r. 1936).

Gaskabuolvva davvisámedieltoaddit

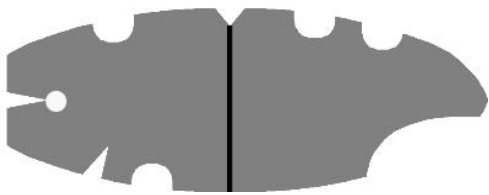
Go buohtastahtá boarráseamos buolvva diehtoaddiid gaskabuolvva diehtoaddiiguin, de oaidná ahte leat erohusat giellamáhtu dáfus:

“nahphtjálies ráiggie, guokte ovdal, gieska och sárggie mingelst” (dievdu, r. 1963).

Dan diehtoaddi čilgehusas oaidná, ahte son geavaha sihke ubmi- ja davvisámi terminologija čilgedettiinis. Sihke váldosánit (earret *gieska*) nugo *nahphtjálies* ja liigesánit nugo *sárggie* leat ubmisámegillii. Lohkosátni *guokte* lea davvisámegillii ja maiddá sátni *ovdal* ja manjil-sátni fas ubmisámegillii *mingelst*. Son geavaha maid ruotagiela sáni *och*. Lea oalle miellagiddevaš oaidnit dan ovdamearkka go mielde leat buot golbma giela. Das váilo gurut – ja olgešbeallji-čilgehus.

Nuoramus buolvva davvisámedieltoaddit:

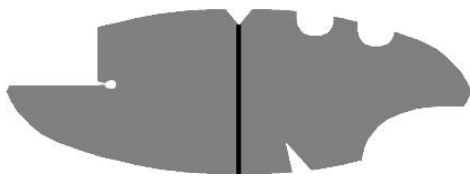
“olgešbeallji guokte biehki ovdal, gieska manjil, gurut beallji náhppa sisa luddestat, biehkki ovdal, biehkki och sárggaldat manjil” (dievdu, r. 1979).

Vuosttáš ovdamearka dan buolvvas lea diehtoaddis geas ii leat sámeigiella vuosttáš giellan. Sutnje lei goitge hui álki čilget iežas mearkka ja nugo ovdamearka čájeha, de ii báljo seagut ruotagiela čilgemii earret go *och*-sátni dan sadjái go “ja”. Son geavaha sihke olgeš- ja gurutbeallji čilgemis, lokatiivageažus váilo muhto son goitge čájeha passiiva giellamáhtu man ii soaitte ieš leat fuobmán.

“gurut bealjin biehkki ovdal, náhppa ja guokte luddesta ja sárggaldat manjil, olges bealjin náhppa ja guokte sárggaldat manjil” (nisu, r. 1987).

Dat lea nubbi ovdamearkka diehtoaddis geas lea sámeigiella vuosttáš giellan. Áidna mii earuha su čilgehusa vuosttáš ovdamearkkas lea ahte son geavaha lokatiivagehčosa –n (Gárasavvon-suopmana mielde) ja konjunkšuvnna *ja*.

“liekkegahčahat ja ráigi, guokte biehki ovdal ja gieska ja sárggaldat manjil” (nisu, r. 1989)

Dan diehtoaddis ii leat sámegiella vuosttaš giellan.

Mearkačilgehusas oaidná goit ahte sus lea máhttu sámegielas. Su čilgemis váilo dušše čilget leago olgeš- dahje gurut bealjis sahká.

“gurut bealjin vakŋa ovdal, sárgalda ja biehkki manjil (biehki nalde sárggaldat), olges bealjin guokte sárggalda ovdal ja vajastat manjil” (dievdu, r. 1983).

Maŋemus ovdamearka čájeha diehtoaddi geas lea sámegiella vuosttaš giellan. Su čilgehus manná ollásit sámegillii.

Nuoramus buolvvas mii oaidnit čielgasit ahte sánit mat gullet bealljemearkkaide leat seilon ja ahte sii hálddašit terminologijja mii guoská dasa vaikko buohkain ii leatge sámegiella vuosttašgiellan.

Boarráseamos buolvva ubmisámediehtoaddit:

Dan buolvvas geavahit dušše fal sámegiela go čilgejit mearkaset.

“gárruo beale nahppa, kruassa, bihttá ávdált bihttá miŋgelst, álgieš beale uvddalt sárggie jah miŋgelst bihttá” (dievdu, r. 1933)

Sii eai seagut ruotagielain eaige davvisámegielain ja geavahit sámegiela čilgehusa buot osiin.

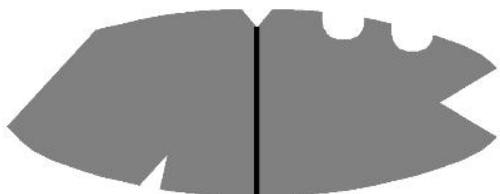
Gaskabuolvva ubmisámediehtoaddit

Gaskabuolvva ubmisámediehtoaddit geavahit eambo sámegiela go čilgejit mearkaset go maid seamma buolvva davvisámit dahket.

“gárruo nahppa uvddal sárggie, álgies kruassa, uvddal kruöhkkie” (dievdu, r. 1967)

Das oaidnit ahte diehtoaddi geavaha sihke gurut *gárruo* ja olgeš *ålgies* čilgedettiin, son ii leat váldán mielde sáni *jah*. Sáhtta lea álkidanvuohki (generaliseren) dahje gárvenstrategiija: go diehtoaddi ii hálddaš sámegiela beaivválaš hállamis, de son ii seagut ruotagielain baicce gárve geavaheamis sáni *jah*. Diehtoaddi geavaha sániid *gárruo* ja *ålgies*, ii leat lonuhan daid nu go oaidnit nuoramus buolvva ovdamearkkain muhto son ii geavat *beale* dahje *beallji* nu go boarráseamos buolvva diehtoaddit dahket mearkačilgehusain.

“ *skivdnje ovdal, sárggie manjil gurut beallji, skárjjá ja guokte uvddalt* ” (dievdu, r. 1953).

Dan ovdamearkkas diehtoaddi geavaha dušše fal sámegiela muhto seaguha davvi- ja ubmisámegiela. Sániid dáfus son geavaha daid mearkasániid mat gullet su árbevrrui muhto seammás geavaha sihke davvisámegiela sáni *ovdal* ja ubmisámegiela sáni *uvddalt*, son geavaha maid dáid davvisámegiela sáni *gurut* muhto ii olgeš.

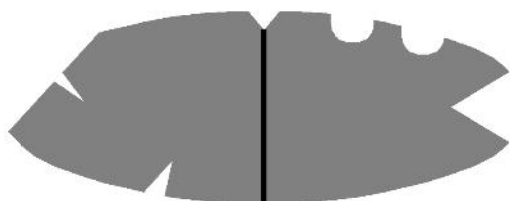
Nuoramus buolvva ubmisámiediehtoaddit

Ubmisámegiela joavkku nuoramus buolvva diehtoaddit geavahit eanet ruotagiela go čilgejit mearkkaset nugo maid seamma buolvva davvisámi diehtoaddit dahket.

“ *skivdnje fram på höger, två sárggie bak, vänster öra en skárjjá och en bit fram och en stor bit bak* ” (nisu, r. 1981).

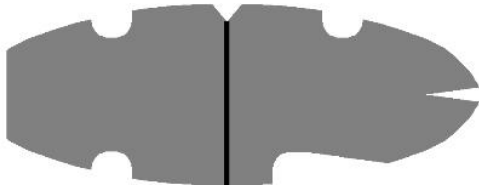
Go diehtoaddi čilge iežas mearkka, de son geavaha ollu ruotagiela. Sámegiela sánit mat leat báhcán su čilgehussii leat sánit mat leat váddásat ruotagillii jorgalit. Son geavaha nappo ruotagiela buot sajiin gos lea vejolaš. Sámegiela sánit maid geavaha leat ubmisámegillii.

“ *på vänster öra skivnnjietjális fram, sárggie bak och höger öra skárjjá och två bitar fram* ” (dievdu, r. 1984).

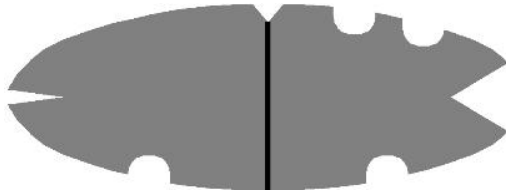
Dan ovdamearkkas maid oaidná ahte go diehtoaddi čilge iežas mearkka, de lea sámegiella báhcán daidda sániide mat leat váddásat jorgalit ruotagillii nugo omd: *skivdnje*, *sárggie* ja

skárjjá. Son ii geavat šat olgeš- ja gurut beallji ja lea maid lonuhan sániid nugo *biehki/ bihttá* ja geavaha baicce ruotagiel namahusaid daid sajis.

“nahppa och så bihttá mingelt och bihttá uvddelt, och så sluöpttjie och bihttá uvddelt och gurá mingelt” (dievdu, r. 1975)

Diehtoaddi muitala ahte son vällje man olu sáme giela geavaha. Son geahččala goit geavahit sáme giela go galgá iežas mánáide oahpahit mearkka. Ovdamearkkas oaidnit ahte son geavaha sáme giela meastá buot osiin čilgemis, ruotagielsániit mat leat bohtán čilgehussii leat *och så* dan sajis go “ja”. Seammá dáhpáhus go seamma buolvva davvisámiin, daid gaskkas geain ii leat sáme giella vuosttaš giellan.

“álgies skárjjá, guokte bihttá uvddelt ja bihttá mingelt, gárruo sluöpttjie jah bihttá mingelt” (nisu, r. 1990)

Diehtoaddi lea váldime ubmisáme giela ruovttoluotta ja geavaha sáme giela buot osiin čilgemis. Son lohka ahte ii beassan álgit mearkut ovdal go máhtii iežas mearkka čilget sáme gillii.

6.2.3 Earáid mearkkaid čilget

Diehtoaddit čilgejedje maid dakkár olbmuid bealljemearkkaid geat gullet nubbi árbevrrui dahje giellajovkui. Ovdamearkka dihte čilgejedje ubmisámit davvisámiid mearkkaid ja davvisámiid fas ubmisámiid mearkkaid. Dat čilgehusat čájehit leatgo sámit dan guovllus oahppán nuppit nuppiin ja máhttetgo goappešat gielaide dahje terminologiijaid. Jearahallamat čájehedje ahte buot davvisámediehtoaddit čilgejedje ubmisámemearkkaid ubmesámegillii ja ruotagillii. Ubmisámit fas čilgejedje davvisámemearkkaid ubmisámegillii ja ruotagillii. Ubmisámit nappo eai geavahan davvisámegiela sániid čilgedettiin davvisámemearkkaid. Čilgehus lea varrá ahte go davvisámit ollejedje guvlui, sis lei dárbu oahppat nuppi joavkku giela dahje juobe muhtun sániidge vai gulahallet ja birget. Sáhtta maid lea leamašan juogalágan vuosttildan-strategiija ubmisámiid bealis, ahte eai oahpahallan davvisámegielsániid ja dainnalágiin čájehedje vuostemiela davvisámiid bohtimii (dievdu, r. 1964 ja dievdu r. 1968).

Go boahdá ođđa guvlui, lea giella dábálaččat dan maid álggus oahppá vai beassá sisa servodahkii. Nu lea varra maid dáhpahuvvan dutkanguovllustan. Vaikko ubmisámit eai čilge davvisámegillii mearkkaid, de sii goitge ipmirdit davvisámegielsániid. Boarrásut diehtoaddi muitala ahte son lea gullan eambo davvisámegiela go ubmisámegiela iežas čearus ja dan dihte ipmirda ollu davvisámegiela (dievdu, r. 1933). Jearahallamiin lea boahmán ovdan ahte ubmisámegiella lei jávkame delle go davvisámit ledje ollen. Muhtun bearrašiin lei sámegiella ollásit jávkan ja ruotagiella doaimmai dalle juo váldogiellan (dievdu, r. 1933 ja dievdu, r. 1939, maiddái Grundström 2000).

Makkár giela vállje geavahit lea dasto gitta das geasa áigu čilget dahje muitalit juoidá, nu lea lunddolaš go muđui gulahallan ii livččii doaibman. Sániid addet vissis gova nubbái ja jus nuppi olbmoss lea seammá ipmárdus daid sániid birra, de máhtá ráhkadit seammálgán gova sániid vuodul. Jus ii ipmir maid nubbi dadjá, de boatkana gulahallan. Lunddolaš čoavddusin giellaváttisvuodáide šaddá ruotagiela geavaheapmi go nubbi ii ipmir sámegiela. Jearaldat lea manne eanas oassi diehtoaddiin ii geavat dan sámegiela man goittotge máhttet muhto válljejit baicce ruotagiela maiddái dakkár oktavuodáin gos sámegiella livččii vejolaš geavahit?

6.2.4 Analyisa

Mu guorahallan čájeha ahte sámi mearkasániid leat seilon guovllus muhto njuovžilvuolta ieš gielas lea rievdan. Oaivvildan dan movt smávva sánážit dego konjunkšuvnnat ja sániid mat čilgejit mearkasániid posišuvnna bealljis leat jávkan ja ruotagiela sániid leat boahmán daid sadjái. Lea nu ahte goappešiid árbevierus leat sániid mat čilgejit *olgeš*-bealji ja *gurot*-bealji láhppon muhtun diehtoaddiid čilgehusain ja maiddái *ovdal* ja *mañil* ja smávva sánážit nugo *ja*. Dakkár sániid leat álkid jorgalit ruotagillii. Muhtin ubmisámebearrašiin lea sámi mearkasániid geavahus oalát seilon ja sii geavahit sániid seammá njuovžilit buot buolvvain. Gávnojit maid davvisámebearrašat gos sámegiella geavaheami mearkasániid ektui lea jávkame ja gos seaguhit olu ruotagiela mearkka čilgemii.

Oainnán goitge ahte nuoramus buolvva diehtoaddiid gaskkas lea sámegiela dan oktavuodas nana sadji davvisámejoavkkus ja oalle nana sadji ubmisámejoavkkus, gos leat moadde spiehkastaga ieš čilgemis, muhto ii fal sátnemáhtu dáfus. Tendeanssat dan joavkkus čájehit ahte sámegiella lea ealáskeame nuoraid gaskkas go sii dihtomiellalaččat geahččalit geavahit daid sániid maid máhttet. Gaskabuolvvas lea dilli vehá earalálgán go dan buolvvas geavahuvvo ollu ruotagiella erenoamážit davvisámejoavkkus. Dan buolvvas oaidná ahte lea dábalaš geavahit sihke davvi-, ubmi- ja ruotagiela čilgedettiin. Boarráseamos buolvvas

geavahuvvo dušše sámegeiella mearkkaid birra goappešat joavkkus ja dan buolvvas eai seagut gielaid.

Eanas oassi ieš mearkasániin lea seilon dan dihte go leat váddásit jorgalit ruotagillii. Jearahallamat čájehit ahte dat sámegeielsánit mat leat báhcán, leat dákkárat maid eai báljo máhte ruotagillii dadjat. Muhto sániid nugo *bihttá* lea leamaš álkit jorgalit dan dihte go sulastahtta ruotagielsátni “bit”. Lea maid nu ahte go lea oktasaš ipmárdus makkár sáni birra lea sahká de doaibmá gulahallan. Ii leat dušše dat ahte lea váttis jorgalit sániid nugo *skivdnje* ja *náhppa*. Jus galgá birget boazomeahcis lea dakkár terminologijja bággu máhttit dasgo muđui ii doaimma bargu geavatláččat. Eira čállá dan birra girjjistis *Bohccuid luhte*: “Mearkkaid galgá dovdat vai diehtá goal lea gean ge boazu, ja goal lea iežas siidda oapmi” (1994: 80). Nu muitalit maiddá mu diehtoaddit. Bealljemearka muitala gosa boazu gullá, makkár čerrui dahje sohki. Miessemearkumis lea dieđusge dehálaš máhttit mearkkaid, sihke mearkut daid muhto maiddá čilget earáide gean áldu duot ja duot lea. Manne mearkasánit eai leat jávkan, sáhtta leat dan dihte go mearka čájeha eaiggátvuođa ja lea indiviidaopmodat, nugo okta diehtoaddi lohka. Son oaivvilda ahte dan dihte šaddetge mearkasánit deháleappot máhttit go omd. guolgganamahusat, ja dan dihte eai leat jávkan. Son lohka viidáseappot ahte, lea garrasat bággu máhttit iežas ja earáid mearkkaid čilget, guolggaid čilgemis sáhtta álkibut beassat go eai leat seammá dehálaččat (nisu, r. 1981). Eará diehtoaddi lohka, ahte ii leat vejolaš dadjat mearkasániid ruotagillii. Dan dihte lea sámegeielnamahusat báhcán (dievdu, r. 1963). Eará diehtoaddi fas čatná máhtu oktii bargguin. Su mielas šaddá lunddoleabbu geavahit mearkasániid go guolgganamahusaid dan dihte go mearkkut mánja čuođi miesi seammá merkii, muhto dus soaitá dušše logi ránat bohcco (dievdu, r. 1979).

Sámegeiela professor Mikael Svonni čálii sámi skuvlamánáid sámegeiela birra doavttirgrádabarggustis (1993). Su dutkamuš čájeha ee. leksikona dáfus ahte sánit mat geavahuvvojit dávjá ja leat “omarkerade” mánát hálldašit ja muitet buorebut:

”Sådana ord som är (språktyplogiskt) omarkerade och förekommer frekvent i samtalssituationer är lättare att behärska än ord som är markerade och förekommer sällan i samtalssituationer” (1993: 166-167).

Son oaivvilda ahte sánit mat eai leat nu dábálaččat ja mat eai geavahuvvo nu dávjá sáhttet jávkat jođáneappot giellamolsumis. Mearkasániid dáfus mii oaidnit ahte váldosániid mat geavahuvvojit dávjá leat seilon ja olbmot hálldašit daid. Sánit mat leat álkit ruotagillii jorgalit leat jávkan go dat leat sánit mat olbmot eai hálldaš sámegeiellii dábálaš ságastallanoktavuođas.

Go buohtastahtá guolgganamahusaiguin, de oaidná ahte stuora oassi dain sániin lea jávkan geavahas. Maiddái Romaine (2010) čilge artihkkalisttis leksikona birra ja movt giellamolsun váikkuha leksikona sisdollui:

”When the frequency of irregular and marked forms falls below a critical threshold, younger speakers are less likely to acquire them as they increasingly use the dominant language”
(Romaine 2010: 326)

Go sánit eai geavahuvvo šat dábalaš ságastallanoktavuođas, de olbmot eai šat muitte daid ja dan dihte šaddet váddásut ja váddásut geavahit. Olbmot válljejit dan dihte ruotagiela maid sii hálddašit ollásit. Olbmuin geain lea njuovžilis giella, máhttet buorebut ođastit ja ovddidit sániid go sis lea čiekŋalis giellamáhttu. Go giellamáhttu jávkagohtá, de šaddá váddásut dan dahkat mii mielddisbuktá, ahte dárkilis sátnemáhttu jávká, eanet obbalaš sánit báhcet ja gielalaš nyánsat jávket (ibid.).

Mæhlum (2007) čállá gielladili birra lullisámis ja namuha maid sámegeiela boazodoalus. Son oaivvilda, ahte sámegeiellageavaheapmi ii leat nu stuoris boazodoalus nugo mángasat jáhkket. Go boazodoallu lea domeana gos sámegeiella lea ain geavahas, de dulkojit mángasat ahte sámegeiella eallá dan domeanas. Su dutkamušat leat goitge čájehan ahte ollugat dárustit meahcis ja ieš terminologiija mii lea čadnon boazodollui lea lullisámegillii. Tearpmat mat čilgejit elliid, biergasiid, eatnamiid ja erenoamáš fágalaš sániid (nugo mearkasániid) leat seilon go daid ii leat vejolaš jorgalit dárogillii: “En snakker altså norsk men har en fagterminologi som er sørsamisk” (Mæhlum 2007: 136). Nu čájeha maid mu guorahallan, ruotagiella lea váldogiella ja doaibmá dál gulahallangiellan meahcis muhto fágaterminologiija lea juogo ubmi- dahje davvisámegillii ja muhtumin sihke ja.

7. Guolga

7.1 Oanehaččat guolggaid birra

Guolga lea váttis čilget go das lea sáhka nu mánggalágan ivnniin. Namahusat rivdet maid veháš guovllus guvlui dahje ipmárdus guolgga ivnniid ektui sáhtta rievdat. Jus lea váttis gulahallat de šaddá diedusge čoavdit gulahallanválttisvuodaid omd. čorvviid čilgema bokte, de čielga dábálaččat man bohcco birra lea sáhka (Eira 1984: 14).

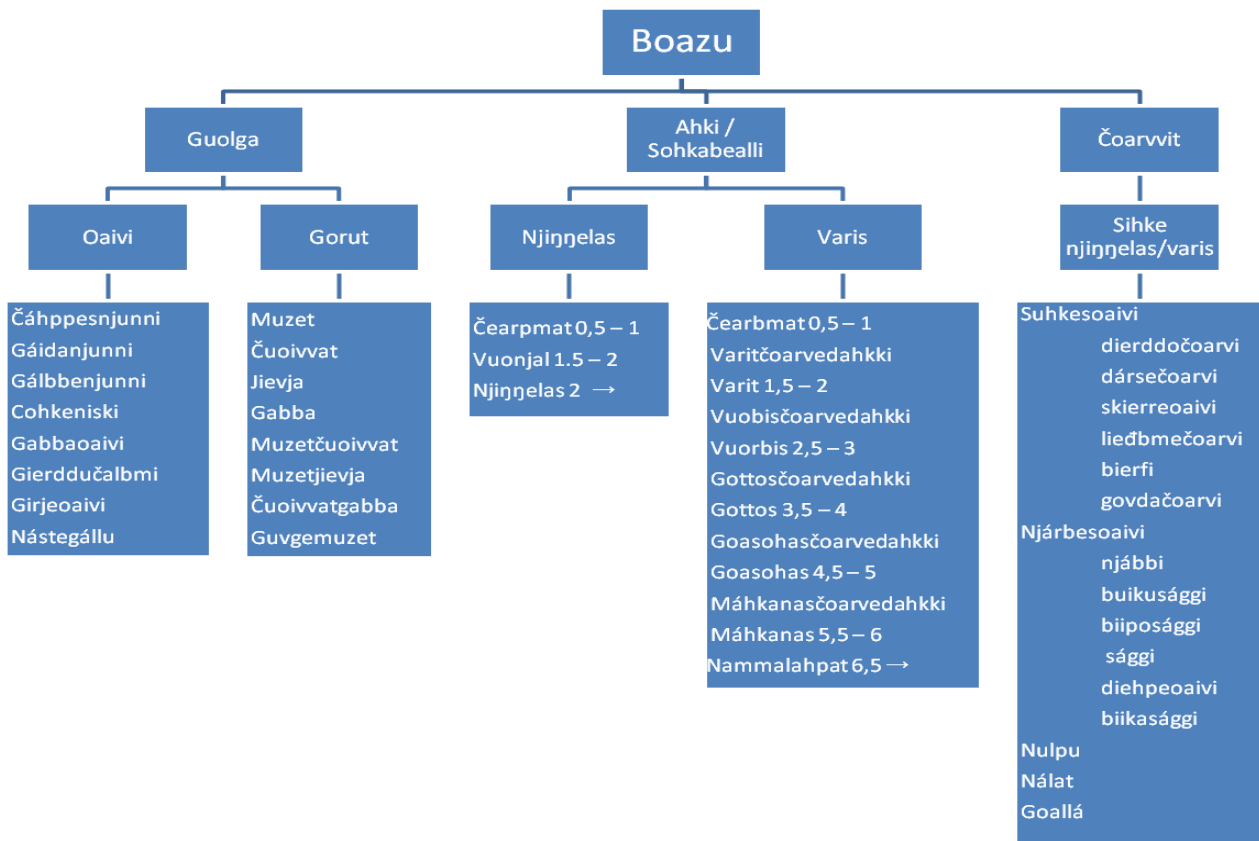
Boazu molsu guolgga juohke geasi. Vaikko borgáda juohke jagi de bissu anjke seammalágan guolga bohcco eallinagi. Muzet boazu bisso muzehin ja girjját girjjágin. Go muitala bohccoguolgga birra, de lea *liieguolggaid* ja *váldoguolggaid* birra sáhka. Eira čilge girjjistis *Bohcuid luhte* ahte sápmelaš álggos geahččá bohcco oaivái ja buot ovddemus bealljemearkka, de makkár čoarvvit das lea ja leatgo oaivvis mihtilmas mearkkat nugo vilges njunni (Eira 1994: 87).

7.1.1 Liieguolggat

Bohccos leat dielkkut ja eará mihtilmas mearkkat feara gokko gorudis. Dat mearkkat ja dielkkut dahket ahte lea álkit bohcco muitit. Liieguolggat sáhttet omd. leat *gálbbenjunni*, *nástegállu* dahje *girjjátbahta*. Liieguolggat hukset ovtta váldoguolggain ipmárdusa bohcco olggaldas hámi birra.

7.1.2 Váldoguolggat

Nugo jo nammage muitala, de lea váldoguolga bohcco válidoivdni. Eira lea hui dárkilit čilgen sihke liie- ja váldoguolggaid gaskavuodaid nu ahte dan in daga das (Eira 1984: 14č). Namahusat mat gusket váldogulgi leat earret eará *jievja*, *muzet*, *ránat* ja *čuoivvat*. Vai buorebut govvidit bohccuid iešguđet mihtilmasvuodaid geavahan Eira govvosa vuodđun speadjalastin dihte movt sáhtta bohcco bagadallat guolggaid, agi, sohkaheali ja čorvviid dáfus. Ná sáhtta oppalaččat jurddašit bohcco birra ovdalis namuhuvvon osiid ektui. Govus čájeha, earret bealljemearkka, mainnalágiin boazosápmelaš jurddaša go oaidná bohcco.

(Gáldu: Eira 1984)

Govus 7.1: Bohcco iešgudetlágan mihtilmasvuodát

Dađe bahábut in leat gávdnan sullasaš govvosa mii čilgešii ubmisámegiellanamahusaid. Utsi ovdanbukta girjjistis (Utsi 1994) tearpmat mat čilgejit bohcco lulli-, julev- ja davvisámegillii.

7.2 Materiála

Jearahallamiid bohtosat guolggaid ektui ovdanbuktojuvvojit govaid čilgehuseid bokte. Diehtoaddit leat beassan čilget juohke gova (bohcco) dan gillii man ieža välljejedje. Juohke gova čuovvu čilgehus diehtoaddiin goappešat árbevieru ja juohke buolvva diehtoaddiin. Maŋnil bohtá oanehis čoahkkáigeassu. Čilgehusat buohtastahttojuvvojit loahpaanalysas maŋemus kapihttalas gos čilgen giellamáhtolaš rievdadusaid ja vejolaš sivaid daidda rievdadusaide.

Tearpmat mat bohtet ovdán jearahallamiin leat čállon juohke buolvva diehtoaddi mielde. Muhtun diehtoaddit geavahit mánga tearpma čilgedettiin, muhtumat fas eai leat čilgen juohke gova, dan dihte eai leat seammá ollu tearpmat juohke govvi, iige leat vejolaš oaidnit gallis leat čilgen juohke gova. Lean nappo čállán visot tearpmaid mat leat bohtán ovdán jearahallanoktavuodas.

Govva 1.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: jievja sarvvis, vilges ránat sarvvis

Ubmisámit: brunnren, skulle/stálieke, skulle, ljus – muavjja sarvátje, skulle sarvas

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ránat sarvas, vit sarvas

Ubmisámit: tjuorake sarvas, ljus med fläckar sarvas

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ránat sarvvis, ránat sarv, ránat sarv, ránes sarvvis

Ubmisámit: vit sarv lite ránat, ljus sarvas, ránat sarv, sarvas skulle

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva diehtoaddit sihke davvi- ja ubmisámi árbevierus geavahit sámegeiela sániid čilgedettiin gova earret okta ubmesámi diehtoaddi gii atná sáni *brunnren*. Gaskabuolvva davvisámi diehtoaddit geavahit sihke sámi- ja ruotagiela, sátni *sarvas* boahtá ubmisámegiela sánis *sarvies* ja lea maid luoikkahuvvon ruotagillii *sarv-sátnin*. Nubbi ubmisámi diehtoaddi dan buolvvas geavaha maid sáni *sarvas* ja ubmisámegiela sáni *tjuorake*. Nubbi fas ruotagiela ja sámegeiela sáni *sarvas*. Nuoramus buolvva davvisámit geavahit buohkat davvisámegiela guolggá ektui, *ránat*, ja sihke davvisámegiela *sarvvis* ja ruotagillii luoikka sáni *sarv*. Nuoramus ubmisámi diehtoaddit geavahit sihke ruotagiela, ubmisámegiela ja davvisámegiela omd. *vit*, *ljus*, *skulleh* ja *ránat*. Sii geavahit maiddái sihke *sarvas* ja *sarv* go čilgejit dan gova.

Govva 2.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: dábálas guolga, heargi, muzet unna spáillihás

Ubmisámit: vanlig, siejvo námmetjárvvie, siejvo námmetjárvvie heärggie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vanlig oxe, oxe vanlig

Ubmisámit: heargi vanlig, tamren mörkare än vanlig

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muosse heargi, spáillit, vanlig sarv, muzet heargi

Ubmisámit: oxe lite svartaktig, mörk/svart mellan vanlig och svart vuobiris, vanlig oxe, hierkie lijres

Čoahkkáigeassu: Nugo oaidnit čilgejedje boarráseamos buolvva diehtoaddit dan gova meastá ollásit sámegillii, lei dušše okta diehtoaddi gii geavahii ruotagiela ja dat lei jorgalus davvi-, *dábálas*, ja ubmisámegiela, *siejvo*. Gaskabuolvva diehtoaddit geavahit eanas ruotagiela dan bohcco čilgemis, okta ubmisámi diehtoaddi geavaha sámegiela sáni *heargi*. Nuoramus buolvva davvisámi diehtoaddit geavahit fas eanas sámegiela go čilgejit bohcco. Okta diehtoaddi geavaha ruotagiela. Nuoramus ubmisámi diehtoaddit geavahit eanaš ruotagiela, sánit nugo *hierkie* ja *lijres* (láiddas) geavahuvvo maid. Das oaidná maid govt sátni *heärggie* rievdá buolvvas bulvii ubmisámiid gaskkas; boarráseamos buolvvas lohket

heärggie, gaskabulvii lea sátni rievdán ja diehtoaddi geavaha davvisámegiela sáni *heargi*, nuoramus buolvvas orru sátnái váikkuhan oahpahusgiella dahje standard-lullisámegiella (dohkkehuvvon čállingielas) ja daddjo *hierkie*.

Govva 3.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: čuoivvat liidneoaivvát vuonjal, liidneoaivvát čuoivvat

Ubmisámit: gálbbenjuni vuonjal, tjuössie, tjuoareke, stálieke, tjuössie blesig i ansiktet, stálieke vuonjal

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vuonjal ljus blesig, ljusaktig blesvaja

Ubmisámit: lite ljus áldduo girjját fram i skallen, vit skalle, vit över ögonen, ung ren vaja, smuörrienjuönnie

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ruossačuoivvat varit, gálbbenjuni vuonjal, lite ljusare vaja, ránat vaja, gabbanjunni varit

Ubmisámit: vitblesig ránat vuonjal, ljus vuonjal med blesig nos, ljus årek, áldduo gálbieke njuönnie

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva diehtoaddit geavahit olu sámegiela. Davvisámi ja ubmisámi diehtoaddiid gaskkas oaidná erohusa dan dáfus ahte davvisámit geavahit justte seammá sániid go čilgeba dan gova dan sajis go fas ubmisámit geat geavahit mánnga iešguđet lágan sáni. Okta ubmisámi diehtoaddi geavaha davvisámegiela ja okta ruotagiela álggus ja de sámegiela sáni *tjuössie*. Gaskabuolvva diehtoaddit geavahit eanas ruotagiela ja seaguhit vehá

sámegiela, nugo omd. *girjját fram i skallen*. Nuoramus buolva geavaha fas ollu sámegiela, erenoamážit davvisámi diehtoaddit, ubmisámi diehtoaddit seaguhit eambo ruotagielain.

Govva 4.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ránat, liidneoaivvát spáillit, liidneoaivvát čuoivvat vuoras áldu

Ubmisámit: nästan tjuorake, námmitjårvvie gálbieke, stálieke rádnuo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: äldre, blesig mycket ljus

Ubmisámit: ljus áldduo, helvit skalle lite äldre, tjuössie

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ránat áldu, helt vitt huvud ránat, ljus, dábálaš ránes sarvvis

Ubmisámit: vaja med vitt huvud spräcklig, vitskall äldre, ljus oxe

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva davvisámit čilgejit gova sámegillii, nu dahket maid ubmisámit earret okta diehtoaddi gii lasihii sáni *nästan* go ii máhttán justte rievttis tearpma (iežas sániid mielde). Gaskabuolvva davvisámit geavahit aivve ruotagiela ja ubmisámit vehá eanet sámegiela. Nuoramus buolvva davvisámit geavahit sihke sámi- ja ruotagiela ja ubmisámediehtoaddit aivve ruotagiela. Erohusat čilgehusain bohcco sohka beali dáfus lea dan dihte go olles boazu ii oidno govas, dan dihte lei diehtoaddiid mielas váttis čilget dan bohcco.

Govva 5.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: jievja miessi, jievja miessi

Ubmisámit: jievja miessi, skulle miessie, juavjje miessie, juavjje miessie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vit kalv, vit hankalv

Ubmisámit: vit kalv, helvit kalv, skulle

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: gabba miessi, jievja miessi, vit kalv, jievja miessi

Ubmisámit: vit kalv, vit kalv, vit kalv, skulle miesin ljuskalven

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva diehtoaddit geavahit aivve sámegiela, gaskabuolvva diehtoaddit, earret okta, geavahit aivve ruotagiela. Nuoramus buolvva diehtoaddiid gaskkas geavahit davvisámi diehtoaddit eanas sámegiela, earret okta, ja ubmisámi diehtoaddit fas aivve ruotagiela, earret okta gii seaguha ubmisámegiela ja ruotagiela. Das oaidnit čielgasit govt sámegiela sátnemáhttu lea rievdan buolvvas bulvii. Sáhttit nuoramus diehtoaddiid gaskkas oaidnit, ahte giellamolsunproseassa soaitá lea jorgaleame go bealli sis geavaha sámegiela čilgemis. *Jievja miessi/juavjja miessie* - sátničoakkáldat ii leat seilon seamma ládje go sullásaš sátničoakkáldaga *rukse miessi/ruepsse miessie*.

Govva 6.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: girjenjuni čuoivvat heargi, siekņanjuni heargi

Ubmisámit: vanlig gáskieke, stálieke, siejvo, stálieke ránttjuo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vanlig blesig oxo, blesoxe

Ubmisámit: gaskit, en ljuv sáregen med tjallametjárvieh (har och göra med snöpningen), tamhärk med ‘sköre horna’

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: Dábálas gálbbenjuni heargi, vanlig oxo med spräcklig nos, sarv som är blesig i ansiktet, ránis muhto njunni lea gabba ja girjját hanren

Ubmisámit: vanlig oxo som är lite girjját i pannan, bandoxe med blesig nos – gálbbenjuni, smuörrienjuönnie – mer prickig

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolva geavaha sámegiela. Buolvvaidgaskasaš erohus bohtá ovdan gaskabuolvvas gos ruotagiella lea vuoitime. Ubmisámi diehtoaddit geavahit goit moadde sáni sámegiela go čilgejit makkár čoarvvit hearggis leat. Nubbi diehtoaddi geavaha davvisámegiela sáni *gaskkit* dan sajis go *gáskieke* man ovddit buolvva diehtoaddi geavahii. Dat čájeha ahte go eai leat nu stuora erohusat gielaidd gaskkas ja go lea dakkár báikkis gos sierra gielat/suopmanat leat gávnnadan, de sáhttet geavaheaddjit atnit nubbi giela namahusaid erenoamážit jus sulastahttet nuppiid nuppit nugo ovdamearka čájeha. Nuoramus buolvvas

geavahuvvo eanet sámegiella go ovddit buolvvas muhto ruotagiella lea ankke váldogiella. Sáhtta omd. oaidnit davvisámi ovdamearkkain ahte leat diehtoaddit geat geavahit dušše sámegiella, *dábálas gálbbenjuni heargi*, dušše ruotagiella, *vanlig oxen med spräcklig nos*, dahje sámegiella ja ruotagiella, *ránis muhto njunni lea gabba ja girjját hanren*. Mañemus ovdamearkkas maid oaidná ahte diehtoaddi čilge bohcco eanet sániiguin go dan maid livččii dárbbášlaš jus livččii máhttán buot doahpágiid mat gullet guolgganamahusaide. Ubmisámi diehtoaddit čilgejit liigeguolggaid davvisámegillii, *girjját*, *gálbbenjuni*, ja ubmisámegillii, *smuörrienjuönnie*. Muđui čilgejuvvo boazu ruotagillii.

Govva 7.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: gálbbenjuni čuoivvat miessi, dábálas šelges liidneoaivvát miessi

Ubmisámit: miessie, miessie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: gálbbenjuni, blesig kalv

Ubmisámit: vilges fram i skallen, kalv som är vit uppefter ögonen, gálbieke

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: dábálas gálbbenjuni miessi, honkalv med ett horn och spräcklig nos, blesig kalv, čuvgesránes miessi med bläs som en häst

Ubmisámit: speciellt huvud, svart knä och ett horn, enhornig, blesig kalv med mörk fläck på benet, blesig kalv, gálbiekenjuönnie miessie

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva ubmisámit eai čilge miesi guolggaid, mitalit dušše ahte lea *miessie*. Sáhtta leat dan dihte go lea dábálaš miessi mas ii leat nu erenoamáš guolga. Gaskabuolvva diehtoaddit, sihke davvi- ja ubmisámit, geavahit sihke sámegiela ja ruotagiela go čilgejit liigeguolggaid, sámegillii *gálbbenjunni* ja *gálbieke*. Eai siige čilge váldoguolgga. Nuoramus buolvva diehtoaddit čilgejit ahte lea *miessi* ja maddái dárkilit ahte das lea okta čoarvi (*tjátjieke/apmil*), das lea čáhppes buolva, lea njiñelas jna. Okta diehtoaddi geavaha sihke davvisámegiela ja ruotagiela, *čuvgesránes miessi med bläs som en häst*. Go ii máhte rievttet doahpagiid sámegillii de váldá atnui ruotagiela ovdamearkka ja konnotašuvdna mii gullá eará oktavuhtii, heasttaide.

Govva 8.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: girjját spáillit, girjját spáillit

Ubmisámit: svijrak, svijrak ránttjuo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: girjját, rának oxe

Ubmisámit: stor girjját oxe, grannren (skulle ha tappat hornen om det varit en bra vinter), svijrake

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: girjját heargi námmečoarvi, girjját bahta med ett horn, girjját hanren, girjját heargi

Ubmisámit: prickig ox, ljus, blesig ox med svarta fläckar på steken och sågade horn, spräcklig ox, svijrak

Čoahkkáigeassu: Das oaidnit ahte buot buolvvat earret nuoramus ubmisámiid geavahit sámegeiela go čilgejit dan gova. Sánit *girjját* dahje *svijrake/svijrak*, orrot leamen sánit mat leat seilon bures buot buolvvaid čađa. Bohccos lea erenoamáš guolga ja dakkár bohccos lea, goitge dan guovllus, boazosámiid gaskkas, erenoamáš árvu go lea nu mihtilmas. Dábálaččat eai njuova dákkár bohcco. Girjját lea sátne mii geavahuvvo eará oktavuodain nai nugo *girjebievlla* ja beatnatnamman *Girjo*. Jáhkán dan dihte leat sánit mat čilgejit girjjáigiid maid seilon. Muhto mii oaidnit ahte ruotagiella geavahuvvo maid omd. *prickig, spräcklig*.

Govva 9.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muzetgirjját girjeoaivi ja gabba bahta, muzetčuoivvat miessi mas leat jievja gitnalat

Ubmisámit: gálbbenjuönnie miessie, kryplehke, svijrak úrriesmiessie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: lite mörkare blesig med fläckiga ben, kormig kalv

Ubmisámit: kalv som är ljus om skallen och mörk baktill och kormig, korm

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muzet gálbbenjunni girjját bahta ja suohkat juolgi, kormig kalv biddojuolgi, girjját kalv, gabba ja girjját njunni, juolggit leat jievjjat

Ubmisámit: kormig, girjját, fläckig, enhornig blesig kalv, spräcklig, svijre bahta akten tjärvvie

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolva geavaha dušše fal sámegiela. Gaskabuolva dušše ruotagiela, sii maid čatnet beroštumi dasa ahte miesis leat ollu gurpmát. Nuoramus buolvva diehtoaddit dahket seammá, sáhtta lohkat ahte sii geat eai hálddaš sámegiela leat maid geavahan sáni *kormig*, gurpmás, go čilgejit miesi. Earát leat sámegiela namahusaid geavahan. Nuoramus buolvvas leat ovdamearkkat gos guokte diehtoaddi geavaheaba sihke davvisámegiela ja ruotagiela, *kormig kalv biddojuolgi* ja *girjját kalv*. Seammá diehtoaddiguovttis geavaheaba sáni *miessi* go čilgeba gova 17, muhto das lea sáhka *rukse* *miessi*-sátnečoakkáldagas. Nu maid dahká okta diehtoaddi ubmisámi árbevierus, son geavaha *miessi*-sáni seammá oktavuodas, go galgá rukses miesážiid čilget. Orru leamen dakkár sátnečoakkáldat mii lea seilon ja geavahuvvo (buohtastahte govva. 5)

Govva 10.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: dábálaš čáhpes áldu/rotnu, dábálas bielloáldu

Ubmisámit: bielloáldduo, siejvo bielluoáldduo, siejvo bielluoáldduo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vanlig skällvaja, skällvaja som är ljusare än vanlig

Ubmisámit: bielluoáldduo, skällvaja, siejvo

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: dábálas bielloáldu, vanlig skällvaja, vanlig skällvaja, bielloáldu dábálas guolga

Ubmisámit: renfärgad skällvaja, vanlig skällvaja, skällvaja, bielluoáldduo

Čoahkkáigeassu: Das fas oaidnit ahte boarráseamos buolva goappešat árbevierus geavaha aivve sámegiela juoga mii rievdá go ollet gaskabuolvva čilgehusaide. Sii geavahit eanet

ruotagiela, davvisámit dušše ruotagiela ja ubmisámiid gaskkas lea okta gii geavaha ruotagiela ja guovttis fas ubmisámegiela. Go geahččat nuoramus buolvva davvisámi diehtoaddiid vástádusaid de oaidnit ahte bealli sis geavaha aivve sámegiela ja bealli aivve ruotagiela. Nuoramus ubmisámiid gaskkas okta diehtoaddi geavaha ubmisámegiela sáni *bielluoáldduo*, eará diehtoaddit dušše ruotagiela.

Govva 11.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: girjjenjunát duolva muzetčuoivvat, báddečeabet muosse, siekņanjunát áldu

Ubmisámit: muosse (Norrbotten), tjääps smáratjennjuönnie, tjääps

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: svartmörk vaja med vit nos - fin ren, svart med vit prick muosseáldu

Ubmisámit: čáhppes áldduo, mörk ren jievja njunni, tjääps áldduo

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muosseáldu, klavavaja – muosseáldu, mörk vaja som är ljus i ansiktet, muzet áldu jáfonjunni

Ubmisámit: jáfonjunni svartvaja, svart vaja – muosse och jáfutnjunni, mörk vaja, tjääps áldduo smuörrienjuönnie

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvvas geavahit sámegiela. Okta ubmisámi diehtoaddi ii muitán namahusa ubmisámegillii ja dan dihte geavahii davvisámegiela. Ieš lohká ahte son lea iežas eallimis gullan eanet davvisámegiela go ubmisámigiela. Su čerrui ledje boahtán davvisámit ovdal go son riegádii ja su váhnemat leaigga heaittán sámásteamis ovdal dan

(dievdu r. 1933). Gaskabuolvva diehtoaddit geavahit sihke sámegiela ja ruotagiela sániid. Davvisámit dan buolvvas geavahit unnit sámegiela go dan maid ubmisámit dahket. Ubmisámit geavahit eanet sámegiela, guovttis dain davvisámegiela namahusaid. Nuoramus buolvvas geavahit buohkat earret okta diehtoaddi unnit ja eanet sámegiela čilgedettiin. Sii geat geavahit sáni *jáfonjunni*, lohket ahte sii leat oahppan sáni go vázze Sámi oahpahušguovddážiš Johkamohkkis.

Govva 12.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit:

Ubmisámit: rándieke

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vit med stor svart fläck, stor fläck tvärsöver

Ubmisámit: vilges áldduo med mörk fläck på sidan, vit

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: lamskkogirjját, gusagirjját áldu, vit vaja med stor svart fläck på sidan, ljus, jievja mas lea čáhppes dielku

Ubmisámit: kofläck, ljus vaja med stor svart fläck bakom bogen, ljus vaja med stor fläck

Čoahkkáigeassu: Dan bohcco čilgii dušše okta boarráseamos buolvva diehtoaddi ja dat lei ubmisámegillii, *rándieke*. Davvisámit eai čilgen bohcco go eai máhttán eaige muitán rievttis doahpaga. Mu guovdageaidnulaš liigediehtoaddi (r. 1933) gohčodii dakkár bohcco *avohas gabban*. Go namuhin dan eará seammá buolvva diehtoaddiide de orui sin mielas lunddolaš

namahus go lea dego avvi mii manná bohcco čielggi badjel¹³. Sáhtta leat nu ahte dakkár bohccot eai leat nu dábálaččat ja dan dihte ii leat šat namahus anus. Sihke gaska – ja nuoramus buolvva diehtoaddit geavahedje máŋga sáni sihke ruotagillii ja sámegillii čilgen dihte gova. Okta davvisámi diehtoaddi geavahii sániid *lamskogirjját* ja *gusagirjját*. Okta ubmisámi diehtoaddi geavahii sáni *kofläck*.

Govva 13.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: gova bađa jievja, helt jievja áldu

Ubmisámit: jievja áldduo, skulle áldduo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vanlig helvit vaja, vit skállvaja med plutt på ändan

Ubmisámit: hel vilges bielluoáldduo, helvit

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: jievja gilka, jievja skállvaja, vit skállvaja, jievja bielloáldu (gilka)

Ubmisámit: vit skállvaja, ljus skállvaja, ránat, vit skállvaja, skulle áldduo

Čoahkkáigeassu: Nugo ovddit ovdamearkkain mii oaidnit ahte boarráseamos buolva geavaha aivve sámegiella. Gaskabuolvvas lea geavaheapmi rievdan ja eanet ruotagiella geavahuvvo. Nuoramus buolvvas fas geavahuvvo sihke ruotagiella ja sámegiella, eanet sámegiella go gaskabuolvvas.

¹³ Avohas – utsmykket belte over kjørerensens rygg (Sámi-dáru sátnegirji 1998)

Govva 14.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muzetčuoivvat čearpmat, čáhppat

Ubmisámit: fjojárskalv – tjorm, úrries miessie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ljus kalv med mörkt huvud, tjuorake/ránat, svartskallig kalv

Ubmisámit: ljusaktig kalv som är mörkare fram i skallen

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ruossajievja miessi, helt vanlig kalv, ránat men mörk i ansiktet, muzetoaivi duolvaránes

Ubmisámit: ljus, ljus, ljus kalv med ett horn och svart huvud, enhornig ljuskalv svart om skallen, ljusaktig kalv

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva davvisámit čilgeba miesi sámegillii.

Ubmisámediehtoaddiid gaskkas guovttis vástideigga. Nubbi geavahii álggos ruotagiela ja de sáni *tjorm* mii bohtá sámegiela ja lea dábálaš sátni dan guovllu sámiid gaskkas, davvisámegillii *čearpmat*. Nubbi diehtoaddi geavahii sáni *úrries miessie*, ii goabbáge mitalan miesi guolgga. Logaiga váttisin go lea gidđaguolgga birra sáhka. Gaskabuolvvas geavahedje buot diehtoaddit earret okta ruotagiela. Okta davvisámi diehtoaddi geavahii sihke davvisámegiela, *ránat* ja ubmisámegiela, *tjuorak*, go čilgii gova. Nuoramus buolvvas geavahedje davvisámit eanet sámegiela ja ubmisámit fas aivve ruotagiela.

Govva 15.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vehá luosttat, muzet spáillit, čáhppes spáillit ođđa čoarvvit

Ubmisámit: heärggie, vâroxex, rânttjuo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vanlig oxe, oxe 7 år

Ubmisámit: sarv, sarvas långa horn 4-5 år

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muosspáillit luosttat, sarv med nya horn, vanlig hanren, muzet hanren, gammal ránes guolggat čoavjjis

Ubmisámit: svart oxe, vanlig oxe, mörk oxe, sarvas

Čoahkkáigeassu: Nugo ovddit ovdamearkkain geavahit boarráseamos davvisámit sámegeiela. Ubmisámit geavahit sihke sámegeiela ja ruotagiela dan gova čilgemis, *heärggie* ja *rânttjuo* mearkkaša ahte nubbi lea dábmoujvovon ja nu nubbi ii leat, lea dušše *gaskkit* dahje *spáillit*. Gaskabuolvva diehtoaddit goappešat árbevierus geavahit ruotagiela, sihke *oxe* ja *sarv/sarvas* sániid, mañemus sátni vuolgá sámegeielas nugo ovdal lean namuhan. Nuoramus buolvva diehtoaddit čuvvot ovdal oidnon minstara go sii geavahit eanet sámegeiela go gaskabuolvva. Dan bohcco čilgemis, davvisámejoavkkus, muhtumat geavahit aivve sámegeiela, muhtumat aivve ruotagiela ja muhtumat fas seaguhit ruotagiela ja sámegeiela, *muzet hanren* dahje *gammal ránes guolggat čoavjjis*. Ubmisámit geavahit ruotagiela ja sámi sáni *sarvies* muhto sátnehámis *sarvas*.

Govva 16.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: čáhppes, muzet ja šelgesčuoivvat miesit, miesseálddut, jievja, rukses, muzet, čáhppes ja čuoivvat miesit

Ubmisámit: tjääps miessie, ruokso miessie, stálieke miessie, juavjja miessie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: röda kalvar, röda kalvar

Ubmisámit: unna miessi, ruepsses miessi, svarta och bruna kalvar

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muosse miessi, čuoivvat miessi, rukses miessi, jievja miessi, rukses miessi, muosse miessi, rukses miessi, svart, vit och ránat, rukses, čuoivvat, jievja, ránes ja muzet

Ubmisámit: rukses miessi, svart, röd, vit, ljus kalv, vit, mörk, vanlig (röda), ljus, tjääps miessie, ruepss miessie, skulle miessie

Čoahkkáigeassu: Das oaidnit, ahte go galget misiid čilget de atnigohtet diehtoaddit ollu sámegeiela sániid, buot buolvvain ja goappešat árbevierus earret davvisámi gaskabuolvvas gos geavahit aivve ruotagiela. Mearkkašan veara lea movt máhttu lea rievdan. Davvisámiid gaskkas geavahit boarráseamos buolvva diehtoaddit aivve sámegeiela, gaskabuolvvas lea sámegeiela geavaheapmi meastá oalát jávkan muhto nuoramus buolvvas orru sámegeiella boahtime ruovttoluotta. Ubmisámiid gaskkas leat boarrásepmosiin nannoseamos sámegeiella mii jávká dađistaga mađi nuorat buolvvas lea sáhka.

Doaba *röd kalv* lea jorgalusloatna sámegeielas ruotagillii. Miessi ii leat ruoksat ruotagiela ivnni *röd*-mearkašumi mielde.

Govva 17.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: nástegállu muzetčuoivvat miessi, nástegállu

Ubmisámit: stjärna ájvvie, tjääps stjärna

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vit prick i pannan, nástegállu

Ubmisámit: fin kalv, vit fläck i pannan – násstiegállu, násstiegállu

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: nástegállu, kalv med vit fläck i pannan, blesig nástegállu, nástegállu

Ubmisámit: násstie i pannan, vit fläck i pannan, stjärna, násstiegállu

Čoahkkáigeassu: *Nástegállu/násttiegállu* lea dakkár sátni man buot diehtoaddit ledje gullan dahje máhtte. Sii geavahedje *nástegállu* lassin iešguđet čilgenvugiid main leat čanastagat dan nammii, nugo *stärna ájvvie*, *stjärna* ja *násti i pannan*. Sii geat eai máhttán sámegeiela sáni geavahit ledje goitge gullán dan ja lohke iežaset ipmirdit sáni. *Nástegállu/násttiegállu* orru leamen sátni mii geavahuvvo sihke davvi- ja ubmisámegeielas.

Govva 18.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muovjemiessi vehá čáhppat, odđa čoarvvit

Ubmisámit: vanlig färg, riepss miessie bylssame, bylssame úrries miessie

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: vanlig kalv

Ubmisámit: bytt håret, långa horn

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: ruoksat miessi, rukses miessi, vanlig kalv, miessi molsume guolggaid

Ubmisámit: jämför med dem bredvid, helt vanlig kalv på sommaren, vanlig kalv, miessie

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolva čilge dan miesi ee. guolggaid molsuma bokte, ahte lea *muovjemiessi*, *ruepss miessie bylssame* dahje *bylssame úrries miessie*. Nu dahket maid gaskabuolvva diehtoaddit, muhto ruotagillii, *bytt håret*. Okta nuoramus buolvva diehtoaddi čilge bohcco ná *miessi molsume guolggaid*. Mudui leat miesis dábálaš guolggat buot buolvvaid čilgejumiin: *vanlig kalv* ja *rukses miessi* maid sáhtta gohčodit synonyman (rukses miessi šaddá čáhppat dahje oážžu dábálaš guolgga go rávásnuvvá). Dan gova čilgemis maid oaidnit seammá tendeanssaid giellamáhtus go ovddit govain, dan ahte gaskabuolvvas lea sámegeiela sániid geavahus buot unnimus.

Govva 19.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: muovjemiessi, muzet, čáhppes geassimiessi, ruovgit, rukses miessi

Ubmisámit: gietjuosmiessie, ruokso göhna, siejvo miesina, krájja

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: liten ej överlevare, sommarkalv

Ubmisámit: krájja, ingen chans – född sent på året

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: rukses miessi, sent född kalv – liten hara, liten kalv, geassimiessi

Ubmisámit: geassimiessi, liten röd kalv född sent, geažotbeallji, röd kalv – sommarkalv, lillgöhna

Čoahkkáigeassu: Diehtoaddit leat dan govas čilgen sihke misiid guolggaid, makkárat dat leat ja misiid mat ohkoladdet. Boarráseamos buolvvas geavahuvvo aivve sámegiella, guolggaid dáfus sániin nugo *muzet*, *čáhppes*, *siejvo*, *rukses* ja *ruokso*. *Geassimiessi* ja *ruokso göhna* mearkkaša miesi mii lea riegádan hui mañit, dábálaččat geassemánus. Nuorat buolvvain muhtun diehtoaddit čilgejit dan miesi ruoŋagillii sániiguin: *sommarkalv*, *sent född kalv* dahje *liten hara*. Miesit mat ohkoladdet leat *ruovgit* dahje *krájja*, sánit mat geavahuvvojit sihke boarráseamos buolvvas ja gaskabuolvvas. Muhtun diehtoaddit geavahit maid sániid *geažotbeallji* ja *gietjuosmiessie* čilgen dihte gova. Das oaidnit ahte gaskabuolvva davvisámit leat áidna buolva geat eai geavat sámegiela. Ovdamearkkain sáhhtá maid oaidnit ahte

máŋggaidlogu kásusgeažos lea rievdán ubmesámiid boarráseamos buolvva diehtoaddiid gaskkas, sánis *siejvo miesina* gos sámegillii livččii galgan *miesieh*.

Govva 20.

Boarráseamos buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: gáidánjunni čuoivvat miessi, muzetčuoivvat siekŋanjunni

Ubmisámit: gálbbenjuönnie miessie, smálddienjuoná siejvo

Gaskabuolvva diehtoaddit:

Davvisámit: blesig, mer vit på näsan än på pannan, blesig

Ubmisámit: stor och fin kalv, blesig fram i skallen, mitten på juli knoppar på hornen

Nuoramus buolvva diehtoaddit:

Davvisámit: nástegállu ja jáfutnjunni, blesig kalv, blesig kalv, jáfutnjunni ja nástegállu, grannkalv

Ubmisámit: blesig kalv, blesig kalv

Čoahkkáigeassu: Boarráseamos buolvva diehtoaddit čilgejit dan gova aivve sámegillii. Okta ubmisámi diehtoaddi, gii gullá boarráseamos bulvii, geavaha sihke davvisámegiela ja ubmisámegiela sánis *gálbbenjuönnie miessie*. Sáni álgu *gálbbe-* sulastahttáge ubmisámegiela sáni gálbieke. Diehtoaddi bohtá čearus gos leat sihke davvi- ja ubmisámit, juoga mii čilge dan geavahusa. Gaskabuolvvas lea ruotagiella váldogiella. Nuoramus buolvva davvisámit geavahit sihke sámegiela ja ruotagiela ja ubmisámi nuoramusat dušše ruotagiela.

7.3 Analyisa

Go geahččá maid materiála čájeha guolgganamahusaid ektui, de oaidná ahte boarráseamos buolvva diehtoaddit sihke davvi- ja ubmisámeárbevierus máhttet čilget guolggaid sámegillii. Ubmisámiid terminologiiijai ihtá vehá ruoŋagiella ja diehtoaddiid boarráseamos buolvvas ii leat jur seammá nana sámegiella go seamma buolvva davvisámiid. Dat lea lunddolaš dasgo eanaš ubmisámit eai šat sámás beaivválaččat. Sii leat goit govaid čilgemiin geavahan sámegiella tearpmaid. Gaskabuolvva diehtoaddit geavahit čilgemis eanet ruoŋagiella. Dan buolvva davvisámit geavahit dábálaččat ruoŋagiella ja hui hárve juogo ubmi- dahje davvisámegiella tearpmaid. Ubmisámit geavahit eanet sámegiella go seammá buolvva davvisámit muhto unnit go boarrásut buolvva diehtoaddit. Nuoramus buolvvas sáhtá oaidnit ahte sámegielmáhttu lassána vehá. Diehtoaddit dan buolvvas geavahit eambo sámegiella go gaskabuolvvas ja leat váldigohtán atnui daid tearpmaid mat máhttet. Sii seaguhit daid ruoŋagielain ja nubbi joavkku terminologiiijain. Dan buolvva davvisámiin lea eanet sámegiella máhttu guolggaid dáfus go ubmisámi diehtoaddiin. Dasa leat dieđusge sivat maidda máhccán maŋŋil. Go čatná daid bohtosiid sihke Svonni (2005) bohtosiiguin (gč. kap. 5.4) ja mu iežan dulkojumiin Haugena giellamolsun modealla vuodul (gč. kap. 5.3) de oaidná sullásašvuodaid.

Gaskabuolvva diehtoaddit geavahedje eanemus ruoŋagiella jearahallanoktavuođas ja dat guoská erenoamážit sidjiide geat gullet davvisámeárbevirrui. Dat lea vehá hirpmahuhtti go livččii návđán, ahte sii livčče máhttán eambo sámegiella dasgo sin váhnemat leat leamašan čielga sámegielagat ja ubmisámegielagiid váhnemat seammá buolvvas eai leat. Muhto mu suokkardeapmi čájeha eará. Mun jáhkán, ahte davvisámegielagat leat vásihan seammá garra giellamolsunproseassa go ubmisámegielagat muhto ovttá buolvva maŋŋil ja dan dihte lea dilli nu movt jearahallamat čájehit. Ovdamearkka dihte eai leat ubmisámeárbevierus nu stuora erohusat máhtu dáfus buolvvaid gaskkas, sii máhttet sullii seammá ollu (dahje unnán) sámegielsániid buot golbma buolvvas. Go buohtastahtá davvisámiiguin, de oaidná čielgasit mainnalágiin giellamolsun lea dáhpáhuvvan: boarráseamos buolvva diehtoaddiin lea nana ja njuovžilis sámegiella dan sajis go fas gaskabuolvvas geavahedje meastá aivve ruoŋagielsániid govaid čilgemis.

Gaskabuolvva diehtoaddit muihtaledje, ahte sii ipmirdit go boarrásut olbmot mitalit bohccuid birra muhto eai máhttán ieža geavahit sániid. Sáhtá lohkat, ahte sis lea passiiva máhttu sámegielas. Huss ja Børestam (2001) čilgeba girjjisteaskka tearpma “tvärspråkligt inflytande” go guokte dahje eanet giella doibmet resursan ovttaskas olbmuid luhtte, muhto lea vassis dilálašvuolta mii mearrida goas resurssa sáhtá geavahit. Okta mu diehtoaddiin logai ahte son gal ipmirda go su áhčči hupmá sámegillii bohccuid birra go leaba ealu luhtte.

Diehtoaddi muitala, ahte máhttá maid ieš čilget sámegillii muhtun bohccuid muhto dušše fal ealu luhtte. Eará dilálašvuodain son ii máhte daid sániid (dievdu, r. 1964). Dorian gohčoda daid olbmuid “passive bilinguals” (1981: 109), sii ipmirdit gielas olu, muhto eai máhte ráhkadit ipmirdahtti cealkagiid.

Okta ubmisámediehtoaddi muitalii, ahte son máhttá muhtun guolganamahusaid dušše davvisámegillii ja lea vajálduhttan daid iežas gillii dan dihte go davvisámegiella lea dat sámegiella mii lea gullon mañemus jagiid Gran- ja Svájppa čearuin meahcis (dievdu, r. 1933).

Bohtosat čájehit ahte dat elemeanttat leat báhcán:

Mearkasánit, erenoamážit dakkárat mat ii leat vejolaš jorgalit ruotagillii nugo omd. *náhppa, skivdnje, gieska* dahje ubmisámegillii *nahpptjálies, skárjjá, kruöhkkie*.

Guolgasánit mat muitalit erenoamáš guolggain omd. *ránat, jievja, nástegállu, muosse (muzet), rukses miessi* dahje ubmisámegillii *tjuorake, svijreke/svijrake, skulle, stálieke, násstiegálluo, ruokso /ruopsuo/ruepsses miessie*.

Sánit mat muitalit bohcco **sohkabeali** ja **agi** omd. *vuonjal, sarvvis, heargi, bielloáldu, spáillit, gaskkit* dahje ubmisámegillii *vuonjal, sarvas, heärggie, bielluoáldduo, ránttjuo, gáskieke*.

Čoarvvit

Sánit mat muitalit čorvviid birra leat vissa meastá oalát láhpon go dušše boarráseamos diehtoaddit máhtte daid birra muitalit sámegillii ja okta gaskabuolvva diehtoaddi máhtii čalačorvviid čilget sámegillii. Eará diehtoaddit muiteledje čorvviid go eai gávdnan eará dovdomearkkaid, nugo omd. muovjemiessi čilgejuvvui ná: “*bytt håret, långa horn*” dahje go lei miessi mas lei dušše okta čoarvi de muiteledje dan: “*enhornig ljus kalv*” dahje “*honkalv med ett horn*”. Sarvvis mii lei odđa čorvviid dahkame maid čilgejuvvui meastá buot diehtoaddiin čorvviid bokte: “*sarv med nya horn*”, “*odđa čoarvvit*” dahje “*långa horn*”. Guokte gaskabuolvva diehtoaddi čilgiiga maid hearggi mas ledje čalačoarvvit: “*sköre horna*” ja “*tjallametjårvieh*”. “*Námmietjårvvie*” ja “*uvddamannije*” maid namuhuvvui.

Okta diehtoaddi logai, ahte lea hui dehálaš máhttit čorvviid čilget muhto son máhttá dušše “på datj-språk” čilget daid omd. “*långa horn med tre klykor på varje sida*” dahje “*framåtböjda, höga horn*”.

Bohtosat čorvviid birra sáhttet leat dakkárat dasgo in jearran justte daid birra. Jáhkán ahte diehtoaddit eai váldán daid sániid mielde muhto navddán maid ahte ollu sánit leat jávkame geavahasas.

8. Buohtastahti ságastallan

Sámegeiellamáhttu lea rievdan sámegiellajoavkkuid ja buolvvaid gaskkas. Boarráseamos buolvva diehtoaddit máhttet sámegiellaterminologijja mii guoská bealljemerkee ja guolggaide. Gaskabuolvva diehtoaddiid gaskkas oaidnit ahte lea dáhpahuvvan giellamolsun, erenoamážit davvisámiid gaskkas go sii geavahit meastá aivve ruotagiela čilgehusain. Go čilgejit mearkkaid de seaguhit dávjá davvi-, ubmi- ja ruotagiellamahusaid. Go čilgejit guolggaid lea ruotagiellaterminologijja eanetlogus ja davvisámegiella geavahuvvo háreve. Seammá buolvva ubmisámi diehtoaddit geavahit eanet sámegiela čilgemis muhto dattege unnit go seammá árbevieru boarrásut buolvvas.

Nuoramus buolvva diehtoaddit geavahit fas ollu eanet sámegiela go gaskabuolvvas, stuorimus erohus lea davvisámi joavkkus mearkkaid dáfus gos nuoramusat geavahit meastá aivve sámegiela ja váldosámi leat davvisámegillii. Guolggaid dáfus sáhtá oaidnit seammá tendeanssaid vaikko ruotagiela geavaheapmi leage vehá stuorát. Ubmisámiid gaskkas lea dilli vehá earalágan go ii leat nu stuora erohus nuoramus ja gaskabuolvva gaskkas. Sii geavahit maid eanet ruotagiela sihke mearkka ja guolggaid čilgemis.

Lea maid vejolaš oaidnit erohusaid diehtoaddiid gaskkas dan mielde guđe čearus bohtet. Čearuin gos leat sihke ubmi- ja davvisámi máhttet diehtoaddit eanet sániid goappešiid gielain. Sii maid seaguhit goappešiid gielaid namahusaid. Ruotagiella doaimmá váldogiellan buot čearuin.

Manne mearkasámi orrot seilome buorebut go guolgganamahusaid sáhtá leat dan dihte go ollu olbmot oidnet bohccuid dušše miessemearkumis ja rátkkašeamis, go bohccot leat gárddis. Mearka šaddá dalle váldoášši maid galgá geahččat ja geavahit, ii dárbbáš ieš bohcco oaidnit rievtti mielde. Mearkka sáhtá maid oaidnit mearkagirjji ja dainnalágiin oahppat sániid. Jus galgá guolggá ja čorvviid oahppat de ferte ealu lusa mannat. Go guođoheapmi nugo ovdal lei lea nohkan guovllus de boazobargit eai oro meahcis šat seammá guhká go ovdal. Eaige mánát beasa šat meahccái nu olu ja dan dihte gáidet eret bohccuin ja máhtus mii lea boazodoalus. Romaine (2010) čállá movt mánáid ruovttogiella jávkagohtá ja váldogiella vuoitá go mánát álget skuvlii, ii leat dušše giella mii jávká muhto maiddá árbevirolaš máhtu oahppama boatkana go buolvvaid gaskasaš sirdáseapmi ii šat doaimma nugo ovdal:

“The most complex parts of the language requiring the longest time acquire are often among the first to weaken or disappear because children’s acquisition is interrupted or receives no support from home or school” (2010: 326)

Leat sihke sosiála ja servodatlaš rievdadeamit mat váikkuhit gielladillái ja obbalaččat boazodollui.

Oainnán maid earuhusa boarráseamos buolvva ubmi- ja davvisámiid gaskkas. Dan buolvva ubmisámiin ii leat šat seammá deaivilis máhttu go davvisámiin, erenoamážit guolggaid dáfus gos nyánsat galget bohtit ovdan. Go leat dakkár sániid birra sáhka de sis leat hui iešguđetlágan vástádusat. Davvisámiin eai leat.

Romaine (2010) muitala artihkkalisttis dutkamuša birra mii lea dahkkon Ruošša boazodoaloservodagas lulli-Sibirjás. Dan mielde go boazodoallu lea rievdan ja ruoššagiella lea vuoitigoahtán nuoraid gaskkas, lea maid leksikona dahje terminologiija mii guoská bohcco bagadallamii rievdan (2010: 326). Dutkamušas mitaluvvo movt ovccinuppelot jahkásaš dievdu, gii ii hálddaš eatnigielas, čilge bohcco ruoššagillii geavahettiin kompleaksa nomenráhkademiid mat mitalit bohcco iešguđetlágan mihtilmasvuodaid. Su áhčči ja čeahci geat ain máhttiba tofa-nammasaš giela eaba daga dan, soai máhttiba bagadit bohcco tofa-giela dárkilis terminologiijain:

”what is lost is efficiency of information packaging, and with it, culturally specific knowledge adapted to the narrow ecological niche or reindeer herding in the south Siberian forests.”
(Romaine 2010: 327)

Sáhtta dan buohtastahttit mu guorahallama bohtosiiguin. Sánit mat obbalaččat čilgejit guolggaid leat seilon buorebut. Dan oaidná go geahčča maid nuorat buolvva diehtoaddit leat vástidan, dan buolvva diehtoaddit máhttet sániid nugo *ránat*, *girjját*, *muzet*, *jievja*, *rukkses*, *skulle*, *juavjja*, *ruepsess*, muhto sis váilo boares buolvva diehtoaddiid dárkilis máhttu man oaidná sániin nugo *muzetčuoivvat*, *šelges*, *liidneoaivvát* jna. Deaivilis, dárkilis terminologiija orru jávkame. Dat maid jávká go sámegealsánit jorgaluvvo ruođagillii omd. buot čuoivvagat, šaddet *ljusa*, buot bohccuin main leat vilges njunit šaddet *blesiga*, *girjjáгат* *prickiga* jna. vaikko leat iešguđetláganat. Nuoramus- ja gaskabuolvva diehtoaddit atnet maid eanet sániid go galget bagadit bohcco go dan maid boarráseamos buolvva diehtoaddit dahket (gč. omd. govva 14).

Siskkáldasgiella

In sáhte lohkat ahte siskkáldasgiella ihtá. Diehtoaddit geavahit golmma giela namahusaid ja máhttet bures nuppi árbevieru mearkanamahusaid ja vehá nuppi árbevieru guolganamahusaid. Dat guoská diehtoaddiide geat bohtet čearuin gos leat sihke ubmi- ja davvisámit.

Mearkkaid dáfus máhttet davvisámit čilget mearkkaid sihke davvi- ja ubmisámegillii, dan mielde geasa mearkka galgá bagadallat. Ubmisámit geavahit fas aivve ubmisámeternologiija vaikko muhtumat lohketge ahte ipmirdit davvisámi tearpmaid. Davvisámiid dáfus soaitá dat lea lunddolaš gulahallanstrategiija: sii leat maŋemussan boahtán guvlui ja gulahallama dihte leamaš bággu oahppat nuppi árbevieru sániid. Guolggaid dáfus leat ollu sánit jávkan goappeš árbevierus., erenoamážit gaskabuolvva rájes

9. Fáktorat mat leat váikkuhan dutkanguovllu gielladillái.

Fáktorat mat váikkuhit giellamolsašupmái leat mánja, iige leat vejolaš einnostit guđemuš fáktor váikkuha eanemus. Dorian čállá, ahte giellamolsun lea okta bealli mii čájeha movt olggobealde fámot váikkuhit kultuvrralaš molsašupmái:

“Such a shift is an aspect of socio-cultural change, intimately linked to phenomena like urbanization, industrialization and secularization, though – interestingly- not predictable from any of them” (Dorian 1981: 4).

Boazodoallu lea diehttelasat maid vásihan daid váikkuhusaid dahje fámuid ja rievdan daid geažil, erenoamážit lullisámeguovllus leat váikkuhusat čuohcán garrasit. Boazodoallit leat unnitlogus unnitlogu siste ja lea mearkkašahtti ahte sii goitge leat nagodan seailuhit iežas eallinvuogi dan mađe guhká. Sámegeiella ii leat šat nu nanus lulimus boazodoaloguovlluin, muhto máhttu sámegeiela birra lea dattege seilon muhtin muddui ja lea hui guovddázis olbmuid jurdagiin vaikko eai hálddaš giela buot beliid. Giellamolsašupmái ja giellaválljemiidda váikkuhit mánja fáktora. Čuovvovaččas čilgen oanehaččat daid fáktoriid mat leat bohtán ovdan mu iskkadeamis.

9.1 Ruotaiduhttinpolitihka váikkuhusat

Mánja diehtoaddi namuhit *ruotaiduhttima* obbalaš fáktoran mii lea váikkuhan mánja oassái boazodoalus ja olbmuid jurddašeapmái. Diehttelasat lea nu ahte go ruottelaččat lassánedje guvlui ja sámít šadde unnitlohkui de vuittii maid ruotagiella ja šattai váldogiellan.

Diehtoaddiid mielas lea ruoŧa jurddašeapmi báidnán dutkanguovllu sámiid:

“försvenskningen började när de började flytta ner till Ammarnäs, svenskarna kom ju hit på 1800-talet, pappa byggde 1937 och det var ju då det vart försvenskat alltihop och språket det for ju först.”(dievdu, r. 1942).

Eallinvuogit leat rievdan ja diehtoaddit jáhkket ahte sámít guovllus ledje jođánat heivehit iežaset daid ođđa vugiide. Dan oktavuodas giella jávkkaš dahje ii lean šat nu dehálaš. Eai jáhke, ahte lei mielaevttolaš välljen, muhto baicce juoga mii dušše dáhpahuvai ja ahte olbmot eai jurddašan lagabui dan birra:

“Det vart så nära det svenska samhället att han tog automatiskt över, det blev bara så..”
(dievdu, r. 1933)

Nuorat diehtoaddi lohká, ahte sii ellet beare olu ruota servodagas ja leat nu báinnahallan dasa ahte eai šat oainne mii lea dáhpáhuvvan, ahte leat mássán stuora oassi kulturárbbis go nu ollu lea rievdan:

..vi är mer motoriserade och lever inte som vi ska, man lever i det svenska samhället, med pengar och allt ska gå så fort, språket kommer liksom i kläm...språket är anpassat efter renen och där man var, nu har det förändrats” (dievdu, r. 1968)

Diehtoaddit oidnet stuora árvvu sámegielas, muhto mángasat geat gullet gaskabulvii ja nuoramus bulvii lohket maid iežaset beare láikkít bargat ja váldit gielaset ruovttoluotta. Lea nu ollu eará maid galgá ollet. Boarráseamos buolvva diehtoaddit lohket fas ahte eai leat oaidnán ávkin sámegielain ovdal. Dan sáhtttá čatnat oktii politihkalaš váikkuhemiiguin dan áigodagas go sii šadde bajás. Dál lea sin mielas váivi go sámegiella lea jávkame.

Sámeskuvla

Sámeskuvlapolitihkka lea oassin das manne sámegiella lea jávkan guovllus. 1895 lei vuosttaš háve go logivahkkosaš dálvekursat čadahuvvojedje Gárasavvonis ja Čohkkirasas. Kursat ledje johttisámeskuvllaid dahje goahteskuvllaid álgu. Goahteskuvlla duogášjurdda lei ahte sámemánát eai galgan hávjánit “dábálaš, siviliserejuvvon” eallimii, muhto eallit nugo sámít jo galget, dovddus *“lapp skall vara lapp”*-politihkka mielde (Kvenangen 2000: 142). Vaikko orui leamen dehálaš, ahte sámemánát galget bissot sámekultuvrra siste, de lei skuvllaid oahpahušgiella ruođagiella, iige lean lohpi sámástit.

Jearahallamiid oktavuodas lea sámeskuvllaid oahpahuš bohtán ovdan fáktoran mii lea váikkuhan sámegiella ovdáneapmái diehtoaddiid gaskkas. Sámi mánát sáddejuvvojedje eret ruovttus sámeskuvlii. Sámeskuvllat dan guovllus ledje “geasseskuvllat” Norgga ráji lahka ja dálvet mánát vázze Skarvjöby-nammasaš báikkis skuvlla. 1945 sirddii skuvlla Deardnái gos ain doaibmá sámeskuvlan. Muhtun diehtoaddit leat vázzán Árjjepluovis. Diehtoaddit leat mitalan movt lei ollet skuvlii gos ii lean lohpi geavahit eará go ruođagiella.

“..du vet ju sex år där, det skulle ju bara pratas svenska inget annat, det var bara svenska. Och du vet på några år det var som bortblåst, och sen när man inte använde det i skogen längre...” (dievdu, r. 1942)

Diehtoaddi muitala movt lei go son álggii skuvlii Deardnái, guhkkín eret váhnemiin. Lohká ahte lei goitge leamaš vearrábun su boarrásut villjii go ii máhttán sánige ruotagiela go álggii skuvlii, ieš máhtii oalle ollu ruotagiela.

Eará diehtoaddi muitala mo son vásihii skuvlaáigodaga. Son maid namuha maid su váhnemat jurddašeigga skuvlavázzima birra:

“All undervisning föregick på svenska...Man fick inte prata samiska, det var redan vedertaget och föräldrarna hade inget att säga till om. De funderade nog inte över det eller nåt annat som hade med skolan att göra” (Grundström 2000: 1, jearahallan ubmisámi nissoniin, r. 1934).

Son joatká muitaleames ja jurddaša mainnaláigiin livččii buoret bargat:

”Sedan i skolan, det är ju rent horribelt, samla ihop en massa samiska barn utan undervisning på deras språk och om deras kultur. All undervisning borde ha varit på samiska och sedan skulle vi fått lära oss lite svenska så vi klarat oss i samhället. Hade det varit så hade det blivit en helt annan fortsättning och en större chans för vårt språk” (Grundström 2000: 2, jearahallan ubmisámi nissoniin, r. 1934).

Eará diehtoaddi, gii gullá davvisámejovkui, oaidná maid buriid beliid ruotagieloahpusain:

”Det undervisades på svenska, bara på svenska...Jag tycker det var bra att vi fick lära oss svenska” (Grundström 2000: 2, jearahallan davvisámi dievdduin, r. 1921)

Son lasiha, ahte lei buorre sidjiide go šadde johtit Gávtsái:

“...fast det var bra att vi fick lära oss svenska i skolan, det blev lättare när vi kom hit, det var svårt för mamma och pappa som inte kunde svenska i början, men de lärde sig så småningom.” (ibid.)

Nu maŋŋit go 1969 čállojuvvui Ruota oahpahusplánii ahte sámegiela mánát galggašedje beassat iežasat eatnigiela atnit maiddái skuvllas. Gažaldahkan báhcá dieđusge makkár ávki lei mearrádusain dakkár guovllus gos giellamolsunproseassa lei juo ollen nu guhkás.

Siskkáldas váikkuheami

Nuoramus buolvva diehtoaddit leat váldán bajás movt lea samejoavkku siskkobealde sámegiela geavaheami dáfus ja movt sámít láhttejit gaskkaneaset. Sii jurddašit manin lea nu váttis geavahit dan sámegiela man máhttet, mas sii ballet ja manne lea heahpat go eai máhte sámegiela?

“Vi skäms så mycket för att vi inte kan samiska...för jobbigt att ta tag i det...” (nisu, r. 1981)

Jus dili galgá jorgalit de ferte maid rievdadit jurddašavugiid, mii ii leat nu álki. Lea dehálaš beassat eret heahpatvuodas ja heaittit berošteamis das maid earát oaivvildit. Nugo diehtoaddi lohka de lea lossat álgit bargat gielain go oaivvi siste leat áitagat man badjel ferte beassat. Eará diehtoaddi muitala ahte lea ollu “prestige” čatnon sámegillii ja jus ii máhte de lea buoremus diktit leat. Son lohka váttisin diehtit mii lea riehta ja mii ii ja vällje ruotagiela go dan son juobe máhttá (dievdu, r. 1975). Jane Juuso čállá girjjistis (2009), ahte ii leat nu álki dušše hupmagoahit sámegiela ja dan dihte olbmot maŋidit giela oahppama ja lohket ahte ii leat dilli justte dál (2009: 9č). Son oaivvilda ahte nu gohčoduvvon *giellapoliisat* soitet gávdnot dušše olbmuid oivviid siste ja sii geavahit daid garvinstrategiijan ja ággan vai eai dárbbas sámástišgoahit (ibid op cit: 10).

Lea oalle čielggas ahte giella mii lea čatnon árbevirolaš kultuvrii mearkkaša eanet iežas etno-kultuvrii go mii beare eará gielaid. Sáhtta leat dan dihte go lea čadnon sihke árbevirolaš eallinvugiide ja ahte geahččala ceavzit majoritehtagielaidda vuostá. Muhtun etno-kultuvrrain oidnet giela erenoamáš skeaŋkan man attát boahte buolvvaide ja mii doaibmá identitehtamearkan (Fishman 2001: 5). Varrá dan dihte leage giella okta dain deháleamos fáktorin go ráhkadit iežamet identitehtaid. Danin dáidá maid leat nu váttis mángasiidda bargagoahit sámegielain go ii leat dušše “giella” muhto lea čadnon dovdduide, eallinvuohkkái ja identitehtii (gč. maid kap. 3).

9.2 Sámi servodaga siskkáldas vuogádagaid mearkkašupmi

Guhkes johtolagat

Dutkanguovllus leat guhkes johtolagat. Boazosámit johtet ealuideasetguin lagabui 40 miilla geasse- ja dálveorohagaid gaskka (gč. kárta). Diehtoaddit muitalit, ahte lei bággu oahppat ruotagiela jus galggai birget jodedettiin lulás ja dálveorohagas gos orrot eanaš ruottelaččat.

“Ett måste att kunna svenska när man flyttade neröver landet, man skulle ju hyra och klara sig därnere” (dievdu, r. 1942)

“Här var det ju nästan så att man var tvungen att kunna svenska när man skulle fara och flytta och komma sig in i gårdarna...kunne du bara lapska så var du ju gången när du kom och skulle lösa husrum, bara en sån sak” (dievdu, r. 1933)

Olbmot orrot maid hui bieđgguid dálvet ja dat fáktor maid váikkuha gillii nugo ee. Fishman čilge iežas skálas (gč. kap. 5.1.1).

Gulahallan

Muhtun diehtoaddit namuhedje maid váikkuhan go guokte sierra giellajoavkku deaivvadeigga ja dan geažil šattai ruotagiella oktasaš giellan ja lunddolažžan geavahit.

Muhtumat dovdet eahpesihkkarvuoda sáme giela ektui nugo dat diehtoaddi muitala:

“blandområde, man blir osäker på vilket som är rätt och då väljer man den enklaste utvägen som är svenska som man behärskar” (dievdu, r. 1967)

Sii geat máhttet sáme giela, eai dieđe geaiguin galget sámástit. Dábálaččat boares olbmot čohkkájit akto ja guovllu sámít orrot bieđgguid, erenoamážit dálvet (gč. ovddit oasi ja 5.1.1 ja 5.2). Sihke diehtoaddit geat gullet boarráseamos- ja nuoramus bulvii jerre geaiguin galget sámástit go leat nu unnán olbmot geat máhttet. Aktiiva giellageavaheaddjit vuollánit go earát eai máhte, eaige ipmir sáme giela.

“Vem ska t. ex X prata med när alla äldre försvunnit, han är ju den enda som kan nordsamiska flytande?” (dievdu, r. 1979).

Demografija – náitaleamit

Nugo lean čilgen kap. 3.1.2 leat ollugat náitalan giellarájiid rastá. Bearrašat leat välljen ruotagiela oktasaš giellan go váhnemat eai leat gulahallan sámegillii. Eai leat dušše náitalan eará sámiguin, muhto maiddái leat ollugat náitalan rivguiguin ja dážaiguin geat eai sámás.

Oahppu

Mángasat geat gullet nuoramus bulvii leat vázzán Johkamohki boazodoalolinjá ja oahppán vehá sámegielboazodoaloterminologijja dieppe. Ieža lohket dan leamašan sihke buorren ja somán.

9.3 Oktavuohta luondduin ja bohccuin

Giella ja kultuvrra gullaba oktii ja vassis kultuvra dahje eallinvuohki gáibida vassis sániid. Jus sánit eai dárbbasuvvo de dat eai leat. Boazosámit ellet lámka bohccuid ja dan dihte leat bagadallansánit hui dehálaččat. Jáhkán goitge maid boazodoalu motoriserema ja sániid obbalaš gáidama eret luonddus dagahan ahte eai dárbbas šat buot sániid mat gusket lundui ja boazodollui. Guođoheapmi nugo lei ovdal lea nohkan, eaige boazobargit eale šat nu lahka bohccuid. Bohccot eai leat šat indiviidat nugo ovdal ledje, iige leat dárbu diehtit juohke áidna bohcco, danin leat sánit mat čilgejit bohcco iešvuodaid álgán lámppot. Jernsletten lea čilgen mainnalágiin olbmuid dagut ja barggut leat čadnon oktii máhtuin mii lea gávdomis gielalaš doahpágiin ja tearpmain. Go vassis barggut jávket de jávket maiddái tearpmat mat leat čadnon dasa:

”The close connection between people’s activities and skills and the knowledge preserved in the forms of terms and words is also evident when linguistic expressions and terminology disappear alongside the disappearance of the activity to which the knowledge is connected”

(Jernsletten 1997: 88).

Sáhttit oaidnit dan maid boazodoalus, go barggut dahje bargovuogit mat gullet boazodollui jávket dahje rivdet de rievdá maid giella go muhtun tearpmat eai šat dárbbasuvvo.

10. Loahpaheapmi

Guorahallamis lean geahččalan vástidit leago sámeigielmáhttu mii guoská boazodoalloterminologijai rievdan buolvvas bulvii ja ubmi- ja davvisámiid gaskkas Gávts-guovllus. Lean geahččan movt sámeigielmáhttu lea rievdan ja čállosa loahpas maid ovdanbuktán vejolaš sivaid daidda rievdamiidda. Ubmisámetearpmat, mat leat boahtán ovdán jearahallamiin lean čohkken čállosa lohppii sierra listui, gč. mielddus 3. Lean maid čohkken ubmisámemearkasániid, gč. mielddus 2. Dat ubmisámemearkasániit eai gávdno almmolaš registariin (nugo Ruoŋa sámedikki mearkaregistaris).

Lea boahtán ovdán, ahte sámeigielmáhttu lea rievdan, boarráseamos buolvvas nuoramus bulvii sihke davvi- ja ubmisámeárbevieru siskkobealde. Mearkasániit leat seilon buorebut go guolgganamahusat. Diehtoaddit geat gullet gaskabulvii atnet eanet ruotagiela go eará buolvva diehtoaddit. Ollu diehtoaddit geat gullet nuoramus bulvii máhttet eanet sámeigieltearpmaid go diehtoaddit geat gullet gaskabulvii, erenoamážit davvisámiid gaskkas. Vejolaš sivva dasa sáhtta leat ahte davvisámi gaskkabuolvva váhnemat, geat máhtte aivve sámeigiela go ollejedje lullisápmái, oidne man váttis lei eallit amasgielat-birrasis. Sii eai oaidnán ávki sámeigielain dakkár birrasis gos earát eai geavahan sámeigiela ja háliidivčče baicce ahte mánát galge “albma” ruotagiela oahppat, dan dihte eai oahpahange sámeigiela viiddáseappot mánáidasaset. Boađus lea ahte sin mánáin lea passiiva máhttu sámeigielas muhto eai máhte njálmmálaččat geavahit giela. Nuoramus buolvva diehtoaddit leat berostišgoahtán sámeigielas ja leat maid bajásšaddan eará áiggis gos sámeigielas lea eanet árvu, sáhtta leat dan dihte sii sihke geahččalit ja háliidit váldit gielaset ruovttoluotta. Daid jurdagiid galggašii eanet guorahallat ja buohtastahttit dili ubmisámiid giela ektui. Sáhtta maid oaidnit erohusaid terminologijageavaheamis dan mielde guđe čerrui diehtoaddit gullet. Jus gullet čerrui gos leat sihke ubmi- ja davvisámiit de diehtoaddit máhttet geavahit goappeš terminologijja. Dat guoská eanemus davvisámiide muhto maiddái ubmisámiit lohket iežaset ipmirdit davvisámetearpmaid vaikko eai geavat daid.

Okta ulbmil dainna bargguin lea leamaš čilget oasi dutkanguovllu sámeigiela dili. Dan dihte välljejin teoriijaoasis oalle vuđolaččat čilget dutkanguovllu obbalaš gielladili ja dasto čiekŋudit bealljemearkkaide ja guolgganamahusaide. Eará ulbmil barggu oktavuodas lea leamašan ságastallat sámeigiela dili birra ja oččodit olbmuid jurddašit eambo maid sii háliidit boahtteáiggis bargat jorgalahttin dihte giellamolsuma. Jearahallamiin lea boahtán ovdán man lossat lea hupmat sámeigiela massima birra ja ollugat lohket váttisin jorgalahttit dálá dili dasgo lea nu ollu eará maid ferte bargat oktanaga. Ii leat dušše sámeigiella mii galggašii seilot muhto olles sáme- ja boazodoalokultuvra gillá guovllus garra ruoŋa politihka dihte. Muhto seammás

lohket maid ahte – juo, dieđusge lea vejolaš ja ahte mii gal nagodit dahkat dan. Mánnga buori jurdaga movt sáhttit bargat boahtteáiggis leat ilbmán ja válddán daid mielde boahttevaš ságastallamiidda ruovttoguovllustan. Ollugat mu ruovttobáikkis háliidit maid lohkat čállosan dan dihte áiggun jorgalit dan ruotagillii nu jođánit go vejolaš. Lea lunddolaš, dasgo máhcahit dieđuid gosa leat váldán daid gullá álgoálbmotdutkanama vuđđui.

Oainnán čállosan veahkkin ja álgun movt sáhttá ságastallat viiddáseappot sámegiela birra guovllus. Livččii ovdamearkka dihte miellagiddevaš čiekŋudit ubmisámegielterminologijai ja guorahallat manin muhtun tearpmat cevzet ja muhtumat fas jávket dahje guorahallat syntávssalaš ja morfologalaš rievdademiid. Lea maid miellagiddevaš geahččat eambo makkár sosiála fáktorat mat leat váikkuhan giellamolsašupmái ja vejolaš vugiid movt sihke seailluhit sámegiela ja jorgalahttit giellamolsunproseassa, sihke ubmi- ja davvisámiid gaskkas. Dan oktavuodas iskat maid olbmot ieža oaivvildit ja háliidit sámegiela ovdáneami ektui.

Go diehtá obbalaččat eambo movt gielladilli lea ja maid olbmot jurddašit dan birra de šaddá maid álkit bargat viiddáseappot sámegiela ealáskahttinprošeavttaiguin.

Buot gielladutkit lohket, ahte olbmot fertejit ieža jáhkkit vejolažžan rievdadit dili, dan jáhku lean gullan bargadettiin dainna guorahallamiin. Danin jáhkán maid ahte mii Gávtsas sáhttit jorgalahttit giellamolsunproseassa guovllus jus juo beare lea dáhttu.

Gáldut

Aikio, Marjut (1991) Att kväva samiska – eller? *Samesymposium* (doaim. Aikio, Marjut ja Korpijaakko, Kaisa). Förvaltningsämnetets publikationer Lapplands Universitet. Roavvenjárga.

Ammarnäs Hembygdsförening (2008) *Ammarnäsbygdens historia 1803-2008*. Ammarnäs Hembygdsförening. Gávts.

Agrawal, Arun (1993) Removing ropes, attaching strings: institutional arrangements to provide water. *Indigenous Knowledge and Development Monitor* 1 (3).
(<http://www.nufficcs.nl/ciran/ikdm/>)

Antonsen, Lene (2007) *Giella buolvvas bulvii: Gáivuona sámegiela morfologiija guorahallan*. Mastergráda dutkamuš. Romssa Universitehta. Romsa.

Bergsland, Knut & Lajla Mattson Magga. (1993). *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja*. Idut Forlag. Oslo

Björklund, Ivar (doaim.) (1999) *Norsk resursförvaltning og samiske rettighetsforhold: Om reinmerker – kulturelle sammenhenger og norsk jus i Sapmi* (s. 143- 157). Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Börestam ja Huss (2001) *Språkliga möten – Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Studentlitteratur AB. Lund.

Dorian, Nancy C. (1981) *Language Death – The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.

Drake, Sigrid (1918) *Västerbottenslapparna*. Två förläggares förlag. Ubmi.

Eira, Nils Isak (1984) Boazobargi giella. *Dieđut*. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu.

Eira, Nils Isak (1994) *Bohccuid luhtte*. DAT. Guovdageaidnu.

Fishman, Joshua (1991) *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters Ltd. Clevedon.

Fishman, Joshua (2001) Why is it so hard to save a threatened language? (s. 1-22)
Multilingual matters - Can threatened languages be saved? (doaim. Fishman, Joshua A)
Biddle Ltd. Great Britain.

Fishman, Joshua (2001) 300-plus years of heritage language education in the United States (s. 81-89). *Heritage languages in America: Preserving a national resource* (doaim. Peyton J:K, Ranard D:A ja McGinnis S). DC & McHenry. IL: Center for Applied Linguistics & Delta Systems. Washington.

Fjellgren, Joseph (2009) *Bovtsen tjåervieh – Tjåervienstuhtjh noerhte- jih åarjelsaemien giëlesne*. Mastergráda čálus. Uppsala Universitet. Uppsala.

Fossum, Birgitta (2006) *Förfädernas land: en arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi, 300 f. Kr – 1600 e. Kr*. Studia archaeologica Universitatis Umensis 22. Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå Universitet. Umeå.

Grenier, Louise (1998) *Working with Indigenous Knowledge – A Guide for Researchers*. International Development Research Centre. Canada.

Grundström, Lillemor (2000) Intervjuer om språkbyte. Lärarutbildningen. LTH. Luleju. (ii leat almmuhuvvon).

Helander, Elina (1984) *Om trespråkighet. En undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero*. Umeå Studies in the Humanities. Umeå.

Hyltenstam, Kenneth, Svonni, Mikael ja Stroud, Christopher (1999): Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskan ställning i svenska Sápmi (s. 41-97). *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsperspektiv*. Studentlitteratur.Lund.

Israelsson ja Nejne (2007) *Daaroen-åarjesaemien Åarjelsaemien-daaroen baakoegärja jih sijjenommh*. Saemiedigkie. Luleå Grafiska AB. Luleju.

Jansson, Annika (2005) *Sami Language at Home and at School – A Fieldwork Perspective*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.

Jernsletten, Nils (1985) Eksempel på språkskifte (s. 262-281). *Heiderskrift til Kåre Elstad* (doaim. Bull, Tove ja Fjeldstad, Anton) Institutet för språk och litteratur. Romssa Universitehta. Romsa.

Jernsletten, Nils (1994) Tradisjonell samisk fagterminologi (s. 234-253). *Festskrift til Örnulv Vorren*, Tromsø museum. Romssa Universitehta. Romsa.

Jernsletten, Nils (1997) Sami Traditional Terminology – Professional Terms Concerning Salmon, Reindeer and Snow (s. 86-108). *Sami Culture in a New Era* (doaim. Gaski, H). Davvi Girji OS. Kárášjohka.

Johansen, Åse-Mette (2009) “*Velkommen te våres Norge*” – *En kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Mandalen i Gáivuotna/Kåfjord*. Novus Forlag A/S. Oslo.

Johansen, Inger (2006) “*Det er ikkje eit museumsspråk-det har noko med framtida å gjera*” – *Ei sosiolingvistik undersøkning av revitaliseringa av sørsamisk*. NTNU. Trondheim.

Johannes, R.E. (1993) Integrating traditional ecological knowledge and management with environmental impact assessments (s. 33-39). *Traditional Ecological Knowledge: concepts and cases, International Program on Traditional Ecological Knowledge* (doaim. Inglis, J) International Development Research Centre. Ottawa. Canada.

Juuso, Jane (2009) *Válddán giellan ruovttoluotta*. Isak Saba guovddáš. Dagfinn Hansen trykkeri AS. Unjárga.

Korhonen, Olavi (1994) Movt Ruota sámi báikenamat ihte boarráseamos gárttaide (s. 12-19) *Sámi dieđalaš áigečála – Sámi báikenamat virggálaš geavahasas Nr1* (doaim. Kaisa Rautio-Helander). Sámi allaskuvla, Sámi Instituhtta, Romssa universitehta ja Sámi dutkamiid guovddáš. Norga.

Kuhmunen, Nikolaus (2000) *Boazodoallu Ruotas dolin ja dál*. Sápmi 12/2000. Ruota sámiid riikasearvi. Ubmi.

Kvenangen, Per Guttorm (1996) *Samernas historia*. Sámi Girjjit. Johkamohkki.

Kåven et. al. (1998) *Sámi-dáru sátnegirji*. Davvi Girji. Kárášjohka.

Larsson, Lars-Gunnar (1985) Nordligt i söder och sydligt i norr. Något om samisk dialektforskning (s. 106-122). *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet Årsbok 1985*. Wiesbaden.

Lantto Patrik (2008) ”Att det för lapparne skulle vara likgiltig hvar han flyttade”
Tvångsförflyttningar som problemlösning i svensk samepolitik (s.141č). *Människor i Norr – Samisk forskning på nya vägar* (doaim. Sköld, P).Vaartoe. Ubmi.

Moseley, Christopher (doaim.) (2010) *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3rd edn. Paris, UNESCO Publishing.

Myrvoll, Marit (2002) Knocking on Heaven's Door (s. 45-55). *Samisk forskning og forskningsetikk*. Publikasjon nr. 2. De nasjonale forskningsetiske komiteer. Oslo.

Mæhlum, Brit (2007) *Konfrontasjoner – Når språk møtes*. Novus Forlag. Oslo.

Nordin, Åsa (2002) *Relationer i ett samiskt samhälle – En studie av skötesrensystemet i Gällivare socken under första hälften av 1900-talet*. Sámi Dutkan. Ubmi.

Oskal, Nils (1994) *Det rette, det gode og reinlykken*. Filosofijja doavttirgrádadutkamuš. Romssa Universitehta. Romsa.

Petterson, O.P (1979) *Kristoffer Sjulssons minnen*. Berlings. Lund.

Rasmussen, Torkel (2005) *Jávohuvvá ja ealáska – Davvisámegielaidd demografijja ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas*, Sámegeiela váldofágadutkamuš. Romssa Universitehta. Romsa.

Romaine, Suzanne (2010) Contact and Language Death (s. 320-339). *The Handbook of Language Contact* (doaim. Hickey, Raymond). Wiley-Blackwell. United Kingdom.

Sefa Dei, George J ja earát (doaim.) (2000) *Indigenous Knowledges in Global Contexts – Multiple Readings of Our World*. University of Toronto Press. Toronto.

Scheller, Elisabeth (2004) *Kolasamiska – språkbyte eller språkbevarande – En sociolingvistisk studie av samernas språksituation i Ryssland*. Sámi Dutkan.Ubmi.

Schmidt, Anette (1990) *The institute report series -The loss of Australia's aboriginal language heritage*. Panther Publishing and Printing. Canberra.

Solem, Erik (1933) *Lappiske rettsstudier*. Universitetsforlaget. Oslo.

Svonni, Mikael (1993) *Samiska skolbarns samiska – En undersökning av minoritetsspråkbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå Studies in the Humanities 113. Almquist & Wiksell. Stockholm.

Svonni, Mikael (2006) *Umesamiskan – Det gåtfulla språket* (s. 151-170). *Sápmi YIK – Livet i samernas bosättningsområde för ett tusen år sedan* (doaim. Amft, A ja Svonni, M). Sámi Dutkan. Umeå Universitet.Ubmi.

SOU (1975) *Samerna i Sverige av Sameutredningen*. Liber/Allmänna förlaget. Statens Offentliga Utredningar. Stockholm.

SOU (2006:19) *Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket*. Statens Offentliga Utredningar. Stockholm.

Todal, Jon (2002) ”*Jos fal gáhttet gollegielát*” *Vitalisering av samiska språk i Noreg på 1990-talet*. Humanistisk Fakultet. Universitetet i Tromsø. Romsa.

Todal, Jon (2007) *Samisk språk i Svahken sijte: sörsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Diedđut nr.1/2007. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu.

Udtja Lasse (2007) *Begrav mitt hjärta vid Udtjajaure*. Emma Publishing. Stockholm.

Utsi, Gun-Margret (1994) *Bovtsen guelmieh*. Sijti Jarnge. Aarborte.

UNESCO Intangible Heritage Unit's Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages.
(2003) *Language Vitality and Endangerment*. Paris.

Åhren, Christina (2007) Metodisk ram, intervjun som forskningsredskap (s. 47-54).
Renskötelsen är mitt liv – Analys av den samiska renskötelsns ekonomiska anpassning (Nordin, Åsa). Umeå Universitet. Ubmi

Neahhtagáldut

<http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>

<http://www.nufficcs.nl/ciran/ikdm/>

<http://www.sámediggi.se>

<http://sverigesradio.se/sameradion/nyheter/artikel.asp?artikel=3746173>

Njálmmálaš liigediehtoaddit

Dievdu, riegádan 1933

Nisu, riegádan 1940

Govuslistu

1.1 Dutkanguovlu

2.1 Sámegeilguovllut

3.1 Diehtoaddiid juohku

5.1 Unesco ovcci meroštalli kategoriija

5.2 Davvisámeárbevieru giellamáhturievdadeamit

5.3 Ubmisámeárbevieru giellamáhturievdadeamit

6.1 Sohkamearka ja váldomearka

7.1 Bohcco iešgudetlágan mihtilmasvuodat

Govat

Govva 1 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 2 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 3 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 4 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 5 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 6 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 7 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 8 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 9 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 10 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 11 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 12 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 13 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 14 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 15 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 16 Govvejeaddji Ingrid Pilto

Govva 17 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 18 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 19 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Govva 20 Govvejeaddji Anna-Marja Kaddik

Miellodus 1: Diehtoaddiid listu

	Davisámit	Ubmisámit
Buolva 1	Dievdu r. 1933	Nisu r. 1923
Boarráseamos buolva	Dievdu r. 1936	Nisu r. 1924
		Dievdu r. 1933
		Dievdu r. 1939
		Dievdu r. 1942
Buolva 2	Dievdu r. 1963	Dievdu r. 1953
Gaskabuolva	Dievdu r. 1964	Nisu r. 1954
		Dievdu r. 1968
Buolva 3	Dievdu r. 1979	Dievdu r. 1975
Nuoramus buolva	Dievdu r. 1983	Nisu r. 1981
	Nisu r. 1987	Dievdu r. 1984
	Nisu r. 1989	Nisu r. 1990

Miiddus 2:

Mearkanamahusat: D. Davvisámegiella, J. Julevsámegiella, O. Oarjelsámegiella, U. Ubmisámegiella		
	Gárruo	Álgies
D.Guobir J.Skárjjá O.Skaarja U. Skárjjá		D.Guobir ja ráigi J.Skárjjá ja rájgge O.Skaarja jih raejkie U. Rájjgieskárjjá
D.Náhppa/Gaskat J.Nahppa O.Namhpe U. Nahppa		D.Náhpa čada luddestat J.Nahppatjáles O.Namhpe saerkie U. Nahpptjáles
D.Náhpa čada luddestat ja ráigi J.Nahppatjáles ja rájgge O.Namhpe, sloeptje jih raejkie U. Nahpptjáles / Nahpptjáltjáles		D.Joccat/Náhpa sisa guokte luddestaga J.Tjuollda O.Namhpe jih göökte saerkieh U. Tjuoldda
D.Liekči/luddestat J.Sjliebttje O.Sloeptje U. Sluöpttje		D.Liekči ja ráigi J.Sjliebttje ja rájgge O.Sloeptje jih raejkie U. Rájjgiesluöpttje
D.Ovddaldus liekčegahčahat J.Ávdált sjliebtjoanádis O.Sloeptje ávtelhte áneniedamme U. Uvddelt tjihttje		D.Manildus liekčegahčahat J.Manelt sjliebtjoanádis O.Sloeptje minngelhte áneniedamme U. Minieldis tjihttje
D.Ovddaldus liekčegahčahat ja ráigi J.Ávdált sjliebtjoanádis ja rájgge O.Sloeptjeraejkie ávtelhte áneniedamme U. Uvddelt rájggietjiihttje		D.Manildus liekčegahčahat ja ráigi J.Manelt sjliebtjoanádis ja rájgge O.Sloeptjeraejkie minngelhte áneniedamme U. Minieldis rájggietjiihttje
D.Ovddaldus skivdnji J.Ávdált doaresjkivnnje O.Snijre ávtelhte U. Uvddelt skivnnjie		D.Manildus skivdnji J.Manelt doaresjkivnnje O.Snijre minngelhte U. Minieldis skivnnjie
D.Ovddaldus skivdnji ja luddestat J.Ávdált doaresjkivnnje ja tjáles O.Saerkie snijre ávtelhte U. Uvddelt skivnnjietjáles		D.Manildus skivdnji ja luddestat J.Manelt doaresjkivnnje ja tjáles O.Saerkie snijre minngelhte U. Minieldis skivnnjietjáles
D.Ovddaldus skivdnji, luddestat ja ráigi J.Ávdált doaresjkivnnje, tjáles ja rájgge O.Snijre ávtelth jih raejkiesloeptje U. Uvddelt skivnnjierájggietjáles		D.Manildus skivdnji, luddestat ja ráigi J.Manelt doaresjkivnnje, tjáles ja rájgge O.Snijre minngelth jih raejkiesloeptje U. Minieldis skivnnjierájggietjáles
D.Ovddaldus skivdnji ja guokte luddestaga J.Ávdált doarestjuollda O.Snijre ávtelhte jih tjualta U. Uvddelt skivnnjietjuoldda		D.Manildus skivdnji ja guokte luddestaga J.Manelt doarestjuollda O.Snijre minngelthe jih tjualta U. Minieldis skivnnjierájggietjuoldda
D.Vakŋa/vajastat J.Sjkivnnje O.Govre U. Gurá		D.Gieška J.Ruohkke O.Kruehkie U. Kruöhkkie
D.Sárggaldat J.Tjehkes O.Saerkie U. Sárggie		D.Biehkki/Čiehkis J.Biehkke O.Tsiehkie U. Bihtá

(Originála govus lea váldon www.samediggi.se. Jearahallamiin lean čohkken ubmisámegielmearkasániid ja lasihan daid samedikki govvosii.)

Miiddus 3: Sánit bohccuid birra

(Lean čállán tearpmaid dan mielde go leat boahtán ovdan govaid čilgehusain. Leat árvvoštallamat maid ieš lean dahkan davvisáme- ja ruotagiela tearpmaid dáfus. Jus háliida buohtastahtit de lea buoremus geahččat govaid ja de ieš árvvoštallat orrotgo heiveme ná čilget bohcco govvas.)

Guolggat	Čoarvvit	Sohkabealli/ahki	Eará
ránat – ljus/vit > <i>stálieke</i>	námmečoarvi – basthud > <i>námmietjårvvie</i>	sarvvaš – liten sarv > <i>sarvátje</i>	oaivi - huvud > <i>åjvvie</i>
gabba - vit > <i>skyjlla-skulle</i>	ovdamanni – horn som sticker ut framåt > <i>uvddamannije</i>	sarvas – sarvvis - sarv > <i>sarvies</i>	molsome – byta (hår byta hår) > <i>bylssame</i>
muovjemiessi – kalv som bytt hår (juli-aug) > <i>muavjja</i>	greniga horn > <i>suekstjårvvie</i>	heargi - härk > <i>heårggie</i>	geåzosmiessi – omårkt kalv > <i>gietjuosmiessie</i>
čuovivat – ljus ren m. grå inslag > <i>tjuössie</i>	horn som är kupade/bøjda > <i>guoñartjårvvie</i>	vuonjal - kviga > <i>vuonjal</i>	geassemiessi – kalv som är född väldigt sent, liten > <i>göhma</i> [lång ö- vokal]
dábálaš guolga - vanlig > <i>siejvo/ siejva-</i> (i sammansåttning)	åpmil- enhornig > <i>tjåtjieke</i>	rotnu – vaja utan kalv > <i>rådnuo</i>	låidestanheargi - ledren > <i>lijras ~ lijrastahka</i>
girjját - prickig > <i>tjuorake</i>	goallå – utan horn > <i>håmake</i>	miessi - kalv > <i>miessie</i>	ruovgit – kalvar som letar sina mödrar, efter t. ex kalvmårkning > <i>kråjjat</i> (verb)
gålbbenjuni – vitblesig > <i>gålbieke</i>	okta čoarvi – ett horn > <i>aktajne tjårvvijne</i> 'med ett horn'	åldu - vaja > <i>miessiegiehka,</i> <i>åldduo</i>	bahta – ånda/bakdel > <i>bahta</i>
jievja - vit > <i>juavjja</i> 'ljusgrå -vit'	čalačoarvvit – fejade horn > pl. <i>tjallametjårvvieh</i>	spåillit – otåmjå kastrat > <i>rånttjuo</i>	boasttomerken – felmårkt av ngn annan. > <i>iejjiet</i> (verb)
girjját - språcklig > <i>*svijrake</i>	horn som ser ut som en buske > <i>*klåmsietjårvvie</i>	varis miessi - hankalv > <i>úrriesmiessie</i>	

girjjenjunni – prickig på näsan > ?	‘som har många grenar, grenrik’ > <i>suoruoke/surake</i>	bielloáldu - skällvaja > <i>bielluoáldduo</i>	
girjját - spräcklig > <i>*kryplekie</i>		gottus – 4-5årig sarv > <i>guddadis</i>	
muzet – svart/mörk > <i>tjäpps (båtsuoj)</i> ’svart ren’		gaskkit - kastrat > <i>gáskieke</i>	
jáfonjunni – vit längst ner på nosen > <i>*smáratjenjuönnie</i>		> <i>guellije ?</i> ’ren som fejar hornen’	
avohas – svart fläck bakom bogen, som ett bälte över ryggen > <i>rándieke</i>			
rukkes - röd > <i>ruopsuoke / ruepses</i>			
gáidánjunni/siekñanjunni - blesig > <i>smálddienjuoná ~ smålddienjuönnie</i>			
samma som <i>smálddienjuoná ~ smålddienjuönnie</i> i (se ovan) > <i>smuörrienjuoná ~ smuörrienjuönnie</i>			
gáibi – någon fläck på hakan > <i>gájbieke</i>			
nástegállu – stjärna i pannan > <i>násstiegálluo</i>			